

**MTA POLITIKAI TUDOMÁNYOK INTÉZETE
ETNOREGIONÁLIS KUTATÓKÖZPONT**

**MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpont
Munkafüzetek 87.**

Szász Antónia

Parázs

Az asszimilált magyar zsidóság útkeresése

I.

Szim Salom Progresszív Zsidó Közösség

**MTA Politikai Tudományok Intézete
Etnoregionális Kutatóközpont
Budapest, 2002.**

Regionális tanulmányainkat azzal a céllal adjuk ki, hogy segítsék az új tudományos eredmények vitáit és terjedését. A publikációk a szerzők véleményét tartalmazzák, amelyért maguk a szerzők vállalnak felelősséget. E tanulmányok megjelenését a Miskolci Egyetem Kulturális és Vizuális Antropológiai Tanszéke, az ELTE BTK Szimbiózis Alapítványa és az MTA Politikai Tudományok Intézetének segítségével tette lehetővé. Kiadásához az OTKA T 035241 számú kutatási kerete biztosított anyagi háttérrel.

© Szász Antónia, Budapest, 2002.

Sorozatszerkesztő: A. Gergely András

Kiadni, másolni csak a szerzők engedélyével és az MTA Politikai Tudományok Intézetének hozzájárulásával lehet.

Tárgyszavak: kulturális antropológia, vallásantropológia, valláskutatás, kommunikáció, zsidósággkutatás, értékrend, kultúraváltás, rítus, Magyarország.

ISSN 1416-8391
ISBN 963 9218 64 2

Kiadja:
az MTA Politikai Tudományok Intézete
Budapest, 2002.

TARTALOM

Előszó

Múlt és jelen

Történelmi előzmények
A kezdetek
Szim Salom, a gyülekezet háza
Identitás-értelmezés

A reform irányzat jellemzői

Az Istenhez való viszony
A Tóra eredete
A háláchához (zsidó jogrendszerhez) való viszony
A hagyományról vallott felfogás a modern világban
A nők egyenjogúsítása
Az istentisztelet
A zsidó státusz – Ki a zsidó?
A házasság
A reform esküvő
Kiket vonz a reform irányzat nyújtotta zsidó út?
A reform szemlélet vajon konceptuális váltást jelent-e?

Rendszeres programok az egyesületben

„Bevezetés a judaizmusba”
Minján-kör
Péntek esti programok a Szim Salomban – kiddussal és piknik vacsorával
Tóra-kör
Szombati istentisztelet
Hávdálá-klub

Hagyományos ünnepek – reform köntösben

Szimchát Tóra – a Tóra örömunnepe
Púrim
Peszách ünneplése – Széder-este reform módon
Jom Hásoá – a Holocaust emléknapja

Részvétel a zsidó kultúrában és a közéletben

Művészet
Aktuálpolitika
Társadalompolitika
Reformzsidóság Magyarországon
Külkapcsolatok

Vélemények a Szim Salomról és a reformzsidó irányzatról

Nemzetközi megítélés
Hazai megítélés
Az utolsó szó jogán...

Távlati célok 2000-ben

Utószó helyett

Mellékletek

- I. melléklet: Személyes vallomások
- II. melléklet: Kelemen Katalin beiktatása
- III. melléklet: Arcok – avagy kit mi vonzott a Szim Salomba
- IV. melléklet: Reformzsidó betérés Magyarországon
- V. melléklet: A saját imakönyv elkészítéséről
- VI. melléklet: Dilemma: egyházzá-alakulás vagy MAZSIHISZ-tagság?
- VII. melléklet: Felvételi kérelem a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetségébe
- VIII. melléklet: Szilárd Gyula: Emlékezés
- IX. melléklet: Merre halad (a haladó) zsidóság?
- X. melléklet: Tovia ben Chorin a szabadelvű zsidóságról
- XI. melléklet: Népszámlálás és zsidó önbevallás 2000-ben
- XII. melléklet: Az osztrák Haider felemelkedése – Vita az aktuális kérdésről
- XIII. melléklet: „A napfény íze” – Reflexiók Szabó István filmjére
- XIV. melléklet: A budapesti Szim Salom közösség rabbijának, Kelemen Katalinnak a beszéde az Emlékezés Szombatjára a WUPJ European Region éves konferenciáján (Zürich, 2000. március 18.)

Irodalomjegyzék

Előszó

1997-ben kezdtem el foglalkozni a zsidó kultúrával. Kutatásaim során talákoztam antiszemitizmussal, intoleranciával, megértéssel, érdeklődéssel, elhallgatásokkal. Észrevettem, hogy vallástalan zsidóknál milyen nagy igény van arra, hogy valami módon kifejezzék zsidóságukat, hogy részesei legyenek ennek az ősi kultúrának, s átérezzék azt, hogy ők egy közösséghez tartoznak, még ha e közösség határvonala valójában elég nehezen ragadható is meg. Érdekelni kezdett, ki milyen módon próbálja újraértelmezni zsidó és magyar identitását; egyáltalán, mi határozza meg identitásukat és identitáskeresésük útját, milyen identitásválasztási lehetőségeik vannak a mai Magyarországon.

Mivel a választásokat nem környezetükből kiragadott egyének teszik önazonosságuk keresésekor, hanem a választás inkább társadalmi hálózatok és források kontextusában zajlik (Mars 1999:22), terepmunkám a budapesti zsidó kulturális élet széles spektrumát ölelte fel: azokat a fórumokat, ahol felépíthetik, megerősíthetik és kifejezhetik identitásukat a magukat valami módon zsidónak valló személyek. Elsősorban egy rituális és eszmei megújulásra törekvő, reformzsidó vallási gyakorlatot követő közösségben, a Szim Salom Progresszív Zsidó Egyesületben kutattam, azonkívül a Magyar Zsidó Kulturális Egyesületben, a Zsidó Fiatalok Magyarországi Egyesületében, a Hasomer Hatzair Cionista Ifjúsági Szervezetben. Részt vettem a pozitív zsidó identitás kialakítását célzó Szarvasi Hagyományörző Tábor vezetőképzésén, a Bálint Zsidó Közösségi Ház számos programján, de – tájékozódás végett – jobboldali, antiszemita összejöveteleken, illetve a Baloldali Megújulásért Mozgalom zsidókérdésről és antiszemitizmusról szóló vitadélutánjain is. Továbbá minél több olyan rendezvényen és tevékenységben, melyet az általam megfigyelt kultúra tagja figyelemre méltónak vagy fontosnak tartottak zsidóságuk, pontosabban magyar zsidóságuk szempontjából.

A *parázs* szó sok mindent kifejez abból, amit megtapasztaltam és éreztem a terepmunka során. A rendszerváltozás óta felélénkülő zsidó kulturális életet. Azt a jelenséget, hogy a Vészkorszak túlélői közül sokan fél évszázadon át elnyomták magukban zsidóságuk komor emlékeit, megtagadták hitüket, de az most fokozatosan újra lángra kap, legalább az emlékezés szintjén. Azt a törekvést, amellyel emberek százai próbálták újraéleszteni eddig elrejtett, elnyomott zsidóságukat, vagy megtalálni másságuk nyitját. Idézi még azt a melegséget is, amelyet több, általam vizsgált közösségben éreztem. Továbbá azt az aggódó igyekezetet, mellyel azon munkálkodnak, nehogy kihunyjon a zsidóság „fénye”. Hiszen a zsidó identitás noha parázslík (sokszor azokban is, akik ezt nem akarják), feléleszthető, de vigyázni kell, nehogy elaludjon e parázs. Törekvéseik számtalan pozitív élményt nyújtanak számukra, de feszültségekkel is terhes: felszínre kerülnek rég elfojtott, elhallgatott kérdések, többeket kirekeszt az a szűkebb vagy tágabb csoport, amelyhez tartozni akarnak.

Ez a tanulmány a Szim Salom Progresszív Zsidó Egyesülettel foglalkozik, ahol 1999 ősztől 2000 nyaráig végeztem intenzív terepmunkát. Választásom több okból is erre az ún. reformzsidó közösségre esett. Egyrészt azért, mert izgalmasnak találtam, hogy igen sokféle, különböző korú, hátterű, sőt vallásos közösségként nem egy vallástalan embert is tömörít. Másrészt a zsidó kultúra megismerésének, a vallásos zsidó lét közös megélésének egy újszerű, modern alternatíváját kínálja. Nem utolsó sorban pedig azért, mert így egy most formálódó, nagyon is élő mikroközösség minden- és ünnepnapjain, önidentifikációs próbálkozásain és az elfogadtatásért való küzdelmén keresztül betekintést nyújthatok a mai magyar asszimilált zsidóság útkeresésének összetett problematikájába, örömmel, felfedezésekkel, illetve fájdalommal, csalódásokkal teli világába.

Mivel ezen útkeresés jellemzőit, összefüggéseit „életükben”, az adott közösség mikrovilágán keresztül, valamint más zsidó szervezetekkel és általában a külvilággal való kapcsolódási pontjaik, illetve az őket elválasztó kérdések mentén vizsgáltam, kérdésfelvetési, megfigyelési és értelmezési módszeremül a kulturális antropológia holisztikus szemléletű megközelítési módját választottam. A téma érzékenysége és összetettsége folytán kevésnek és személytelennek éreztem a szociológia felmérést, a pusztán történeti, pszichológiai, teológiai értelmezéseket, hiszen ezek mindegyikére együttesen, egymást kiegészítve volt szükségem kutatásom során. (vö. Hollós 1995:4–5; Prónai 1995:30; Vajda 1948:221) A zsidó kultúrával foglalkozó hazai néprajzhoz sem igen nyúlhattam, minthogy szinte kizárólag filológiai érdeklődésű volt (Rékai 1997:60-62), elzárkózott a jelenkutatás nehézségeitől.

Bizonyos fokig részesévé kellett válnom a tanulmányozott kultúrának ahhoz, hogy ne csak kívülről, de belülről is megismerhessem, átélhessem a történéseket, megérthessem a problémákat, meghallgathassam akár bizalmas közléseiket is, lehetőleg a közösségi élet minél elfogadottabb résztvevőjeként; valamint hogy lehetőségem legyen tudakozódni arról, amit gondolnak – s ily módon mélyrehatóan és összefüggéseiben átlássam azt, amit elemezni vagy hitelesen ábrázolni szeretnék. (vö. A. Gergely 1996:48; Borsányi 1988:69; Hollós 1995:4; McCurdy, Spradley 1987:5)

Folyamatosan tanulnom kellett a zsidó kultúrát, történelmet, a rituális élet mozzanatait, kifejezéseit és szimbólumrendszerét, figyelemmel kellett kísérem a közélet történéseit, hogy saját fogalmaikkal, kategóriáikkal (vö. Geertz 1994:182) egyáltalán rá tudjak kérdezni a legkülönbözőbb dolgokra olyan embereknél is, akik nem annyira tájékozottak és felkészültek, hogy kimerítő és szabatos választ adjanak nekem, majd pedig ki tudjam bogozni a kultúra¹ jellegzetességeit „az emberek által szőtt jelentések hálójából” (Geertz 1994:174); illetőleg, hogy hozzá tudjak szólni a beszélgetés témájához, hogy véleményt alkothassak, ha erre megkérnek, s így „méltóvá váljak arra, hogy valóban beszélgessenek, és szót váltsanak velem” (Kunt 1995:108). Egész másképp kezelnek valakit, ha látják, hogy ugyan van, amit még nem tud, de sok mindennel tisztában van már.

A kulturális antropológiai terepmunka egyik alapkövetelménye a kulturális relativizmus, az előítélet-mentes szemlélődés, mely során a kutatónak a másság megértése érdekében fel kell függesztenie a saját kulturális hagyományai által meghatározott értékrendet (Borsányi 1988: 56-57), vagyis azt az elképzelést, mely szerint egyedül az lehet igaz, illetve racionális (Prónai 1995:41). Ez szerencsére nemcsak az elfogulatlan megközelítést, a tudományos és emberi nyitottságot teszi lehetővé, hanem azt is, hogy a terepen lévők el-, sőt bizalmukba fogadják a kutatót. Ezt csak megerősítette az, amikor meséltem más közösségekben szerzett tapasztalataimról vagy csak megemlítettem onnan egy ismert nevet, hiszen akkor egyrészt az én „ismerőseim” az ő ismerőseik is, másrészt, ha máshol elfogadtak, akkor nekik sincs okuk a túlzott bizalmatlanságra. S „a terepről, mint minden empirikus valóságról, csakis a bejáratosak, az otthonosan mozgó, a befogadottak, a nyelvet és szimbolikus valóságot értők hozhatnak tapasztalatot” (A. Gergely 1995:3).

Alkalmazott adatgyűjtő módszereim a résztvevő megfigyelésen, beszélgetésen kívül az interjúkészítés, a média figyelemmel kísérése volt, illetve a résztvevő megfigyelés tapasztalatainak rendszeres megvitatása az adatközlőkkel. Adatrögzítési technikáim a különböző helyzetek, az adatközlők személyének függvényében a következők voltak: események, beszélgetések teljes vagy a lényegi momentumokra koncentráció rekonstruálása

¹ A kultúra fogalmat konkrétabb értelmében használom, miszerint az: „egy meghatározott embercsoport tanult hagyománya, életmódja, amelyben osztoznak a csoport tagjai.” (Boglar 1995:5)

kulcsszavak segítségével; jegyzetelés a helyszínen; célzott beszélgetés előre gyártott kérdések alapján; diktafon, fényképezőgép használata.

Nyilvánvalóan, az imakönyvek, szent szövegek, kommentárok forgatása is nélkülözhetetlen mind a résztvevő megfigyelés, mind a terepmunka során (Rékai 1997:57). A felhasznált tudományos (antropológia, szociológiai, illetve a zsidó kultúrát, történelmet feldolgozó) irodalom mellett a közéleti fórumok, hitéleti vagy cionista újságok (Szombat, Új Élet, Erec, Remény) is képet adnak a kultúráról. Az irodalmi alkotások pedig, ha nem is valóságúen, de érzékletesen képesek kifejezni azokat az érzéseket, gondolatokat, amelyeket a kultúra tagjai esetleg nem tudnak megfogalmazni, vagy legalábbis nem ilyen formai-, illetve összefüggésrendszerben. Ezek az olvasótábornak, s legalább emiatt a kutatóknak is igen fontosak és tudatformálóak.

Az írott forrásokban – egységes szabályrendszer híján – a héber szavak legkülönbözőbb átírásával lehet találkozni. Mások használnak az egyes felekezetek, a héber nyelvet askenázi („európai”), illetve szefárd („keleti”) kiejtés szerint beszélők. Mivel a mai (tudományos) átírás az Izraelben hivatalos szefárd kiejtésű hébert tekinti normatívnak, s a Szim Salom közösség is ezt követi, ezért Dr. Jólesz Károly *Zsidó hitéleti kislexikon*-ját, illetve Hayim Halevy Donin *Zsidónak lenni* című könyvét vettem alapul. A Szim Salomban előfordulnak következetlenségek az átírásban – pl. sábbátot mondanak és írnak, de sokan havdaláról beszélnek hávdálá helyett –, ezért a dolgozatban ragaszkodni fogok a fentebb említett átíráshoz, de zárójelben jelzem a közösség egy része által használt kifejezést is.

Tekintettel arra, hogy a Szim Salom Egyesület Magyarországon egyelőre kevésbé elfogadott, s már eddig is adódtak olyan – magán- vagy közéleti – helyzetek, amikor egy-egy tagnak „nem volt tanácsos bevallania”, hogy reformzsidó közösséghez tartozik, a tanulmányban a közéletben amúgy is ismert személyiségek neve mellett csak az egyesület vallási vezetőjének nevét használom, továbbá képekkkel sem illusztrálom az általam leírtakat. Hiszen az antropológus elsősorban azok iránt tartozik felelősséggel, „akiknek életét és kultúráját tanulmányozza. ...ezeknek az embereknek az érdekei minden más megfontolással szemben elsőbbséget élveznek” – amint ezt az antropológusok Etikai Kódexe kimondja.

Nevük elhallgatása mellett szeretnék köszönetet mondani minden Szim Salom tagnak kedvességükért és segítségükért, mellyel – többek között – e tanulmány elkészültét lehetővé tették.

Budapest, 2002. Január

Múlt és jelen

Mindenekelőtt azokat a történelmi okokat, személyes élményeket és igényeket szeretném megvizsgálni, amelyek befolyásolták az egyéni és közösségi identitáskeresés irányát, s a Szim Salom Progresszív Zsidó Közösség megalakításához elvezettek. Érdeemes tanulmányozni, hogyan vallanak a történelmi eseményekről a közösség tagjai (ld. I. melléklet). Szó lesz az első magyarországi reformrabbi avatásról és reform betérésről, valamint a közösségi élet helyszínéről. Részletesebben írok arról, milyen identitás-felfogással és milyen elvárásokkal csatlakoznak az emberek ehhez a reformzsidó egyesülethez. A dolgozat további részében kapunk választ arra, miképpen tesz eleget a Szim Salom ezeknek az elvárásoknak.

Történelmi előzmények

A XVIII. század közepétől kezdődően, de főképp a XIX. században Magyarország a kelet-európai zsidóság legfontosabb migrációs célpontja lett. Ebben számos tényező játszott közre: egyrészt Magyarországot a legtöbb európai országhoz képest kevésbé jellemezte vallási türelmetlenség, másrészt az ország soknemzetiségű jellege történelmileg – akkor még – gyengítette a zsidóság etnikai különállásának ürügyével való megbélyegzés és távoltartás, esetleg kiűzés lehetőségét. Továbbá a zsidók meghatározó része rendelkezett mobiltőkével – minthogy földet nem vehetett –, azonkívül hatalmas piacismerettel és piaci összeköttetésekkel, s így valóságos kereskedelmi úrtöltött be. Tevékenységük haszonnal járt szinte az egésze országnak: a birtokos nemességnek, az egyháznak, de még a parasztságnak is; a szabad polgárság kivételével, akiknek konkurenciát jelentett. Az osztályadalmi nyomás mégis itt volt a legkisebb, hangsúlyozottan a birtokos nemesség anyagi érdektől, nemzeti modernizációs célzattól vezérelt, „liberális” befogadó politikája miatt. A zsidóság nem csupán mobil, hanem saját hagyományos kultúrájából fakadó műveltségükével is nagyban hozzájárult az ország modernizációs készségéhez. A zsidóság és a nemzeti elit egysége 1848-ban lett teljes, midőn a „Hungarus-tudatú” (Karády 1997:17) zsidók és a magyarok vállvetve harcoltak a szabadságharcban, s a forradalmi nemzetgyűlés első ízben mondta ki a formális egyenjogúsítást.

1867-ben, a kiegyezés évében politikailag fontossá vált, hogy a Dualista Királyságban a zsidók javítsák az etnikai magyarság arányszámát (mely velük együtt már kitett 50%-ot). Felajánlottak hát egy „asszimilációs társadalmi szerződést”, amellyel polgárjogokat nyerhettek a kulturális magyarítás elfogadása fejében. A zsidók számára ez magában foglalta a magyar nyelv elsajátítását, magyar nevek felvételét, továbbá zsidó vagy izraelita vallású magyar állampolgárokként való elismerésüket. Nem tekintették őket etnikai csoportnak vagy nemzetiségnek, mint a többi kisebbséget – például a szlovákokat, románokat vagy szerbeket, akik kevésbé kedvezően válaszoltak a felkínált társadalmi szerződésre. E szerződés „maximális ütemű és mértékű polgárosodást és kulturális asszimilációt biztosított”, egyúttal megerősítette, illetve kifejlesztette a magyar zsidóság államhűségét és ragaszkodását konkrétan Ferenc Józsefhez, aki az addigiakhoz képest rengeteg jogot biztosított számukra, melyek révén bekerülhettek a szellemi, gazdasági, politikai elitbe is. A zsidóság így egy toleráns állam nemzeti elitjének szövetségese és partnere lett, mely az első világháborút követő évekig „mindenféle intézményes, sőt politikai antiszemita kezdeményezést leszerelt, illetve kizárt” (Karády 1997:21).

A trianoni egyezmény után Magyarország területének kétharmadát és népességének felét veszítette el, és vált etnikailag egységesebbé. A zsidók jelenléte többé nem volt szükséges ahhoz, hogy emeljék a magyarság számát. Bibó kimutatja, hogy a magyar állampolitika érdekelt volt a zsidók politikai részvételének korlátozásában, ugyanakkor a zsidó gazdasági lehetőség és hatalom fenntartásában is – amelynek felszámolása később az ország „központi társadalmi kérdésévé” vált (Bibó 1984:221). A zsidókat többé nem vallási alapon, izraelita magyarokként különböztették meg. Alapvetően másnak, a magyarságtól elütőnek tartották őket – ahogy lelkük mélyén eddig is. Újra reprezentatív idegenek lettek, s mint ilyenek, gyűlölet és üldözés tárgyai (Heller 1997:8-11). Úgy tekintettek rájuk, mint a befogadó közösségen élősködő, a vendéglátó társadalom vérét szívó parazitákra, „a közösség szervezetébe befűrődő idegen testekre” (Hermann 1990:85). A többségi társadalom őket tette meg minden nyomorúság, politikai és gazdasági baj, katasztrófa kútforrásául – amint ez a fajta „kivetítés” krízishelyzetben gyakorta előfordul, feszültségoldás gyanánt (Hermann 1990:16-17, 40-44, 93-95; vö. Allport 1973; Pelle 1999:40-43, 65-76).

Tehát a gazdasági életben komoly pozícióra szert tett zsidók csoportja kivívta nemcsak a hatalmát féltő arisztokrácia és dzsentri réteg, hanem a széles tömegek ellenszenvét is, megvetve egy újfajta antiszemitizmus alapjait. A hatalom birtokosai és a feltörekvő középrétegek fenyegetve érezték magukat a társadalom rendjének megváltoztatására törő progresszív irányzatok oldaláról is, melyek élén szintén zsidókat láttak. Ugyanis a zsidó értelmiség és a szegényebb zsidó rétegek igen fogékonyak voltak a korszak iránt, részt vettek a polgári radikalizmusban, a munkásmozgalomban, a Galilei körben, a Társadalomtudományi Társaságban, közgazdaságtannal és szociológiával foglalkoztak, újságot, folyóiratot szerkesztettek, csatáztak a klérussal, a földbirtokos arisztokráciával, bírálva a feudalista maradványokat, ahogy a zsidó nagytőkével is, elítélvén a kapitalizmus negatívumait. Valószínűleg így és ekkor keletkezett a zsidó bankár és zsidó munkásvezér titkos kapcsolatáról, a „nemzetrontó zsidó összeesküvésről” szőtt legenda (Szárász 1984:318-321).

A századfordulón jelentkező, modern politikai antiszemitizmushoz hozzátartozott az az általánosabb érvényű – máig ható – elgondolás is, mely a zsidóságot „nem gyengébb, kisebbségben levő csoportnak, hanem az egész világot uralma alá hajtó, misztikus hatalommal felruházott monstrumnak festi le” (Erős 1993:121). A zsidóellenességnek ez a fajtája elsősorban az asszimilált zsidóság ellen irányult, nem kis részben azért, mert külső jegyek alapján sokszor már nem lehetett megkülönböztetni, az „ellenség” mintegy „láthatatlanná” vált, s így annál inkább igazoltnak tetszett „összeesküvő természete” (vö. Arendt 1992; Szabó 1981:358-362).

A lakosság és a politikai elit ilyen alaphozzáállása mellett nem ütközött különösebb akadályba, hogy a zsidókat a társadalmi, kulturális élet különböző szféráiból először újabb és újabb törvényi rendeletek útján kizárják, gettókba zsúfolják, majd náci haláltáborokban likvidálják jelentős részüket. Azaz először elvették tőlük polgári szabadságjogaikat. Ekkorra már mindenféle identitás legitimitását megtagadták tőlük, az egyetlen „zsidó” identitás-kategória kivételével, amelyet viszont faji alapon határoztak meg, függetlenül az aktuális csoport-hovatartozástól és a személyesen átélt énidentitástól. A zsidó identitás többé nem „az önleírásnak és a saját én átélésének egyik módja, hanem valami olyasmi, amit kívülről kényszerítenek rá az emberekre” (Erős 1993:200-201).

A zsidóság nagy része már beágyazódott az ország életébe. Kezdték feladni szeparatizmusukat, viseletben, viselkedésben, érzelmekben alkalmazkodtak környezetükhöz, és lazultak a vallás szabta kötelek is. Egyre nőtt a vegyes házasságok és kikeresztelkedések száma – nemcsak az asszimilációs kényszer diktálta érvényesülési stratégia, hanem az anti-

szemita erőszakra adott reakciók folyamányaként is² (vö. Karády 1997:132-150). A Vészkorszak eseményei azonban megkérdőjelezték az asszimiláció sikerességét. A többség nem akarta, nem tudta elhinni, hogy a XX. századi Európában tényleg megtörténhet az, amin ők átmennek. Az utóbbi években sokat beszélnek arról, miért nem menekültek el, amíg még lehetett, illetve miért mentek „birka módjára” a gettóba vagy a halálba. Egyrészt mindenkit itt tartott valami: az ismerősök, a műhely, a ház... Másrészt fokozatosan megtörték őket; s a társadalom, amelyben éltek, szembefordult velük, így nem is lett volna igazán hova menekülniük (vö. Pelle 1999:50).

„Ezt a mesteri rendezést, ezt a művészi fokozni tudást – mondja Ember Mária egyik hőse –: először elvenni a pénzt, az ékszeret, de száz pengőt és a karikagyűrűt meghagyni... kizárni az embert a kamarából, az ipartestületből, kirúgni az állásából, de egyelőre meghagyni a lakásában... elkobozni a kerékpárt, a rádiót, de előírni, hogy csakis kifogástalan állapotban veszik át, tehát még izguljunk is, beszolgáltathatjuk-e egyáltalán... Aztán elviszik az embert az otthonából, a város legocsmányabb részébe, de néhány bútordarabot még magával vihet... Alig néhány héttel később azoktól a darabjaitól is meg kell válnia... de húszkilónyi ruhaneműt még cipelhet... Muszáj apróra összetörni az embert ahhoz, hogy ezt elviselje. Normál körülmények között élő, jóllakott embert egyenest idehozni [a gettóba] nem lehet. Az lázad, mert még ujja hegyében érzi díványpárnája plüssfogását...” (Ember 1994:84-85).

A világ zsidó áldozatainak száma 5 millió, melyet 1961-ben a jeruzsálemi per folyamán Eichmann megerősített (Stark 1995:87). A magyarországi áldozatok számát csak viszonylag tág határok között lehet megbecsülni. „A magyar zsidó Vészkorszakkal kapcsolatban, a köztudatban elterjedt 600 ezer magyar zsidó áldozati szám valószínűleg kissé *eltúlzott*. Megbízható becslések ennél kb. 50-100 ezerrel kevesebbre teszik a magyar Holocaust áldozatainak számát. De pontos számot valószínűleg soha senki nem fog tudni mondani” (Karsai 1994:12). A közvélemény – nemcsak nálunk, de világszerte is – csak vonakodva vette tudomásul a zsidókat ért kollektív tragédia dimenzióit, s a népiártást a háborús események „normális” kísérőjelenségeként próbálta feldolgozni, melynek során nemcsak zsidók százazrei, hanem a nácik politikai ellenfelei, hadifoglyok és mások (pl. cigányok) is elpusztultak. Pedig az racionálisan megmagyarázhatatlan (Pelle 1999: 33-34, 57, 134).

A túlélőknek meg kellett birkóznuk a Holocaust szörnyű emlékével. Aki nem emigrált,³ hanem itt maradt, fel kellett dolgoznia, hogy egy olyan társadalomban fog élni, amely egyszer kitalizotta magából. A hallgatások majd fél évszázados időszaka következett. A publicisztikát, a szépirodalmat, a „poklot is megjártak” és az idehaza szenvedők emlékiratait, valamint a dokumentumköteteket nem számítva a zsidóság magyarországi történetéről és különösen XX. századi sorsáról nagyon kevés kortárs szerző írt tudományos értékű munkát. Bibó István

² A vegyes házasságok gyakorisága 1941-ben, a kikeresztelkedések száma pedig 1944-ben jutott történelmi maximumára.

³ A Vészkorszak utáni évtizedben Magyarországról mintegy 17 ezren vándoroltak Palesztinába, Izraelbe. A magyar zsidóság kivándorlásának másik fő iránya Észak-Amerika volt, illetve Nyugat-Európa. E térségekbe elsősorban azok mentek, akik a Magyarországon kudarcot vallott asszimilációs stratégiát kívánták folytatni, ugyanis itt a zsidó öntudat megőrzésével is lehetett integrálódni, hiszen senkit sem érdekelt, hogy ki zsidó és ki nem; a magyarországi gyakorlattól eltérően, a vallást, származást magánügynek tekintették, és nem is regisztrálták. Az adathiány miatt viszont a tengerentúlon vagy Nyugat-Európában letelepedett zsidók számát csak tág keretek között lehet behatárolni. (Stark 1995:102–104)

1948-49-es írásai⁴ után negyedszázad telt el, amíg Száraz György tanulmánya megjelent a *Valóságban*, 1975-ben. A zsidóság nem akarta feltépni sebeit a röviden és felületesen elvégzett számonkérés után, nem akart feszültséget fenntartani azzal a néppel, amellyel együtt akart élni, amelynek alkotó munkájában részt akart venni (Hanák 1984:6; vö. Erős 1993:23, 186-187), a magyarok pedig nem akarták tisztázni saját szerepüket az események menetében, melyeknek a többség legalábbis passzív szemlélője volt. Áthárították a felelősséget a németekre és a nyilasokra. A keserű, kellemetlen emlékeket tapintattal próbálták áthidalni. Zsidó helyett elkezdtek üldözöttet mondani. „És ők nem tiltakoztak: elfogadták, sőt igényelték, szinte megkövetelték, mintha örök időkre elismernék a 44-ben rájuk kényszerített abszurditást: hogy zsidónak lenni szégyen” (Száraz 1984:331).

Az új, kommunista rezsím radikális megoldást ajánlott fel számukra a „zsidó problémára”: egy új, egyetemes jellegű társadalmi rendszert, melyben a partikularizmus, legyen az etnikai, helyi vagy vallási, irrelevánsná válna, amely előbb-utóbb megszűnik. Az asszimiláció új formája vált elérhetővé és némelyek számára vonzóvá (Mars 1999:22-23). A konkrét biztosíték a Szovjetunió volt, amely legyőzte a fasizmust, „elzavarta a náciakat meg a nyilasokat” (Csaplár 1990:94). Azok a zsidók, akik elfogadták az ajánlatot, új karrierre találtak a politikai rendszerben, az államigazgatásban és a hadseregben, ahonnan eddig kizárták őket, de ahol most szükség volt rájuk (vö. Karády 1992:38-45). A kommunista ideológia a társadalom felosztásának alapjául az osztályt tette meg, s ezek az emberek kiváló osztályharcosok lettek. A zsidó származású kommunistákban sokszor dominált egyfajta antiszemitizmus érzés: annyira próbálták tagadni zsidóságukat, hogy a maguk utálatát kivetítették „a zsidó fajra, a magukban lévő zsidóra” (Csaplár 1990:91). Jó páran nem az eszmék miatt léptek be a kommunista pártba, hanem annyira bíztak gyógyító erejében, abban, hogy a kommunizmus megakadályozhatja, hogy Magyarországon még egyszer üldözzék a zsidókat, hogy inkább elfogadták az eszméket is. Mindenesetre a pártot a zsidók túlreprezentáltsága jellemezte. Ez tápot adott egy újfajta antiszemitizmus kibontakozásának, amely a bosszúvágyó kommunista zsidó képét rajzolta meg (vö. Kovács 1997:49-52). Ez megint csak hibás általánosítás: voltak persze, akikben bosszúvágy ébredt az üldöztetések és a gázkamrák miatt, sőt a rendszer valamelyest keretet is adott az ilyen indulatok levezetésére, de a többség a keserű élmények más feldolgozásához folyamodott (vö. még Heller 1998: 108-109, 129, 145, 162-163, 199, 208).

A túlélők közül sokan utasították el vallásos örökségüket, mert a Vészkorszak után már nem tudtak hinni egy eddig jónak és igazságosnak gondolt Istenben. Egyszersmind a kommunista rezsím általánosan elnyomta a vallásos megnyilvánulásokat,⁵ vagy felügyelte a vallási csoportokat a Vallási Ügyek Hivatalán keresztül. Egyetlen szervezetbe forrasztotta az ortodox,

⁴ A legélesebb összegzések egyike a zsidók nyomasztó helyzetéről a háború utáni Magyarországon a történész Bibó István 1948-ban publikált írása. Az általa kezdeményezett vitát elnyomták egészen 1985-ig, mikor esszéjét újra kiadták. Érvéleése racionális és szenvedélyes volt egyszerre, és arra törekedett, hogy elmagyarázza, ne pedig kimagyarázza a magyarok felelősségét a nagy és kegyetlen pusztításban, amely legradikálisabban a vidéki zsidó állampolgárokat érintette 1944-45 között. Ennek érdekében megvizsgálta a zsidók és nem-zsidók közötti kapcsolatot, visszamenve egészen az emancipáció időszakáig, 1867-ig.

⁵ Soós Endre, a Magyar Izraeliták Országos Képviselőtétének elnöke a 1962-ben a felekezeti kötődésű zsidó népességet már csak 84 ezerre becsülte. Az 1960-as évek óta a nemzetközi szakirodalomban megjelenő 50-100 ezer fő között mozgó becslések elfogadhatónak tűnnek. (Stark 1995: 108)

neológ⁶ és status quo⁷ zsidó gyülekezeteket, hogy könnyebben ellenőrizhesse őket. (De a nem felelős posztokat betöltő egyének szintjén már kevésbé foglalkoztatta a kommunista pártot a vallásosság, legalábbis a személyi igazolványukba nem került be az, hogy zsidók.) Ennek folytán a zsidóknak mint vallási csoportnak magyar honfitársaikhoz – katolikusokhoz, kálvinistákhoz és lutheránusokhoz – hasonló élményekben volt részük. Mindazonáltal az egyetlen rabbinikus szeminárium az egész kommunista Kelet- és Közép-Európában Budapesten volt, ahol rabbikat képeztek a szovjet birodalom más részeibe is (Mars 1999:24).

A felekezeti lemorzsolódással egyidejűleg ellentétes irányú, de statisztikailag megragadhatatlan folyamat is zajlott. A háborút követő jelentős nő többlet, illetve a zsidó „vérvonal” megtörésének vágya⁸ automatikusan megnövelte a vegyes házasságok gyakoriságát, minek folytán jelentősen gyarapodott a zsidó háttérrel, illetve rokoni kapcsolatokkal rendelkezők száma. „A kommunista korszakban tehát a zsidóság vallásilag is elkötelezett magja összezugorodott ugyan, holdudvara viszont jelentősen megnőtt” (Stark 1995:108).

De a zsidóság és „holdudvara” el volt vágva nemcsak a zsidó múlttal való kapcsolattól, hanem Izraeltől és (bizonyos mértékig) a külvilágtól is. A kommunista diktatúra ugyanis befagyasztotta az emigrációs mozgalmat, így a kényszerűen elhalasztott kivándorlásra csak 1956-ban kerülhetett sor.⁹

A zsidó életet és kultúrát övező csend, a privát identitások „eróziója” következtében a zsidóknak zavaros tudásuk volt önmagukról. A nem elfojtott, letagadott, csupán marginalizálódott identitás-elemek kifejezési módja Mérei szerint az *utalás*. Nem véletlen tehát, hogy a cenzúra árnyékában felvirágzó filmművészet és irodalom a hatvanas és hetvenes években olyan gyakran folyamodott ehhez az „utalásos” kifejezőmóddhoz (Erős 1993:200-202).

A világ zsidóságának életében 1967 volt a fordulópont. Az izraeli hatnapos háború izgalmi sokakban felébresztették zsidóságuk érzéseit, arra készítette őket, hogy a hivatalos állami állásfoglalással ellentétes hozzáállással kövessék az eseményeket, s azonosuljanak Izrael ügyével. Az izraeli hadsereg győzelmei, Jeruzsálem keleti részének visszafoglalása őszinte örömmel és lelkesedéssel töltötte el őket. Az átélt tapasztalatok következményeként többen eltávolodtak a szocialista asszimiláció folyamatától, illetve az erős érzelmi felindultságtól motiválva elkezdtek érdeklődni a zsidó hagyományok iránt, egy részük pedig szép lassan a

⁶ A konzervatív irányzatra Magyarországon (és csak itt) a neológ kifejezést használják. (Ezért a dolgozat további részében a külföldi vonatkozásoknál a konzervatív, a magyar vonatkozásoknál pedig a neológ szót használok.) A »konzervatív« héber megfelelője a »maszorti«, mely a maszora (jelentése: hagyományőrző) szóból származik.

⁷ A status quo ante kifejezés azokra az izraelita hitközségekre utal, amelyek az 1868-69-es „országos zsidó egyetemes gyűlésen” s azt követően sem csatlakoztak az ott létrehozott kongresszusi (neológ), sem az 1871-ben megalakult magyarországi ortodox szervezethez, hanem megmaradtak az egyetemes gyűlés előtti jogállapotban. Innen az elnevezés eredete. (Újvári 1929:804)

⁸ „Ami azt illeti – mondta Anyu sápadt mosollyal –, gondosabban is megválogathattad volna a felmenőidet. – A gyerek arcán vigyor készülődött, de Anyu szeme elborult, az álla reszketni kezdett. – Ellenben azt tudom, hogy ha innen [a koncentrációs táborból] kiszabadulunk... ha valaha is hazajutunk... ragaszkodni fogok hozzá, hogy keresztény lányt vegyél feleségül. Abba kell ezt hagyni, ezt a zsidóságot. Magját kell szakítanunk magunkban.” (Ember 1994:197) (Ugyanis a zsidó vallási törvények értelmében az számít zsidónak, akinek anyja zsidó, vagy aki betért a zsidó vallásba.)

⁹ Ekkor 20-25 ezer fővel csökkent a hazai zsidóság száma. Karády Viktor kutatásai szerint 9 ezren Izraelbe, 17 ezren pedig Észak-Amerikába, Ausztráliába és Nyugat-Európába mentek. (Karády 1984:103-104)

rituális életbe is bekapcsolódott (vö. Donin 1998:26; Heller 1997:150-151, 1998:128, 186-187, 309-310, 335; Papp 1999:21).

Az 1969 és 1980 közötti periódusban nyilvánosan nem esik szó 1968-ról, az ellenforradalomról és okairól, a közép-európaiságról és az 1972-73-as visszarendeződésről, s alig foglalkoznak etnikai ellentétekkel, népi-urbánusi értékek szembesítésével (Veres 1992:122), valamint a társadalomban lefojtva is meglévő, lappangó előítéletekkel.¹⁰

De a '80-as évek közepén már elindult egy reflexió-sor, amely az „emlékezet és felelősség” problémája körül kristályosul ki. Emlékezni és felelősséget vállalni – ez az elkerülhetetlen feltétele annak, hogy a múltat fel lehessen dolgozni (Erős 1993:220).

1989 viharos politikai változások, az előre nem látható nagyszabású átrendeződések éve volt Magyarországon. A leglátványosabb fordulat a nyilvános kommunikáció, illetve a közvélemény formálódásában ment végbe. Új, hosszú ideig mesterségesen háttérbe szorított témák kerültek a nyilvánosság homlokterébe. Korábban mindenki által elfogadott, magától értetődő evidenciák és megkérdőjelezhetetlen tabuk váltak a közvélemény témáivá, nyilvános politikai diszkusszió tárgyává. A többségében a fennálló rendszer támogatását kifejezésre juttató vélemények helyére kritikus, elutasító, a szisztéma egészét megkérdőjelező vélemény-áramlatok léptek (Angelusz 1992:73). Az ideológiai választások szerkezetében szintén alapvető átrendeződés történt. A kommunista rendszer felbomlásának egyik legjellegzetesebb tünete volt az, ahogyan Magyarországon az elmúlt másfél évtizedben sorra jöttek létre különféle csoportok, egyesületek, szerveződések, mozgalmak, vallási közösségek stb., amelyek újfajta identitásokat kínáltak tagjaiknak, vagy lehetővé tették az addig peremre szorított identitás-elemek nyílt kifejezését. Az emberek vállalni kezdték korábban illegitim, üldözött vagy nem-kívánatos identitásaikat a múlthoz, a tradícióhoz, a korábban elítélt szokásokhoz vagy eszmékhez való ragaszkodásukat. A legkomolyabb elmozdulás a hívő identitás nagyarányú növekedése, csaknem megduplázódása, ami a korábban lefojtott, illetve a nyilvánosság elől némileg elrejtett vallásos érzelmek felszabadulásával hozható összefüggésbe (Angelusz, Tardos 1992:68). Ez egy folyamat eredménye volt, melyet a rendszerváltás természetesen felerősített. Megteremtette továbbá egy civil társadalom létrejöttének lehetőségét, amelyre – többek között – „éppen az identitásformák sokfélesége, az én és az identitás aktualizálásának és átélésének szabadsága, a külső kontrolltól és paternalista gyámkodástól mentes individualitás jellemző” (Erős 1993:203-204; vö. még Heller 1998:74).

A Szim Salom közösség ebben a légkörben jött létre.

¹⁰ Józsa Péter az ún. „férjhezadási teszttel” vagyis a Bogardus-skála leegyszerűsített változatával mérte a fiatalokra jellemző előítéleteket.: „Amennyiben lánya volna, volna-e kifogása az ellen, hogy férjhez menjen a) cigányhoz, b) nemzetiségéhez, c) zsidóhoz, d) négerhez, e) egyéb színesbőrűhöz?” A válaszolók a következő arányban utasítják el a lehetőségeket: nemzetiségi 12,7%, zsidó 19,6%, cigány 32,2%, egyéb színesbőrű 37,2%, néger 39,9%. A vizsgálat adatai szerint azok a fiatalok a legelőítéletesebbek, akiknek az apja fizikai dolgozó; az egyetemisták pedig a legkevésbé előítéletesek. (Józsa 1979:2-3)

A kezdetek

Az alapító tagok közül néhányan a '70-es évek első felében mentek el a József körúti rabbi-szemináriumba, ahol Scheiber Sándor tartotta a híres péntek esti kiddusokat,¹¹ érdekes beszélgetéseket. „Ott a József körúton gyűltek össze a fiatalok, akik keresték a helyüket, az identitásukat.” Új emberekkel ismerkedtek meg, akiken keresztül eljutottak Raj Tamás köréhez. Raj Tamás rabbi akkor minden péntek este a lakásán szervezett összejöveteleket, ahol kiddust tartott és nagyon érdekes témákról beszélt: identitásról, kultúráról, vallásról stb. Az érdeklődők között voltak erősen és kevésbé vallásosak, vallástalanok. Kelemen Katalin (a Szim Salom közösség későbbi rabbija) is elment oda.

A '80-as évek elején megkérték Raj Tamást, hogy beszéljen nekik, tanítsa őket. Először csak kevesen voltak, aztán jöttek többen is. Raj Tamás tetszése szerint választotta meg a témákat, amelyekről előadást tartott: zsidó kultúráról a vallástól a filozófiáig. Beindult a tanulókör, aztán abbamaradt. Egyrészt túl nagy lett ahhoz, hogy jó működhessen, másrészt a Raj-családnak is terhet jelentett – noha ezt nem mondták.

1986-ban Kelemen Katalin húga találkozott a József körúti Szemináriumban egy idősebb, szimpatikus, londoni reformzsidó házaspárral, Valery és Ernest Bellóval, akik azóta a Szim Salom tiszteletbeli elnökeivé is váltak, s bizonyos szempontból a szülőanyjává és apjává. Ők észrevették, hogy van itt egy olyan zsidó társaság, akiket nagyon érdekel a zsidóságuk, de ennek megismeréséhez itt, Budapesten, nem kapnak elég útmutatást. Megszervezték, hogy londoni reformzsidó fiatalok jöjjenek hozzájuk peszách szédert¹² tartani. Akkor tapasztalták meg, hogy vannak olyan angol zsidók, akik korban, érdeklődésben, értékrendben nagyon hasonlítanak hozzájuk. Azzal az egy különbséggel, hogy nagyon is eleven vallásos zsidó életet élnek: péntek este gyertyát gyújtanak, szombat délelőtt és péntek este is zsinagógába mennek, megtartják az ünnepeket. S közben ez az élet ugyanolyan modern, mint az övék. Kelemen Katalin így emlékezik erre: „Addig a zsidóságról bennem egy kétdimenziós papírkép élt: a pajeszos, nagy kalapos, szakállas, öreg bácsikról, akiket a könyvek lapjain láttam. Ez a kép akkor átfordult valami nagyon elevenné, amelyhez lehetett kapcsolódni.”

A londoni reformzsidók ezután elkezdtek előadásokat, tanfolyamokat szervezni nekik – itt Budapesten, majd pedig kint Londonban. „Tanítottak is, helyesek is voltak, kedvesek is.” Elkezdték működtetni a Tóra-kört: egy tudományos igényű, ámde személyes hangvételű, közös, tórai szövegelemzést.

De a rendszerváltozás szele a zsidó szellemi életben általában is pezsgést hozott. 1988-ban megalakult a magyar zsidóság világi szervezete, a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület (MAZSIKE). Sokan életükben először csatlakozhattak egy zsidó közösséghez. „Ez akkor egy óriási dolog volt, és teljesen hihetetlen, hogy megtörténhetett. Hogy a »zsidót« hangosan ki lehet mondani. Merthogy addig tabunak számított.”

1991-ben Kelemen Katalin kedvet kapott ahhoz, hogy egy évre kimenjen a londoni Leo Baeck College-ba tanulni. Nagy spirituális igénye volt arra, hogy a „Törvény lányává” (bát

¹¹ A kiddus („megszentelés”) a szombat és az ünnepek megszentelése borral és kaláccsal. Voltaképpen megemlékezés arról, hogy Isten a teremtés kezdetén megszentelte a szombatot. Kiddust ott mondanak, ahol étkeznek. A zsinagógában a péntek esti istentisztelet (mááriv) után szoktak kiddust tartani (eredetileg azért, hogy az ott imádkozó vándor átutazók is eleget tudjanak tenni a kiddus kötelezettségének).

¹² A „széder” szó rendet, szertartásrendet jelent. A peszách széder (amelyet röviden szédernek mondanak) vallásos rendezvény, a külvilág által gyakran „zsidó húsvétnek” nevezett ünnepi vacsora.

micvá) váljon, a zsidó vallás ősi tradíciója szerint. Még kintléte során bát micvá lett. Ez nagyon erős kötődést adott neki a zsidósághoz, a zsidó valláshoz.

„Két olyan felfedezéssel tértem haza Budapestre, amelyek megváltoztatták az életemet. Az egyik az volt, hogy meg kell szabadulnunk a „szöcske-énképtől” ahhoz, hogy emberi méltóságon és önbecsülésen alapuló, pozitív zsidó identitást alakíthassunk ki magunkban. A másik pedig a nevetés értéke. Egy eleven, új közösségben a zsidó lét és együttlét örömét, a szimchát tanuljuk. Egymástól is tanulva ismerkedünk a hagyomány szövegeivel, együtt ünnepeljük az egyén életének kiemelkedő eseményeit és a közösségi ünnepeket.”

Ahhoz, hogy ez megvalósulhasson, próbálta meggyőzni a barátait az első magyar reformzsidó közösség megalakításáról. Ez azt jelentette, hogy informális kis közösségből hivatalos egyesületté válnak – a World Union for Progressive Judaism (WUPJ)¹³ tagjaként –, mely vallási tevékenységet is végez. Ez utóbbit az angolok szorgalmazták, amit azonban nem mindenki akart.

Valaki azért ment el tőlük, mert kiderült, hogy ennek a valláshoz is köze van.

Voltak, akik azt mondták: „Mi összejövünk, együtt vagyunk, és zsidó előadásokat hallgatunk, de minek ehhez bármiféle formális szervezet? Jó, hogy ez csak ilyen informális.”

Az egyesületet azok alapították meg, akik úgy érezték, hogy a névadás egy fontos dolog, s azzal, hogy formálisan is megalakulnak, erősítik a *saját* identitásukat és a saját belső erejüket is.

„Azzal jobban merjük vállalni ennek az egész zsidóságnak az örömeit és a szimchát, a zsidó örömet, az ünnepeket, a szédernek a katarziszt, s nem csak a vákuumot, a tabukat és a bús világnak a sötét rémeit. Hogyha megalakulunk, nevet adunk magunknak, akkor így a világ felé és magunk felé is most már megnevezhetően létezzünk.”

Azon tanakodtak, vajon mi legyen nevük. Számtalan jó ötlet született. Végül a későbbi rabbi lett az egyesület névadója. A „Szim Salom”¹⁴ („Adj békét!”) az Ámidá¹⁵ utolsó áldása, s az egyik legősibb áldás a zsidó liturgiában. „Úgy éreztem – meséli Kelemen Katalin –, hogy az »Adj békét!« olyan sok mindenre vonatkozik: a belső békére ennyi sok zavartság után, illetve a külső békére, mert nagyon vágytunk arra, hogy itt Magyarországon ez a közösség legyen elismert, békében éljünk a nem-zsidókkal, zsidókkal és magunkkal, a saját zsidóságunkkal. Ez a név valahogy rátalálás volt arra, ahogy a Szim Salomban zajlik az élet 1992 óta”, amikor a bíróság bejegyezte az egyesületi formában működő Szim Salom Progresszív Zsidó Közösséget.

¹³ A WUPJ a Progresszív Judaizmus Világszervezete, amelynek több ezer zsinagóga a tagja, s amelyhez 1,5 millió hívő tartozik. A Szim Salom Egyesület megalakulása, azaz 1992 óta a WUPJ elismert tagszervezete. A progresszív irányzat maga több mint 150 éves múltra tekinthet vissza: az 1830-as években indult Németországból. Ma Amerikában, Izraelben, Nyugat-Európában és több, kelet-európai országban képviselteti magát. A világ zsidóságán belül követőinek számarányát tekintve a legnépesebb irányzat.

¹⁴ A *Szim Salom* az előtte mondott papi áldás folytatása, mely úgy végződik, hogy „V’jaszém l’chá salom” („és hozzon rád békét”). Mivel a papi áldást csak a reggeli és muszáf („többlet”, ismétlő) imákban mondják, ezért csak ekkor mondanak „Szim Salom”-ot. A délutáni és esti imákban „Salom ráv”-val („sok béke”) kezdődik az utolsó áldás, az askenáz rítus szerint.

¹⁵ Ámidá: „állva mondandó ima”. A S’ mone eszré b’ráchot („18 áldás”) rövid elnevezése. Közösségi ima („t’ fillát cibbur”).

Kelemen Katalin elkezdett rabbinikus feladatokat vállalni. Ő vezette a kurzusokat: az istentiszteletre való felkészülést, ahol imákat tanultak, továbbá a Tóra-kört, és a gyermekprogramok is ekkor indultak el. A kis közösség ismerősökön keresztül bővült. Ahogy egyre erősödött, egyre nagyobb igény lett a társaságban arra, hogy ebbe az irányba menjenek tovább együtt. Másfelől ő maga is nagy örömét lelte ebben a fajta tevékenységben. A közösségben megfogalmazódott a gondolat: miért kell idevenni egy rabbit külföldről, talán kellene egy saját rabbi. Katalinban ezzel párhuzamosan, fokozatosan megfogalmazódott, hogy ő ezt a pályát választja. Előítéletmentesen állt hozzá a dologhoz:

„Éppen azért, mert én semmilyen hagyományos zsidó nevelést nem kaptam, nem ivódott a vérembe, hogy a rabbik kalapos és szakállas bácsik; a megélt valóságomban nem létezett a kizárólagos férfi rabbi-imázs.”

Amíg kint tanult Londonban, egy vele egykorú nő – szintén alapító tag – helyettesítette. Ő vezette a Tóra-kört. A közösségben azóta is dicsérik, mennyire felkészült minden alkalomra az adott tórai részhez kapcsolódóan. A péntek estéken is ott volt. A kiddust alkalmanként egy fiatalember tartotta, amíg ki nem ment Amerikába. A gyerekprogramokat megint más szervezte, de mint gyakorló anyuka is részt vett rajtuk. Nagy felelősséget érzett a közösség iránt. Az összejöveteleket az ő lakásán tartották.

Utána az egyik MAZSIKE-alapító révén a Garay utcába mentek, a MAZSIKE székhelyére. Ekkor kapott nyilvánosságot a Szim Salom közösség. Volt, aki az elfogadó, egyenjogú szemlélet miatt jött. Volt, aki jókat hallott az ismerőseitől, például a Tóra-köri beszélgetésekről.

„Azt gondolom, hogy főleg olyanok jönnek ide, akik soha nem mennének egy ortodox vagy neológ zsinagógába. Mert (például) sokkal több személyességre van szükségük ahhoz, hogy csatlakozni tudjanak. Zsidó kultúrát együtt gyakorolni, megismerni: ez biztos, hogy igényük volt azoknak, akik ellátogattak hozzánk, csatlakoztak. Ez egy viszonylag új dolog.”

Kétségtelen, hogy ez a közösségi élményre és ezen keresztül a vallási hagyományokra építő irányzat egy olyan zsidó réteget tud megszólítani, akik eddig távol maradtak minden vallási intézménytől. „Nem a neológiától vonja tehát el a híveket – mint amivel a Hitközség „vádolja” –, a Szim Salom tagjai szinte kizárólag az asszimilált zsidóságból jöttek” (Pécsi 1999:7).

Kelemen Katalin elvégezte a londoni rabbiképzőt; 1998 nyarán avatták rabbivá a Leo Baeck College-ban. Hazatérése után a Szim Salom közösségtől „rabbivá fogadási ajándékot” kapott: egy nyakban viselhető, „kéklábú, zöldszárnyú csodamadár” formájú, ezüst sípot (Peter Vladimir ötvösművész alkotását). Ez a Síp a rabbinő szerint szimbolikus: „Mi magunk vagyunk a nyáj, amelynek összehívására szolgál. Képesnek érzem magam arra, hogy megszólaltassam, remélve, hogy a felcsendülő hang mindannyiunké lesz.”

Az avatást deklarálták a beiktatási ünnepség után. Az *Új Életben* megjelent a rabbikar közleménye arról, hogy a reformzsidó teológiával és vallásgyakorlással nem ért egyet, és a Szim Salom közösséget, mint vallásos zsidó közösséget nem ismeri el.

Javában folyt már az intenzív közösségépítés, amikor 1999 márciusában megtartották a rabbinő ünnepélyes beiktatását a BM Dunapalotában, neves külföldi vendégek részvételével (ld. II. melléklet).

Azóta is egyre nő a tagok száma. Mindegyikük keres valamit. Barátságos közösséget, odafigyelést (vö. Pataki 1980:147), tiszta, őszinte zsidó ünnepeket, pozitív identitásképet, megnyugvást. Valaki a gyökereit keresi, a zsidó kultúra iránt érdeklődik. Van, aki válaszok

után kutat magánéleti traumája után. Sokan a szellemi kalandokat emelik ki, a színvonalas, érdekes programokat, kellemes időtöltéseket. Mások a spirituális élményeket vagy a hagyományörzés és -átadás fontosságát. Különösen a nőknek fontos az egalitárius szemlélet (ld. III. melléklet).

Szim Salom, a gyülekezet háza

A Szim Salom Progresszív Zsidó Közösség a Garay utcából 1999 januárjában költözött a Filler utcai lakásba, majd 2000. januárjában a Csalogány utcába. Mindkét lakást nagyon barátságosan rendezték be, közös erővel.

A tagok egy része lelkesen, időt és energiát nem kímélve dolgozott azért, hogy új, Filler utcai otthonukba zökkenőmentesen költözhessen be. Az elvégzendő feladatokat megosztották. Egyikük kiválasztotta a szöveteket, bútorokat, másikuk megszervezte a berendezések szállítását és gondja volt a képkeretezésre is. A falakat Antalffy Mária gyönyörű grafikái díszítették, melyeket egy fiatalasszony ajánlott fel kiállítás céljára, s amelyek nagymértékben hozzájárultak a hely otthonosságához. Egy férfi áldozatos munkával rengeteg napot töltött a polcok összerakásával, a tőle kapott csillár üzembe helyezésével és egyéb elektronikai szerelési feladatokkal.

Sokan tettek ezen kívül is tárgyi és pénzbeli felajánlásokat. A függönyöket saját kezével varrta egy idős házaspár. Kék és sárga színű, szép és nagyon kényelmes székeket ajánlott fel egy amerikai taguk. Decemberben ezüst kiddus poharat kaptak Leonard A. Schoolman rabbitól New Yorkból, aki azt szülei nevében adományozta. A Szim Salom céljai közül kettő elérhető közelségbe került az amerikai rabbik novemberi látogatása nyomán. Több gyűjtésük eredményeképpen, elegendő pénzt kaptak saját imakönyv kiadásához és egy tóraszekrény elkészíttetéséhez.

Az egymásba nyíló szobákban a gyerekfoglalkozások emlékeit lehetett látni: gyurmából készült alakzatokat, gyerekrajzokat, papírszalagokat, hurkapálcákon papírra rajzolt madarakat, egy héber feliratú kis faépitményt. Ezek az ismételt költözésnél sajnos eltűnedeztek. Az új helyiségben most csak a pürimi bábok láthatók (ld. a *Pürim* c. részt).

Csereakció indult 1999 őszén. Felkérték a tagokat, hogy régi bútoraikat, megunt könyveiket és más használható tárgyaikat ajánlják fel a Szim Salom üzenetrögzítőjén a közösség más tagjainak, akiknek esetleg szükségük lehet rá, és jó hasznát vennék. A múltban sok segítséget kapott a közösség, amely feladatának tartja tagjai segítségét is. (Például, egy hűtőszekrényt ajánlott fel egy névtelenségét őrző tag.) Szeretnék közösségüket a kérések teljesítésével is összekovácsolni. Az esetleges hiányok jelzését és csereberék megszervezését tapintatosan végzik.

A Csalogány utcai lakás kisebb, mint a Filler utcai. A könyvespolcok felállítása után nem maradt annyi hely a falakon, hogy oda feltegyék a grafikákat. Itt csak három szoba van: a legkisebbet irodaként használják, a másik kettő, egymásba nyíló szoba pedig a közösségi élet színtere. Az egyiket betölti egy nagy asztal, melyet körülülnek az istentiszteletet és a családi gyerekprogramok, mozgással járó tevékenységek kivételével minden alkalommal, valamint egy kisebb szekrény, melyben a szent könyveket, imafüzeteket tartják. Antik sábbáti mécsesből átalakított csillárjuk egy taguk lányának saját családi örökségéből származó adománya. A másik szobában egy kisebb asztal található, egy ágy, könyvespolcok és a rengeteg színes szék. A kis konyhában mindig ki van téve egy papír, hogy éppen mire van szüksége a közösségnek. Hátha valakinek van fölösleges belőle.

Az előszobában, mindjárt a bejárat mellett, van egy szekrény, amelyből kis kerek fejedőt (kipát), imasálat (tálit) vehetnek ki azok, akiknek nincs sajátjuk vagy nem hoztak magukkal. Tradicionálisan mindenkinek van saját ülőhelye, ahol a fent említett rituális tárgyaikat tarthatják, de ma már mindenhol gondoskodnak arról, hogy ki legyenek készítve – mondjuk egy kisasztalon – az újonnan érkezetteknek vagy ritkábban „lejáróknak”.

Egy kicsit beljebb vannak a beépített szekrények és fiókok, ahol például a Tórát tartják, illetve a gyerekfoglalkozások kellékeit.

Régebben egy-egy Szim Salom tag vállalta el a pénztárosságot, a szerkesztői teendőket és egyéb feladatokat. Ezek egy részét immár állandó, fizetett alkalmazottként, koordinátori szerepben egy középkorú asszony végzi.

Rendezvényekre, programokra sokan hoznak otthonról finomságokat, együtt terítik meg az asztalt a nők, s utána közösen mosogatnak és raknak rendet. Nemcsak egy-két ember, hanem szinte mindenki csinál valamit: a férfiak is sepernek, székeket állítanak a helyükre, ha úgy látják, hogy szükség van a munkájukra (vö. Pataki 1980:262).

Az együttes munka, a közös cél érdekében kifejtett erőfeszítések, a rászorultak segítése, az egymásra figyelés rendkívüli mértékben képes összekovácsolni ezt a kis közösséget.

Egy fiatal nő első benyomása a Szim Salomról ez volt: „Béke és befogadás. Egy városka, ahol nincs kirekesztés, egy szoba, ahol mindenki belül van. A találkozások helye, az érkezés helye, a hely, ahova visszatérünk, mert várnak.”

A közösségi rítusokon megtapasztalt vallásos élmény „lelki pillanatainak” átélése (Papp 1999:38-39), a beszélgetések kapcsolatteremtő, szellemi pezsgést okozó hatása mellett tehát az „otthonra” találás érzése köti ide az embereket.

Mindezek közrejátszottak abban, hogy négy – a zsidó vallás törvényei alapján, anyagi származásuk szerinti státusukat tekintve nem zsidó – Szim Salom-tagban megérett a gondolat, hogy formálisan is felvétesse a zsidó vallási közösségbe. 2000 februárjában került sor a reformzsidó gyakorlatot követő betérésükre Magyarországon, ahol egy háromtagú vallási bíróság (bét din, „jog háza”) előtt kellett tanúbizonyságot tenniük tudásukról és elhivatottságukról. Egy hónapra rá tartották meg befogadó istentiszteletüket, amelyen frissen elnyert héber nevükön szólították fel őket a Tórához (ld. IV. melléklet).

Identitás-értelmezés

A zsidóság önmeghatározása(i) viták tárgya ma is. A zsidóság nem határozható meg kizárólag népként vagy vallásként, mert hiányoznak hozzá azok az alapvető kritériumok, amelyek szerint a modern tudomány meghatároz egy népet vagy vallást. Rékai Miklós a zsidóság egészével kapcsolatban a „rítusközösség” kifejezést javasolja (Rékai 1997:10). Ezzel én akkor sem tudok egyetérteni, ha csak a zsidó tradíciót ápoló zsidókat tekintem. A Szim Salom Egyesületet – hivatalosan – éppen az eltérő liturgiája és rítusai miatt nem fogadja el a neológia és az ortodoxia. Ha a „rítusközösség” kifejezés érvényességét leszűkítem a Szim Salom azon tagjaira, akik részt vesznek a *közösségi rítusokon*, akkor elfogadhatóvá válik. Ám ebben az esetben megint csak nem a zsidóságot határoztam meg. Egyik beszélgetőtársam egy időben elmélkedett már erről, végül arra jutott, hogy „ezen a kérdésen már olyan sokan kitértek a bicskájukat, hogy ő neki se fut. Ez borzasztó nehéz kérdés. Nem is igen lehet megragadni.” Úgy tűnik, hogy az egész zsidósággal nem lehet mit kezdeni, de az egyes emberek zsidóságával valamelyest igen. Erről mindenkinek van véleménye (vö. Kovács 1997:15).

A zsidó vallási törvény szerint zsidó az, akinek anyja zsidó vagy betért a zsidó vallásba. Izrael alkotmánya zsidónak fogad el bárkit, akinek van zsidó nagyszülője. Egyéb meghatározások is léteznek:

- a. Zsidó az, akit a környezete annak tart.
- b. Zsidó az, akit a zsidók annak tartanak.
- c. Zsidó az, aki önmagát annak tartja.

Ez utóbbi alternatívát szavazzák meg a legkevesebben. Az egyedül feszültségmentes állapot az, ha egy személyre mind a három meghatározás igaz (vö. Csepeli 1992:113-114). Mert vegyünk egy olyan embert, akinek édesapja zsidó származású, de édesanyja nem, és tegyük fel, hogy még „látszik is rajta”, hogy zsidó, és annak is tartja magát, ráadásul ismeri a zsidó kultúrát, őrzi a hagyományokat. Akkor ez az ember elszenvedhet minden hátrányos megkülönböztetést, ami a zsidósággal jár, és még azok sem fogadják el – a liberális zsidóság egy részének kivételével –, akikhez tartozónak vallja magát. Vagy vegyünk egy olyan embert, akire rögtön rámondják, hogy zsidó, a zsidó vallási törvények alapján az is, de ő saját magát nem tartja annak. Kikeresztelkedett.

„Mert mi Radnóti Miklós zsidósága? Katolikus volt. A zsidók kereszténynek tartották, a nem zsidók zsidónak, ő maga magyar költőnek hitte magát, mégis zsidóként kellett meghalnia. A halála tette zsidóvá? A mód? Az ok? Ő úgy döntött, hogy nem zsidó, mások úgy döntöttek, hogy az.”

„Nem tudom, mi az, hogy zsidó, ha leválasztom a vallást és a külső kényszereket, a körülményeket, például azt, hogy nem én döntöttem el.”

„Valakiről a külseje alapján rögtön megmondják, hogy zsidó (a zsidók is és az antiszemita is). A zsidóság Magyarországon is sokáig „beltényészet” volt, ezért erősebben fennmaradnak a jellegzetességek. És itt nem számít, hogy a vallási előírás szerint zsidó-e vagy annak tartja-e magát. Ha a környezet látja rajta, annak tartja, akkor az (azzá válik).”

„Én egy ateista zsidó vagyok. Már nagyon megszenvedtem a zsidóságomért. Azt mondom, hogy én zsidó nemzetiségű vagyok.”

„Én zsidó családból származom. Nem vagyok vallásos, nemzetiségemnek a magyart tartom, nem a zsidót, nem beszélek héberül, kevés lexikális és gyakorlati ismeretem van a zsidó kultúráról. De zsidónak tartom magam, közöm van ehhez a kultúrához. Én érzelmileg vagyok zsidó és származásomat tekintve.”

Már ennyiből is látszik, hogy napjainkban sokféle zsidó identitás lehetséges: vallási, etnikai, nyelvi, kulturális, származási, szociológiai, érzelmi stb. Ezek egymás mellett élnek, de elfogadottságuk és „kritériumaik egzakttságának” mértéke különböző és szüntelenül változik (vö. Csepeli 1992:225-227; Frojomovics, Komoróczy 1995:176).

Az egyéneket különböző mértékben befolyásolja zsidóságuk. Valaki ragaszkodik a zsidó házastárhoz, valaki nem, de örül neki, ha a választottja zsidó. Másnak ez nem fontos. A társas kapcsolataikra nyilván hatással van, hogy egy zsidó közösségbe járnak. De a barátságválasztásukat inkább az emberi összetevők határozzák meg.

„Mi eleve egy baráti társaság voltunk. Az útkeresésünk előtt vagy az alatt találkoztunk. Ebből a magból nőtt ki a Szim Salom.”

„Nem az alapján választom meg a barátaimat, hogy zsidó-e, hanem a szimpátia alapján.”

„Régebben nem volt sok közöm a zsidósághoz. Most, hogy idejárom, új, zsidó barátokra tettem szert, de attól még őrzöm a régieket.”

„Zsidók között biztonságban érzem magam. És itt megértik, miért fontos számomra egy zsidó ünnep vagy az emlékeim.”

A társadalmi előítéletek befolyásolják a zsidók saját magukról alkotott előítéleteit: elfogadják, elismerik (adott esetben még büszkék is rá) vagy ellenérvet hoznak fel ellenük, talán fel is háborodnak rajtuk.

Például arra az elképzelésre, hogy „a zsidók pénzesek”, olyan válaszreakciók születnek, mint: 1) „Igen, mert történelmileg így alakult”; 2) „Hát igen, a zsidók ügyesek, jó üzletemberek”; 3) „Nem igaz, sok szegény zsidó is van”; „Van ilyen is, olyan is”. Vagy arra a véleményre, hogy a zsidók okosak: 1) „Igen, mert a tanulás a zsidóságban érték és történelmileg is így alakult”; 2) „Nálunk tényleg sok az okos ember. Nézd meg a Nobel-díjasokat, a nagy tudósokat”; 3) „Sok buta zsidó is van”.

A Szim Salom tagoknak kettős – magyar és zsidó – identitásuk van, mint általában a magyarországi asszimilált zsidóságnak. Néha az érintetteknek ez egzisztenciális dilemmát okoz: főleg akkor, ha életük során már találkoztak nyílt antiszemitizmussal.

„Kettős identitásunk van: magyar és zsidó.”

„Én száz százalékig magyarnak és száz százalékig zsidónak érzem magam.”

„Nálam a zsidóságom és a magyarságom békében megfér. De néha megriadok, hogy nem szabadna, hogy békében megférjen. De nem szoktam vele törődni.”

„Szerintem az a természetes, hogy a magyarságunk és a zsidóságunk ne kerüljön ellentétbe bennünk.”

„Én zsidó vagyok, de magyar is. A családban megtartjuk a zsidó ünnepeket. De az unokáim miatt a karácsonyt is megünnepeljük, Jézuskázás nélkül.”

„El kell hinnünk, hogy a zsidók tömeges legyilkolása nem az emberek személyes gonoszágából fakadt. Különböznél nehéz volna itt élni. És nehéz volna azt érezni, hogy magyarok vagyunk.”

„Zsidó vagyok, keresem a gyökereimet, eljöttem ebbe az egyesületbe. Ugyanakkor magyar vagyok: azáltal, hogy itt élek, magyarul beszélek, magyar költők verseit olvasom és idézem, a magyar kultúra él bennem, az olimpián a magyaroknak drukkolok és örülök, ha a magyar zászlót húzzák fel.”

„Bennem kettős érzélem lakik: a magyaroké és a zsidóké. Illetve ez nem is kettős, különböző szempontok szerint sorrendbe tudom állítani. Politikai szempontból például a magyaroké az elsőbbség. A hagyományokban való elmélyedés szempontjából a zsidóké. A barátválasztás szempontjából pedig nem számít (persze ha nem antiszemitáról van szó).”

Az egyesület alapító tagjaira – úgy érzem – nagyon illik a következő idézet:

„Úgy szenteltem magam ennek a feladatnak, mármint annak, hogy megtudjam, mi vagyok én, mint zsidó, hogy közben megőriztem nyitottságomat. Éltem egy budapesti fiatalember életét, és éppen ez a lényeg. Csak így tudtam az én-t és a zsidót átélni, egyszerre, egyazon dologként, állapotként, tényként. Élményként, fogalomként. Hivatás-ként. Hogy egyik se menjen a másik kárára.” (Csaplár 1990:87)

Erik H. Erikson szerint az identitás elvileg minden egyes ember személyes sajátossága; amely önmaga testi mivoltának, szülői előképeknek, gyermekkori élményeknek, egyre bővülő társa-

dalmi tapasztalatoknak és benyomásoknak kulturális feldolgozásával formálódik ki és nyer tartósan elismerést a vele érintkezők körében (Sárkány 1989:39). Egy személy társadalmi és személyes identitása változik az idővel és ez különösen az átmeneti rítusokhoz, illetve különlegesen kritikus alkalmakhoz kapcsolódik vagy olyan fontos eseményekhez, mint a háborúk és a rendszerváltások (vö. Mars 1999:30). Ahogy ezt már a második világháború, a '67-es és '73-as arab-izraeli háború, vagy a Horthy-rendszer, a kommunista rezsim, '56 eseményei, a '70-es évek, illetve az 1989-es rendszerváltással kapcsolatban fentebb már láttuk.

Most egy negatívumot emelek ki, egy különlegesen kritikus alkalmat: a Holocaustot, mert ennek feldolgozása nemcsak a közvetlenül érintettek számára nehéz feladat, hanem a háború után született, ún. második generáció tagjainak is, mivel a szülők továbbörökítették traumáikat gyermekeikre, amelyek személyiségzavarok, neurotikus tünetek formájában jelennek meg (Mészáros 1992:114-126), vagy identitásválságként, illetve a személy és a környezet zavaaraiban. Mindez kihat a Holocaust utáni harmadik generáció életére is. A helyzetet csak súlyosbítja az a körülmény, hogy sok helyen a szülők gyermekeiket a család zsidó származásáról egyáltalán nem vagy csak vonakodva, érezhetően rossz lelkiismerettel világosították fel. Tehát a háború után születettek között alig van olyan, akire családja, mindennapi és kulturális környezete természetes módon hagyományozta volna zsidóságát. Ott, ahol a zsidóságról nem esett szó, a gyermekek azért megéreztek, hogy valamit eltitkolnak előlük vagy traumatikus élményben volt részük, amikor a külső környezettől kellett ezt megtudniuk. A szülők magatartása korlátozta a gyermekeket abban, hogy maguk alakítsák ki a számukra legmegfelelőbb hozzáállást abban a kérdésben, hogy a kettős – magyar és zsidó – kötődést nemzetiségi, vallási vagy egyszerűen családi-tradicionális alapon tisztázzák önmagukkal (vö. Száraz 1984:351-352). Ezzel lényegében kiszolgáltatták őket azoknak a konfliktusoknak, amelyektől meg akarták óvni őket. „Ennek a második generációnak ugyanis nemcsak azokkal a problémákkal kell ily módon szembenéznie, amelyeket a zsidókérdés létezése egyébként is jelentene számára, hanem azzal is meg kell birkóznia, hogy saját zsidóságával való szembe-sülése már önmagában is megrázkódtatásként érte” (Erős, Kovács, Lévai 1985:131), vagy legalábbis belengte a kínos furcsaság érzése. Ezek után nem könnyű bekapcsolódni a problémák és konfliktusok tudatos vállalását feltételező pozitív asszimiláció folyamatába (vö. uo.: 129-144; Pető 1992:128-137).

A zsidó kultúra közös tanulmányozása egy lehetséges út afelé, hogy „újonnan” talált zsidó identitásukat megtöltsék tartalommal. A Szim Salom közösség tagjai elindultak ezen az úton, és most keresik a módját, hogyan fejezzék ki zsidóságukat egy vallásos kontextusban (vö. Mars 1999:25).

Hiszen minden ember számára alapvető cél, hogy megtalálja a *harmóniát* azzal a közösséggel, amelynek tagja, és azzal az „értelemmel”, amely magyarázatot ad, s így biztosítja számára, hogy rendezett világban, ne pedig káoszban éljen. Ha a Szim Salomról, mint kultúráról beszélünk, akkor feladata kell, legyen e harmónia biztosítása (vö. Boglár, Papp 1999:11), melynek eszközeül tehát választhatja az ősi hagyományok felelevenítését, annál is inkább, mert egy csoport annál szilárdabban érzi magát beágyazva a világba, minél messzebbre vezetheti vissza keletkezését az időben, s minél ősbib sorsmozzanatokot kódolhat jelképeibe (Csepeli 1992:77).

Mindezek tükrében fogalmazták meg néhányan – 30-55 évesek – 1999-ben a következőket:

„A progresszív judaizmus közösségének tagjai többségében magyar állampolgárok, akik emberi méltóságuk tudatában tagjai annak a demokratikus magyar politikai közösségnek, amely a magyar állampolgárok számára a politikai jogok egyenlőségét alkotmányosan garantálja. Magyar identitásuk alapja állampolgárságuk, zsidó önazonosságuk pedig vallási-kulturális jellegű, s a két identitást nemcsak összeegyeztethetőnek

tartják, hanem úgy vélik, hogy a kettő erősíti egymást, hiszen hatékony és demokratikus magyar identitás csak akkor jön létre, ha minden magyar állampolgár fel tudja dolgozni azokat a traumákat, amelyeket szülei, nagyszülei átéltek és ráhagyományoztak. A progresszív judaista hitközösség, mint egyházba szervezett önkéntes társulás lehetőséget és példát kíván nyújtani arra, hogyan lehet pozitív zsidó identitást felépíteni a zsidó vallási és kulturális életben való részvételen keresztül, illetve az előző nemzedékek által átélte traumákat úgy feldolgozni, hogy az ne a feszültségek áthárítására, hanem pozitív magatartásminták meghonosításához és általánossá válásához vezessen. Azt valljuk, hogy a zsidó világban, amely soha nem volt egységes, a fennmaradás egyik fontos záloga ma is a sokszínűség. Az autoriter elvvel szemben az új közösségek önmeghatározási jogát tekintjük érvényesnek.”

Arra a kérdésre, hogy milyen lehetőséget és példát tud nyújtani egy pozitív identitás felépítéséhez egy progresszív judaista hitközösség, természetesen csak azután lehet válaszolni, ha áttekintjük, melyek ennek az irányzatnak a főbb jellegzetességei.

A reform¹⁶ irányzat jellemzői

E jellemzők nyilván az ortodoxiától és neológiától való eltérésükben ragadhatók meg leginkább, hiszen a reform irányzat ezekhez képest képvisel valami újat, ezeket reformálja. A különbségek egy része teológiai, liturgiai, más része pedig a háláchához (a zsidó jogrendszerhez) való liberálisabb viszonyból adódik.

Bizonyos kérdések – mint a zsidó státusz és a vegyes házasság kérdése – a Szim Salomban az alapszabály-készítés során merültek fel, s ezekben most foglaltak állást egyértelműen.

Az Istenhez való viszony

„Minden hívő zsidóval együtt valljuk, hogy Izrael Istene egyetlen és Örökkévaló, Ő a világegyetem teremtője és fenntartója, Ő minden élet forrása, létünk értelmének és céljának hordozója, Ő az élet teljessége. A zsidó tanítások és tapasztalatok szerint lehetséges az, hogy kapcsolatba kerüljünk Istennel, és ebben mi is hiszünk. Kapcsolatunk széles skáláján a bensőségesség és a személyesség ugyanúgy megjelenhet, mint a távolságtartás. A kétely és a bizonytalanság szemléletünk megengedett, integráns része. Hitünkben paradoxonok is helyet kapnak: egyszerre valljuk Isten transzcendens és immanens voltát. Isten a bibliai Isten, őseink, Ábrahám és Sára Istene, akiről tudunk beszélni. Isten ugyanakkor „Én Szof”, a végtelen, a misztikus, akiről szinte semmit sem tudunk mondani. Istent szeretőnek és igazságosnak, kegyelmesnek és parancsolónak nevezük, miközben azt is hirdetjük róla, hogy szavainkkal ki nem fejezhető és fölülmúlja az emberi képzeletet.”

Izgalmas, miképp vélekednek az ember szabad akaratáról. Úgy tartják, hogy ezt a szabadságot Istentől kapták. Amikor nap mint nap morális döntéseket kell hozniuk, akkor élnek ezzel a nagy ajándékkal.

„Az, hogy szembe nézzünk Isten halhatatlanságával és saját halandóságunkkal, nem zárja ki azt, hogy Istennel való kapcsolatunkat személyes, közvetlen kapcsolatnak éljük meg. A megszólító-megszólított dialógusában a kezdeményezés bármelyik félnek megadatik. Az Isten képére („b'celem Elohim”) teremtett ember immáron társként osztozik Istennel a világ megjavításának („tikkun olám”) és a megváltás megvalósításának művében. E szövetség kihívást jelent Isten és ember számára egyaránt.”

A Tóra eredete

A »tóra« szó jelentése: tan. A Tóra Mózes öt könyvét foglalja magába.

Az ortodox felfogásban a Tóra nem emberi, hanem isteni eredetű, olyan értelemben, hogy az Isten diktálta a Tóra minden egyes szavát Mózesnek.

A progresszív judaizmus viszont a Tórát egy isteni inspirációjú, ámde emberek alkotta, emberek által írt műnek tekinti.

¹⁶ Magyarországon a reform és progresszív szavakat szinonimaként használják. Angliában viszont a progresszív lényegében azt jelenti, hogy nem ortodox és nem konzervatív. De a progresszíven belül megkülönböztetnek reform és liberális irányzatokat.

„A Tóra számunkra őseink hiteles beszámolója az ő Isten-élményükről, egy hosszú, belső fejlődési folyamatnak a feltárása. A Tóra Izrael egészének tudása Istenről, időhöz kötött és örökérvényű tanítások összessége. Az isteni revelációt nem a múltban lezárult egyszeri cselekedetként értelmezzük, hanem olyan találkozásként, amelynek minden nemzedék minden egyes tagja részesévé válhat. Ez az út a tanuláson, az imádkozáson és micvákkel (parancsolatokkal) átszőtt életformán át vezet.”

Ez a felfogás teszi lehetővé azt is, hogy a reformzsidók egészen más módon értelmezzék a Tórát, és másképp viszonyuljanak hozzá. Vonatkozik ez a legszélesebb értelemben vett zsidó tanokra, az egész Bibliára és a későbbi rabbinikus irodalomra is. Értelmezéseikben felhasználják a korábbi évszázadok kommentárjait (pl. a XI. században élt Rási magyarázatait), és a Tórát úgy értelmezik, „mintha egy nagy asztalnál ülnének körben az összes zsidó őseikkel, tudósokkal, rabbikkal, s mindenkinek van szava hozzá. És *mindenkinek érvényes az, amit ő gondol róla*”. A személyes interpretációknak így nagyon tág teret hagynak. Ennek a Szim Salom Egyesület szombat délelőtti Tóra-körein fültanúi is lehetünk. (Ld. később.)

A háláchához (zsidó jogrendszerhez) való viszony

A rabbinikus zsidó vallás korszaka alkotta meg a háláchának¹⁷ nevezett törvényeket, illetve szokásrendet. A háláchához a reformzsidóság sokkal szabadabban viszonyul. Ugyanis, szerintük, a 613 parancsolat egy része egy adott történelmi korhoz kötődik, „ezért elavult, értelmét veszítette”. A progresszív irányzat a háláchikus tradíció megismerését szorgalmazza, de azt tartja, hogy mindenkinek magának kell kialakítania a saját, a hagyományokból merítő vallási gyakorlatát.

„Nem mondja azt, hogy csak akkor vagy zsidó, ha a 613 micvát betartod, hanem azt mondja, hogy annyit és úgy tartasz be, amit érzel és amit gondolsz ebből, amit élehetőnek találsz a saját magad számára. Tehát nem arról szól a reformzsidók zsidósága, hogy például nem tudnak zsinagógába menni szombat délelőttönként – mint sok ortodox ember. Mert be akarják tartani azt a parancsot, hogy sábbátkor nem szabad utazni, ámde 1-2 órányi járásra laknak a zsinagógától, ezért aztán nem járnak zsinagógába.”

A reformzsidók szemlélete szerint fontosabb a lélek, a szombat vagy sábbát, a sábbát öröme, a tanulás, az imádkozás, az együttlét sábbátkor, s az, hogy hagyományos zsidó témáknak és életmódnak szentelik magukat ilyenkor.

„Ez fontosabb, mint az a több száz évvel ezelőtti, akkor létrejött, az adott korban érvényes előírás, amelynek akkor volt értelme. Nevezetesen az, hogy nem utazunk sábbátkor egy stetlben¹⁸ élve, ahol a 2000 lépés azt jelentette, hogy ha az ember azon túlmegy és, mondjuk, elutazik, akkor nem tudja tartani a sábbátot. Nem imádkozik együtt a többi stetlbeli zsidóval a zsinagógában, nem teszi félre a hétköznapi gondjait, nem beszélget együtt a hitsorsosaival, hanem otthagyja a stett, kimegy abból. Tehát pont a sábbát védelmét jelen-

¹⁷ A „háláchá” (halacha) héber szó, „járható ösvényt”, „járt utat” jelent, s a zsidó rituális törvények összegzését vagy a zsidó tradíció összefoglaló megnevezését értik rajta. (Lau 1994:6) A Tórában és a Talmudban található törvényeken kívül ugyancsak háláchikus értékűek a későbbi törvényhozók által hozott döntvények. T.i., az ún. Írott Tan nem részletez minden törvényt, s így a benne említett szűkszavú törvényeket a Szóbeli Tan tudósai fejtették ki és értelmezték. Ez a kiegészített törvénygyűjtemény tehát azért „járható ösvény”, mert megmutatja a zsidó ember számára, hogyan kell élni, sok-sok életszabály megtartása által.

¹⁸ A „stetl” jiddis szó a német stadt szóból származik, és zsidó lakta kisvárost jelent. (Frojimovics, Komoróczy 1995:270)

tette. Azonban változnak az idők. Ma nem ezt jelenti, hanem azt, hogy egy nagyvárosban az ember nem jut el a zsidó életbe.”

Ennélfogva a reformzsidó mozgalom a háláchával kapcsolatban azt mondja, hogy tessék megnézni, „mi az egészek a veleje, mi a hagyomány, a szellemiség benne, mi a spirituális lényege”, illetve azt, mi korhoz kötött szabály, amely ma már valami miatt nem érvényes – s azzal nem (illetve kevésbé) kell törődni. Tehát ilyen értelemben szabad válogatni a betartandó parancsolatok (micvák) között. Mivel a micvák közül az etikával kapcsolatosak a legalapvetőbbek, ezeket sohasem lehet megszegni. „Ha választani kell aközött, hogy valamiféle morális értéket sértene meg egy formális micvá, akkor mindig inkább az utóbbit szegi meg az ember.” Tehát az etikai szemlélet rendkívül fontos.

Emellett lényeges az is, hogy élhető legyen ez a világ számukra. Vegyük például azt, hogy hiába jön be a sábbát pénteken 15-16 órakor télen, decemberben, de az emberek nem tudnak mindig hazarohanni a munkahelyükről gyertyát gyújtani. A reformzsidók azt mondják:

„Nem baj, dolgozzunk, ameddig tart a munkaidőnk, aztán majd este 7-kor összegyűlünk – a család vagy a közösség –, s akkor gyújtunk gyertyát. Nekünk fontosabb, hogy gyertyát gyújtsunk, keddust tartsunk, és együtt megünnepeljük a sábbátot, mint hogy betartsuk azt az előírás, hogy naplementekor tegyük mindezt, s amikor feljönnek a csillagok, ne utazzunk, ne dolgozzunk. Egyszerűen nem mondunk le róla csak azért, mert nem férne bele az életünkbe.”

Ez a szemlélet rokon a híres Martin Buber-i gondolattal, mely a törvények szellemének fontosságát, a cselekvő vallásosságot tartja a zsidóság helyes és követendő példájának a háláchikus, szigorúan törvényorientált életforma helyett (ld. Buber 1940).

A progresszív judaizmus az alábbi, „az Istennel kötött szövetségből fakadó, hitük elmélyülését szolgáló” micvákat helyezi a középpontba:

- A Sábbát (szombat): a pihenésnek, tanulásnak, imádkozásnak, lelki felüdülésnek szentelt nap megtartása.
- Az ünnepek megtartása a zsinagógában és otthon.
- Zsidóságuk kifejezése az étkezési szokások révén is.¹⁹
- Az otthon és a család megszentelése.²⁰
- Az imák és áldások rendjének megtartása.

A hagyományról vallott felfogás a modern világban

A reform irányzat követői tisztelik a zsidó hagyományt. Céljuknak tekintik megismerését, gyakorlását, valamint továbbörökítését az új nemzedékek számára. De a tradíciót nem tartják statikusnak, hanem „tanítás és gyakorlat élő, állandóan változó és fejlődő folyamatának tekintik. Soha nem volt teljesen uniformizált, sem tökéletesen konzisztens.” Felismerik és

¹⁹ E helyett a mondat helyett régebben az állt, hogy „A »világi« megszentelése az étkezési szokások révén.” Ezt a hitelvek összeállítói úgy magyarázták, hogy ugyan a kóserséghez ki-ki egyénileg, szabadon viszonyul, de valamilyen módon mindenki az étkezést is saját vallásos érzése, a transzcendenssel való kapcsolata és „népe hagyományaihoz való kötődése” részeként éli meg. Vannak, akik nem esznek disznóhúst, vagy elválasztanak tejeset, hússot, vagy vegetáriánusok. Emiatt került sor a változtatásra.

²⁰ Ide értik azt is, hogy az élet nagy fordulatairól, fontos átmeneteiről (passage; Van Gennep) – mint a születés, névadás, b'né (azaz bár vagy bát) micvá, esküvő, temetés – a zsidó élet hagyományai, rítusai szerint emlékeznek meg.

elfogadják, hogy az egymást követő nemzedékek tapasztalatait, a különböző kultúrák hatását építi magába és viszi tovább.

Ennek a felfogásnak és általában véve a modernizációnak az egyik folyománya az emancipáció érvényre juttatása zsidó hitéletben, a szertartások időpontjának és felépítésének bizonyos mértékű racionalizálása, hogy a modern ember számára élhetőek legyenek (gondoljunk például az istentiszteletek hagyományos időpontjainak elcsúsztatására, számának lecsökkentésére, hosszának lerövidítésére, annak érdekében, hogy a kor életritmusába illeszkedjenek).

A nők egyenjogúsítása

Évszázadokon át a zsidó nők helyét a férfiak határozták meg. A progresszív judaizmus azt tartja természetesnek, hogy a nők maguk határozzák meg saját szerepüket és a zsidó közösségben elfoglalt helyüket. Az irányzat elkötelezte magát amellett, hogy a férfiaknak és a nőknek „minden tekintetben egyenlő esélyük legyen a zsidó vallási, társadalmi és közösségi életben való részvételre, beleértve bármely zsinagógai poszt, a rabbi hivatásának betöltését is”.

A reform irányzatot gyakran támadják éppen azzal, hogy a nők megérinthetik a Tórát – sőt a Szim Salomnak női rabbija van –, imasálat (tálit) ölthetnek, s magukra helyezhetik az imaszíjakat (t'filin) stb. Ezeket az ortodoxiában és a neológiában nem szabad megtenniük. Sok ortodox és neológ azt mondja például, hogy a Tórához nem szabad tisztátalanul hozzáérni. Márpedig a menstruáló nő tisztátalan. Az általános tiltással kiküszöbölik azt, hogy meg kelljen kérdezniük a nőktől, vajon akkor épp menstruálnak-e. Lássuk, milyen választ adnak e kérdésekre a reformok:

„Imasálat a nőknek nem kell magukra öltetniük, de nincs benne a Bibliában, hogy nem is ölthetnek. Ha akarják, megtehetik.”

„A nők fel vannak mentve a t'filin léglolás [az imaszíjak felhelyezésének parancsa] alól, az otthoni, családi elfoglaltságok miatt. Ám nincs megtiltva számukra. A XVI. században a híres rabbi Lów lányai elmentek a templomba, s t'filint légloltak.”

A női rabbi és a tisztátalanság kérdését illetően több véleményt is hallani:

„Nem ez a fontos. A lényegre, a Tóra szellemiségére kell koncentrálni.”

„A XVI. században, Prágában, a híres Lów rabbinál nőket is felhívtak a Tórához.”²¹

„Németországban tevékenykedik neológ [pontosabban konzervatív] női rabbi is.”

„A nők nem érnek a Tórához, ahogy a férfiak sem, ugyanis a háláchá szerint csak az ún. Tóra-ujjhoz (jod) érhetnek hozzá: ezzel a míves „mutatópálcával” jelzik, hol tartanak a szövegben.”

²¹ Valójában arról van szó, hogy Lów rabbi olyan hitközségben, amely csak lévitákból és kohénekből áll, azaz nincs „közzsidó” férfi közöttük, engedélyezte, hogy nőt vagy kiskorú „közzsidó” fiút hívjanak föl a Tórához – a harmadik embertől ugyanis nem szabad kohént vagy lévitát fölhívni, s ezért nem tudnák tizen végigolvasni a Tórát. (Ti. hagyományosan elsőként kohént kell felhívni, másodikként levitát, de ha nincs kohén, akkor levitát kell először is. Ám a harmadik, negyedik stb. főszozlított már közzsidó kell, legyen.) Az engedélyezés háttérében az húzódik meg, hogy Németországban ekkor egy-egy városban csak egyetlen zsidó (nagy)család települhetett meg, s ha ezek kohénok vagy léviták voltak, akkor veszélybe került volna a tóraolvasás intézménye. Vagyis – egyik adatközlőm szavaival – „ez egy kényszerintézkedés, szükséghelyzetre. Jelzi ugyan, hogy a hagyomány nem nőellenes, de önmagában nem is legitimálja az egalitáriánus minjánok [10, imában járatos személyből álló gyülekezetek; ld. még a *Minján-kör* és a *Szombati istentisztelet* c. részeket] működését.”

„Igenis megérintheik nők a Tórá. Még a menstruáló nők is. A középkorban ugyanis döntés született arról, hogy bárki megérinthei a Tórá – mert a Tóra nem válhat tisztátalanná, hisz maga a tisztaság forrása. Aki mást mond, az téved. Mutatópálcát [Tóra-ujjat, jod-ot] pedig azért használnak, hogy ne legyen maszatos a tóratekeres, illetve azért, mert ezzel megtisztelik az írást, a szöveget, a tintát.” Vagyis már a vallási reformokat megelőzően is megérintheték a nők a Tórá.

A női rabbikhoz való hozzáállás azért a világban nem egységes. A progresszív zsidó irányzat Németországban kezdődött a XIX. század tizes éveiben. Az első női rabbit pedig nem sokkal később, a harmincas években avatták fel, Regina Jonas személyében.²² Németországban még konzervatív női rabbi is van. Ilyen például a svájci származású (50-es éveiben járó) Beata Wyler Oldenburgban. Először konzervatív rabbiképzőbe járt Németországban, majd a Leo Baeck College-ban tanult Londonban, mely a Vészkorszak után vált az európai reformzsidóság központjává. A rabbi hivatás emancipációját illetően Anglia és az Amerikai Egyesült Államok nagyon liberális, elfogadó, ellentétben Hollandiával, ahol még a reform beállított-ságú holland zsidók sem engednek női rabbit működni.

Az egalitárius eszme – nők és férfiak egyenlősége a zsinagógában, a vallási életben is – Magyarországon még nem hódított teret, a neológiában sem. Németországban 1935-ben, az Amerikai Egyesült Államokban az 1970-es évek közepén avatták fel az első női rabbit. Magyarországon eddig még nem avattak rabbinőt: Kelemen Katalint Londonban avatták rabbinává 1998 derekán, de beiktatása már Budapesten történt, 1999 márciusában. Az ilyen, egalitárius szemlélethez hazánkban még hozzá kell szokniuk az embereknek.

Érdekes kérdés, vajon milyen lenne a Szim Salomhoz és a reform irányzathoz való hozzáállás, ha nem női, hanem férfi rabbi lenne a vallási vezető.

Az istentisztelet

A hagyományos (ortodox vagy neológ) és a reform istentiszteletek közötti egyik fontos különbség mennyiségi. A reform imakönyvek kevesebb imát tartalmaznak, ebből következően az istentiszteletek jóval rövidebbek. Elmarad a szombati és – Jom Kippurt leszámítva – az ünnepnap pótima (muszáf)²³, amely a régi, szentélybeli pótáldozat átalakulva továbbélő megfelelője. A hagyományos istentiszteleteken ilyenkor megismétlik az istentisztelet lelkét adó 18 áldást, a „smóné eszré b'ráchot”-ot (röviden az „ámidá”-t, azaz „álló (imádság)”-ot²⁴ vagy főimádságot). A reformzsidó istentiszteleteken nem ismétlik meg – és hasonlóképpen kihagyják a hagyományos imarend egyéb ismétléseit is.

²² Regina Jonas 1935. december 26-án este tette le a rabbivizsgát, diplomáját pedig másnap állította ki a vizsgáztató dr. Max Dienemann rabbi, Offenbachban. Az érdekesség kedvéért idézem egyik adatközlőmet: „Regina Jonast egy rabbi kente fel, nem három. Volt olyan ortodox rabbi, aki ennek ellenére elismerte őt rabbinak, s volt olyan liberális rabbi, aki nem.”

²³ A Szim Salomban és több más reform közösségben a muszáf mindig elmarad, de ez nem érvényes az összes reformzsidó közösségre.

²⁴ Az Ámidá, azaz „álló imádság” vagy „állva mondott ima” elnevezés onnan ered, hogy a 18 áldásból álló imádságot a közösség tagjai hagyományosan összezárt lábbal, suttogva mondják. Emiatt „néma odaadásnak” is nevezik (Papp 1999:17). Az imát azért kell suttogva mondani, hogy senki ne zavarja a mellette imádkozót az „odaadásban”, mivel az ima nagy figyelmet és összpontosítást igényel (Lau 1994:58-59).

Kihagyják a reggeli áldásokból a nemi státuszra vonatkozó részeket is. A tradicionális imarendben szerepel például a következő áldás: „se ló ászáni isá” (aki nem teremtettél nőnek). Az ortodoxiában a nők eközben azt mondják: „se ászáni kirconó” (aki kedvére teremtett). A reformban viszont a férfiak is ezt mondják.

Egyik férfi adatközlőm szerint „ezt a kihagyást még meg lehet érteni, hiszen a szöveg a XX-XXI. században félreérthető, férfisovinizmust sugallhat, holott eredetileg csupán azért hálálkodik a férfi, hogy öneki az összes micvát be kell tartania, miközben a nő az időhöz kötött micvák alól föl van mentve. Azaz magasabb rendű a nő Isten előtti státusza, ezért is szerepel a „kedv”, „tetszés” szó az áldásban. Tehát az áldásban a férfinép van „leszólva”, nem pedig a nők.”

Mivel a reform mozgalom nem hierarchikus szemléletű, ezért nem juttat szerepet a kohanitáknak és a lévítáknak²⁵ sem. Az ortodox és neológ irányzatokban viszont kitüntetett szerepük van. Például, a nyilvános tóraolvasások (keriát hátorá) alkalmával hagyományosan először kohinitát, ha ilyen nincs, akkor egy lévítát kell fölhívni a Tórához, s csak ezután lehet rabbit, illetve „egyszerű” zsidót. A főpapi áldást (ároni áldást) is elsődlegesen kohanitákkal mondatták, illetve mondatják ma is sok helyen.

A Szim Salomban – a Magyarországon bevett gyakorlattal ellentétben – nem a Közép-, Kelet- és Nyugat-Európában szokásos askenázi liturgiát követik, hanem az askenázi hagyományt kiegészítik bizonyos szefárd (a Spanyolországban és a mediterrán partvidéken elterjedt) elemekkel. A nyelvhasználatuk szefárd. Ennek több oka van. Egyrészt a szefárd az egyetemi tanítás, a modern tudomány és közélet nyelve; továbbá Izrael állam hivatalos nyelve; másrészt világszerte a reform közösségek liturgiája ezt a kiejtést követi.

A nőknek hagyományosan nem kell héberül tudniuk, ezért adnak ki anyanyelvű női imakönyveket – nem csupán a reform irányzatban. Egyébként pedig az anyanyelven elmondott ima egyenrangú a héberül elmondottal. Azért ragaszkodnak mégis ahhoz, hogy héberül (is) elmondják a szent szövegeket, mert ez a szent nyelv, s mert „a zsidóság az imáiban él”.²⁶ Imakönyvükben a tradicionális zsidó imák nemcsak héber és arameus nyelven, hanem a követhetőség érdekében magyarul is szerepelnek, és az imakönyvet a héber nyelvű szövegek latin betűs átírataival is kiegészítik.

Nem ragaszkodnak az imák eredeti szövegéhez, sőt, elfogadhatónak tartják újabb imák kitalálását is. (Erről bővebben írok az V. mellékletben.)

„Az a meggyőződésünk, hogy az imáknak a mai embert is megszólító, elevenen ható szövegeknek kell lenniük, ezért ránk hagyományozott formájukat nem tartjuk kizárólagosnak, minden esetben megváltoztathatatlannak.”

A zsidó státusz – Ki a zsidó?

A háláchá vallási törvénye szerint zsidó az, akinek az édesanyja zsidó, vagy betért a zsidóságba.

A matrilineáris vonal követésének – egyik igen gyakran hangoztatott – értelme az, hogy az anya biztos, az apa kétséges lehet. Ennél erősebb érv lehet az a magyarázat, miszerint évszázadokkal

²⁵ A kohaniták Áron főpap leszármazottai. A leviták Lévi törzsének azon tagjaitól származnak, akik nem tartoznak Áron leszármazottai közé. A kohinitának tehát főpapi családból kell származnia, mely származás apai ágon öröklődik; nem házasodhatnak elvált nővel, özvegyvel vagy betérrel, mert akkor elveszítik kohanita származásukat.

²⁶ Másutt hallottam olyan véleményt, mely szerint ebben az a vágy is kifejeződik, hogy amikor a ma még diaszpórában élő zsidóság visszatér az ősi földre, Izraelbe, akkor legyen egy közös nyelve.

ezelőtt a zsidók poligámiában éltek. A zsidó férfiak zsidó feleségeiken kívül tarthattak nem zsidó ágyasokat is, akiktől szintén lehetett gyerekük. Annak érdekében, hogy megkülönböztessék az ágyasok gyermekeit a feleségeiktől, bevezették a matrilineáris szabályozást.

A reformzsidó mozgalomban élénk vita tárgya a „státusz” kérdés, vagyis az, hogy ki számít zsidónak. Sokan elfogadják az ún. patrilineáris vonalat (apajogú leszármazást) is, és zsidónak tekintik azokat is, akiknek édesapjuk zsidó. Ebben ma az amerikai reformzsidó mozgalom jár elől.

A Szim Salom közösségben úgy vetődött fel a kérdés, hogy vajon a vérségi származás tesz-e valakit zsidóvá, vagy inkább a zsidó nevelés, a zsidó gondolkodás és értékek. A reformzsidók szerint egyfelől a gyerek az apától is megkaphatja ugyanazt a nevelést, mint az anyától, másfelől „a kétági zsidók is lehetnek ámhórecek (tudatlan, a vallást nem ismerő személyek)”. Ráadásul a kereszténységbe kitért zsidók továbbra is zsidónak számítanak. Minthogy a Vészkorszak után szétestek a családok, a közösségek, nincs mindig mód arra, hogy a gyermek a tradicionális úton kapja meg a zsidó kultúrát.

A reform irányzat hívei úgy vélik, hogy a változásokkal számolni kell. Elsődleges szempontnak kell lennie, hogy a zsidóság tovább éljen, ennek folytán nem szabad kirekeszteni a zsidóságból, faji, vallási és egyéb alapon diszkriminálni olyanokat, akik fel szeretnék vállalni a zsidóságukat.

Az egyik Szim Salom-tag (60 éves nő) elmesélte, hogy a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület 1988-as megalakulásakor valaki azt mondta, „a félzsidó a legrosszabb”. Ez a megjegyzés benne nagyon rossz érzést keltett (pedig ő nem félzsidó).

De vajon hogyan lehet egyáltalán feltenni valakinek azt a kérdést, hogy zsidó-e, és hogyan lehet ellenőrizni a válasz valóságát? A zsidóságot nehéz bizonyítani ma.²⁷ Az Európai Bét Din (rabbiniikus vallási bíróság) elnöke, Rodney Mariner azt javasolja, hogy csupán annyit kérdezzenek a Szim Salomba belépni kívánótól, hogy mire alapozza a zsidóságát. Az illető erre válaszol majd valamit – betekintést enged családjá történetébe, bemutat egy papírt, elmeséli családjá név-változtatását, vagy azt, hogyan talált chanukkiát (chánukká ünnepére való nyolcágú gyertyatartót) a szekrény aljában... „Ezáltal az fog előjönni, amivel bizonyítani tudják a zsidóságukat”, nem pedig az, amivel nem, s ami esetleg kínos pillanatokat okozhatna mindkét fél számára.

A házasság

Vegyes házasságok kötése az Európai Bét Din szerint nem megengedett. A betérést viszont üdvözlük, segítik. A tiltást azzal magyarázzák, hogy pszichológiailag sok zavarhoz vezethet, ha nem egyértelmű, hogy melyik vallást adják tovább a gyermekeknek. A zsidóság, a közösség fennmaradása a fontos, valamint a zsidó értékek továbbvitele a családban. A reform irányzat végeredményben ugyanarra a következtetésre jut, mint az ortodoxia meg a neológia, csak a magyarázat modernebb, a jelen kornak megfelelő (jelesül pszichológiai, pedagógiai).

A vegyes házasságot Amerikában sem helyeslik, de ott egyéni rabbiniikus hatáskörbe utalt kérdés. Megtehetik, hiszen kevésbé centralizált a hitközségi struktúra, egyúttal liberálisabb a felfogás.

A Szim Salom az Európai Bét Dinhez tartozik, ezért annak a szabályzatát kell követnie – noha a közösségen belül nem kevesen vannak, akik vegyes házasságban élnek, illetőleg azt nem nézik rossz szemmel. Az Európai Bét Din-nel beszéltek erről, s ők megnyugtatták Kelemen rabbit, hogy ugyan matrilineáris vonalat követnek e tekintetben, de próbálnak rugalmasak lenni, engedmé-

²⁷ A Szim Salomban is kevesen rendelkeznek „zsidóságot bizonyító” születési anyakönyvvel, házasságlevéllel (ketubával), hiszen 1945 óta csak külön kérésre állítanak ki „hivatalos zsidó” születési anyakönyvet, s hosszú időn át kevesen házasodtak zsidó szertartás szerint.

nyeket tenni. Például egy olyan embernek, akinek anyja nem zsidó, de otthon zsidó nevelésben részesült, a betéréshez nem kell egy évet tanulnia, elég lehet egy-két hónap is. A rabbiasszony az egyik legnagyobb reform háláchikus tekintélytől, Mose Zemertől, is tanácsot kért, aki lehetőséget látott arra, hogy a *Bevezetés a judaizmusba* című előadásorozaton rendszeresen résztvevők oklevelet kapjanak arról, hogy a betéréshez szükséges tudást ezen a kurzuson megszerezték.

A betérés további feltételei: 1. Zsidó életforma, életvitel. 2. Megmerítkezés a rituális fürdőben (mikve). 3. A fiúk (férfiak) körülmetélése (brit milá).

Az első feltétel azt jelenti, hogy a betérő lélekben, ismeretekben felkészült és eltökélt a zsidó életre (életstílusra, értékek megőrzésére, tiszteletére, az ünnepek megtartására), és erre akarja nevelni a gyermekét is. A második feltétel a megtisztulás, a spirituális újjászületés rítusa.²⁸ A harmadik az Istennel kötött szövetség hagyományos jele.

Felvetődött a Szim Salomban, hogy aki a harmadik feltételt valamilyen okból nem tudja vállalni, akkor olyan oklevelet is kiadhatnak-e, hogy betért a zsidó vallásba, zsidó, de nincs brit milája.²⁹ Minthogy azonban ez az Európai Bét Din szabályzatával ellentétes, nemleges választ adtak rá egyelőre.³⁰

(E kérdés tárgyalásakor az egyik idős hölgy odasúgta ismerőseinek: „És akkor mi van? Nem bélyegzi meg magát és a gyerekeit. Kész.”)

A reform esküvő

A reformzsidó esküvőn általában a menyasszony nem megy körbe leendő férje körül az esküvői baldachin (hupá, hüpe) alatt – az egalitárius szemlélet miatt. De ez nem jelenti azt, hogy a hagyományokból építkezve, azokat továbbvive ne lehetne létrehozni újabb rítusokat. Kelemen Katalin – közvetlenül a rabbi-diploma átvétele után – vezette egy amerikai fiatalember és egy, a reformzsidóságba betért lány esküvői szertartását. Azt javasolta, hogy mindkét fél járja körül a másikat, csak ne hétszer, hanem háromszor.³¹ Az ifjú párnak nagyon tetszett az ötlet, és még személyesebbé, különlegesebbé tette számukra életük eme nagy eseményét.

²⁸ A közösség egyik tagja úgy fogalmazott, hogy a mikvében való megmerítkezés „az új identitás rítusa”.

²⁹ Az Amerikai Egyesült Államokban ugyanis lehetséges az ilyen. (S e tanulmány megírása (2000 nyara) óta Európában szintén lehetséges: a reformzsidó mozgalom Európai Rabbikus Bírósága kiad olyan betérési oklevelet is, amely nem említi a „brit milá” micvájának (kötelezettségének) teljesítését.

³⁰ Megjegyzem, az egyik kizáró ok az volt a MAZSIHISZ-ből, hogy Kelemen rabbi olyan embert is felhív a Tórához, aki nincs körülmetélve.

³¹ A 3-as és a 7-es is jelentős szakrális szám. A 3-as szám a totalitást, az isteni rendet, a tökéletességet, az Isten–világmindenség–ember rendjét, a Világ hármas osztottságát szimbolizálja. A 7, 70, 700 végtelent jelent. A Bibliában pedig arról olvashatunk, hogy a hatnapos teremtés után a hetedikén megpihent a Teremtő; hogy József alatt Egyiptom 7 gazdag és 7 szűk esztendőért meg; hogy 7 napig vonultak a zsidók Jerikó falai körül, mielőtt az összeomlott volna és így be tudták venni. (vö. Hoppál–Jankovics–Nagy–Szemadám 1994:194-195)

Kiket vonz a reform irányzat nyújtotta zsidó út?

A nem hívő, de a tradíciók iránt érdeklődők számára a reform irányzat vonzóbb lehet a többi vallásos irányzatnál, mert befogadóbb.

„Még a cionista Oneg Sabbat Klubban is az számít – a zsidó státusz szempontjából –, hogy valaki például ortodox zsidó családból származik, nem pedig az, hogy most ateista.”

Az emancipált nők egy része pedig a Magyarországon bevett irányzatok egyikében sem tudná magát jól érezni.

A hívők (de nem feltétlenül vallásosak) vagy a vallásosak viszonya a reform mozgalomhoz attól függ, hogy mit várnak a vallástól. Akinek az az igénye, hogy a vallás legyen teljesen normatív rendszer (azaz legyen megmondva, mi a jó és mi a rossz, adott helyzetben mit csináljunk stb.), annak a reform irányzat nagy valószínűséggel inkább taszító.

A reform irányzat nagyfokú szabadságot enged meg. Ki-ki egyéni szabályokat állíthat föl magának – bizonyos hitelvek elfogadásán túl. Például dönthet úgy valaki, hogy otthon kósert eszik, máshol viszont, vendégségben, akár tréflit³² (nem kósert) is. Erről a szabadságról, a nagyobb egyéni autonómiáról így vall egy Szim Salom tag:

„Vallásos vagyok, van egy viszonyom az Örökkévalóval. De nem várom meg, hogy megmondja, mi a helyes, mit kell tennem. Ez a viszony egyfajta partnerkapcsolathoz hasonlítható.” Hozzáteszi, hogy „az ortodox intézmények autoriterek – tele főrabikkal³³. A reformzsidóknál az emberi vonatkozások is jóval kevésbé hierarchikusak, mint náluk”.

A reformzsidóság a Szim Salom Progresszív Zsidó Egyesület minden tagjának összetett jelentéstartalommal is bír, melybe egyéni emlékeik, elvárásaik is belevegyülnek. A vallási vezető saját élményanyagára építve ugyan, de mégis kifejez sok mindent abból, mit jelent a közösség számára a reformzsidóság:

Magában foglalja a „hagyomány és a megújulás szellemének egyidejű megtapasztalását, és a személyes és az univerzális összekapcsolódását. Másfelől azt a szabadságot, amellyel Jacob Soetendorp rabbi „önkéntesen” megváltoztatta a liturgia szövegét, hogy hitelessé tegye a történelem tragikus sorsfordulata után, és ugyanakkor azt a hitbéli hűséget, amellyel merőben új életérzéseit a hagyományos vallásos keretek közé helyezte”. Azután a „Tóra hetven arcát”, amelyről az egyetlen európai reformzsidó rabbiképzőben, a Leo Baeck College-ban hallott először. Vagyis a Tan értelmezésének végtelenül sok lehetőségét, hiszen a reformzsidóság azt vallja, hogy „minden egyes újabb zsidó nemzedék minden egyes tagja személyesen találkozik a Kinyilatkoztatással”. Jelenti „a paradoxonok nyílt vállalását is, amely az élet bonyolultságának és komplexitásának hű tükrévé mindig is áthatotta a judaizmus szellemét. Végül egy olyan, spirituális értékeket kereső, kisebb közösséghez tartozást, amelyben a férfiak és a nők – a modern világi életben megszokott, vagy legalábbis elvárt – egyenjogúsággal vesznek részt”.

A reform szemlélet vajon konceptuális váltást jelent-e?

Ha az ortodoxia és neológia képviselőinek részéről a progresszív judaizmus felé megmutató tiltakozást és felháborodást nézzük, úgy vélhetnénk, hogy a reform mozgalom valami alapjaiban újat képvisel. Ha viszont életükben vizsgáljuk ezeket a kultúrákat, észrevehetünk

³² A „tréfli” szó eredeti jelentése: széttépett prédaállat, tetem.

³³ Az ortodoxia valójában sokáig nem ismerte a „főrabbit” mint vallási vezetői státuszt.

tendenciákat afelé, amelyek a progresszív judaizmusban teljesednek, illetőleg mondatnak ki. Végeredményben a konzervatívokat is reformereknek tekintették azóta, hogy a zsidóságot megpróbálták a modernizációval és az asszimilációval összeegyeztetni.

Vecmunánál olvashatjuk, hogy „a konzervatív mozgalom célja a zsidó tradíciók és törvények szellemében, a lehetőségekhez képest fenntartani a múlt szokásait. A változáshoz mindenképp bizonyítani kell annak szükségességét. A háláchá mindig reagál és mindig reagált a változó körülményekre” (Vecmuná 1988:25). A *háláchát* (ld. 23. old.) tehát ők sem tekintik teljesen zárt rendszernek, s újragondolására tesznek kísérletet – igaz, valamelyest az ortodoxián belül is. (Ld. X. melléklet.)

A reform irányzat ebből a talajból fejlődött ki fokozatosan. Tehát szemléletváltásról beszélhetünk, de konceptuális váltásról nem.

A Szim Salom közösségben néhány idősebb férfivel beszélgetve kiderült, hogy szerintük nincsenek a reform és az ortodox, neológ irányzatok között éles határok. Jártak külföldön és vidéken, ahol meglepően liberálisak („lazák”) még az ortodoxok is. Igaz, csak bizonyos kérdéseket illetően.

Erre utalnak a Bethlen téri neológ hitközség egyes tagjainak meglátásai is, melyeket Papp Richárd tárt fel mélységeiben antropológiai terepmunkája során:

A nők például részt vesznek a férfakkal olyan tevékenységekben – pl. a harmadik szombati étkezésen (sále südesz³⁴) –, amelyek miatt furcsán néznek rájuk, de nem szólnak érte, mert jóllehet nincs előírva számukra, de nincs is megtiltva (Papp 1999:42). Imasálat azért még nem vettek fel. Továbbá szoknyát viselnek azért, hogy kifejezzék és átérezzék, hogy ők vallásos zsidó nők (vö. Papp 1999: 43). A Szim Salomban viszont a nők, ha szoknyát viselnek, nem ilyen megfontolásból teszik. Ráadásul a fiatalabbak nadrágot hordanak, néha még a rabbinő is.

A Bethlen téren a férfiak többsége nem pajeszt, hanem barkót visel, mert nem akarnak kitűnni a nem zsidó környezetben, viszont egymás között – a vallásos zsidó kultúrában – a barkó és a kalap vagy sapka viselése jelzés értékű. A zsidósághoz visszatérőknél sokszor ezek a külső, hovatartozásukat kifejező jelzések voltak azok, amelyeket a zsidósághoz való útjuk során elsőként magukra vettek, majd fokozatosan elmélyültek a kultúrában (Papp 1999:42-44).

A Szim Salom közösség tagjai asszimilált környezetből kerülnek ki, ezért ők sem hordanak feltűnő zsidó szimbólumokat magukon, de maguk között sem kívánják kommunikálni öltözködésükkel a zsidóságukat. Ez alól csak a zsinagóga kivétel, ahol minden férfi kis kerek fejfedőt (kipát) visel, de a rabbinő is feltesz egy díszes kipát, és bárki magára boríthatja az imasálat (tálit) is. Egyetlen férfival találkoztam, aki az utcán is viseli hímzett kipáját, de ő ortodox volt egy időben.³⁵ Többeknek tetszenek ezek a külső jegyek, mert hordozzák a

³⁴ Sále südesz (sz'udá slisit): a délutáni ima után és a szombat kimenetelének rítusa (Hávdálá) előtt tartott, harmadik szombati étkezés, mely általában egyszerű, de kenyér vagy chálá („tésztaáldozat”, „kalács”) jár hozzá. Ilyenkor a közösség dalokat énekel, hálát mond, és tanításokat hallgat a rabbitol vagy más előadótól. (Donin 1998:84-85, Lau 1994:203)

³⁵ A fej befedése nem tórai parancs, de mégis a zsidó vallásosság egyik jelképe lett. Eredete a Tórára megy vissza, melyben a fejfedő mint a papok egyik előírásos ruhadarabja szerepel. (2Mózes 28.4, 29.9) Az ókori Rómában a befedett fő a szolgaság jelképe volt. A zsidóság ezt azzal az értelmezéssel vette át, hogy a zsidónak, „Isten szolgájának” jelképévé avatta. A középkorban vált kötelező viseletté. A fejbefedésre bármiféle fejfedő megfelel, jellemző a sapka, kalap, a kis kerek fejfedő (kipa) és ennek nagyobb, díszesebb változata. Az ortodoxiában a nőkre is kötelező érvényű a fejbefedés – parókát, kendőt vagy főköttöt viselnek –, „az erotikus kísértések elhárítása miatt” (Jólesz 1985:71, Újvári 1929: 267). /Többben fel vannak háborodva azon, hogy Kelemen Katalin kipát visel. Mert ugyan elfedi a fejét, ám nem a nőknél szokásos módon./

kultúra jelentéseit és saját viszonyukat ehhez a kultúrához – érzelmi attitűdjükkel és kognitív tartalmaikkal. De megelégszenek azzal, hogy ebbéli örömeiket csak a közösségi rítusok alkalmával éljék meg, s kilépve a zsinagógából, levegyék magukról ezeket.

A Bethlen téren is változik a tradicionális gyakorlat, a háláchához való hozzáállás. A vallásos lét megélésének különböző szintjei mutatkoznak meg: sokan az előírt parancsolatoknak csak bizonyos elemeit tartják be, a parancsolatokat fontossági sorrendbe állítják, egyénileg értelmezik (Papp 1999:53-57):

„Én nem szigorú halachikus értelemben vagyok szombattartó, mégis szombattartónak érzem magam, mert tényleg átélem, átgondolom a Teremtést. Például rágyújtok szombaton vagy van úgy, hogy televíziót nézek, de ez nekem a pihenést és az elmélyülés élvezetét adja, ahogy Isten is megpihent a hetedik napon.”

„... ha szombaton nem szívnék el egy-két cigit, akkor nagyon hiányozna, nem érezném jól magam és szerintem a nyugalom ilyenkor fontosabb, mint a parancsolatok minden pontjának betartása.”

Többen érkeznek a város távoli pontjairól, így tömegközlekedési járműre vagy autóba ülnek. Illetve munkahelyükről érkezvén, többeknél látni táskát. Náluk is jellemző tehát, hogy bizonyos parancsolatokat hajlandóak megszegni annak érdekében, hogy részesei legyenek a szombat zsinagógai megünneplésének:

„Nem kell törődni azzal, ha muszáj a trolira felszállnod szombaton. Ez csak az Isten és a te dolgod. Ő úgy is tudja, mi a helyzet.”

„Az összes parancsolatok közül úgyis csak 10-12-t tudok betartani. De ha ettől elkeserednék, nem lenne jobb. Ha ezért mindenki elhagyná az egészét, akkor mi lenne?”

Azért ez a szemlélet nem teljesen egyenértékű a reform felfogással és gyakorlattal. Egyrészt azért, mert a Bethlen téri gyülekezetben vannak, akiknek ez a modern hozzáállás nem tetszik,³⁶ míg a Szim Salomban el kell fogadniuk, hiszen ki van mondva, hogy mindenki saját maga rendezi el a háláchához való viszonyát („mindenki maga állítja fel a saját hálácháját”). Másrészt a neológ közösségbe rendszeresen eljárók erősen törekednek minél több parancsolat betartására, s ez a Szim Salom közösség tagjaira általában nem igaz. Például nem azért nem vezetnek szigorú kóser háztartást, mert anyagilag nem bírnák ennek terheit, hanem azért, mert nem ezt, hanem a szellemi dolgokat, illetve az etikai parancsolatokat tartják elsődlegesen fontosnak. Azonkívül, a Szim Salomban nem is törekednek annak lehetőleg vallásilag valami módon elfogadható megmagyarázására, hogy bizonyos parancsolatokat miért nem tartanak be, és nem is keresnek „kibúvókat”, ahogy ezt mások gyakran megteszik.³⁷ Felvállalják, hogy számukra bizonyos micvák prioritást élveznek, s a többit is fontossági sorrendbe állítják.

³⁶ Ez nem vonatkozik többek között a rabbira, Deutsch Róbertre sem, aki maga ugyan szigorúan betartja a vallási előírásokat, de másokkal türelmes és megértő, hiszen célját, egy élő, pezsgő életű, zsidó vallási közösség létrehozását, csak ilyen hozzáállással tudja elérni.

³⁷ Például egy neológ rabbi azt mondta, hogy ő azért száll fel villamosra pénteken, mert az tőle függetlenül is jár a városban, ezért ő személyesen nem végez munkát. Ez így el is fogadható, csak hogy vannak olyan emberek, akiknek ez nem tűnik elég hitelesnek, s inkább a lubavicsi chászidizmus felé fordulnak.

Rendszeres programok az egyesületben

A Szim Salom tagoknak az volt az eredeti elképzelésük, hogy a szombatot – ők, akik világi zsidók voltak – szeretnék „sábbattá tenni”, vagyis megélni azt, milyen is zsidó keretek között ünnepelni a szombatot. Ezért minden szombat délelőtt összejönnek, két hetenként Tóranulásra, a párhuzamos heteken pedig istentiszteletre. A szombatot a péntek esti találkozón fogadják, és szombat délután búcsúztatják, a Hávdálá-klub keretében. A zsidó kultúráról kéthetente szerda esténként hallgatnak előadásokat, konkrét rituális kérdésekre pedig a hónap valamelyik csütörtök estéjén keresnek válaszokat. Ezeket a programokat úgy próbálom bemutatni, hogy rajtuk keresztül képet kapjunk arról, hogyan valósulnak meg a személyes elvárások, illetve a reform sajtáságok egy kis közösség mindennapi életében.

„Bevezetés a judaizmusba”

A név egy zsidó vallás- és kultúratörténeti előadás-sorozatot takar, 6-12 személy vesz részt ezen a programon. Közöttük olyanok is, akik máskor nem járnak a Szim Salomba, esetleg nem is tagok, de érdeklődnek a zsidóság, a judaizmus iránt és máshol nem lenne lehetőségük – felnőtt fejjel, munka mellett, kötöttségek nélkül, akár vallástalanul is – ezzel megismerkedni, erről tanulni. Egyelőre Kelemen Katalin rabbi az állandó előadó, de terveznek egy olyan előadássorozatot, amelyben meghívott vendégek beszélnek az egyes témákról, s amelynek helyszíne akár a Bálint Zsidó Közösségi Ház vagy a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület (MAZSIKE) lehetne. A tagok inkább az utóbbit pártolják.

Az előadássorozat témái amikor lehet, kötődnek az aktuális ünnepekhez (pl. Jom Kippur, Chánukká, Peszách, Púrim...), hogy bárki megismerkedhessen azok történeti, vallási, rituális, tradicionális vonatkozásaival, eszmeiségével.

Íme az előadássorozat nagyünnepek utáni tematikája (1999–2000):

- 1999. november 3. Sábbát
- november 17. Luách (naptár), a zsidó időszámítás
- december 1. Chánukká
- december 15. A héber nyelv és írás
- 2000. január 5. Az áldozati kultusz, az imák kialakulása. A zsinagóga
- január 19. A TÁNÁCH: a héber Biblia³⁸
- február 2. A Talmud
- február 16. A midrások
- március 1. A reformzsidóság kialakulása, szemlélete és mai gyakorlata
- március 15. Púrim
- március 29. Háláchá: a zsidó jogrendszer
- április 12. Peszách I.
- április 26. Peszách II.
- május 10. Kásrut, étkezési szabályok
- május 24. Szimbólumok: mezuzá, tálit, t'filin, kipa, sófár
- június 7. Az életciklus fordulópontjai I.: b'né micvá (bár micvá, bát micvá), házasság, válás
- június 21. Az életciklus fordulópontjai II.: halál, temetés, születés, brit milá, pidjon-há-bén

³⁸ A Tánách (Tora N'viim K'túvim): a Tóra, a Próféták és a Szent Iratok összessége; szentírás.

„Bemutató”, tanuló istentiszteletek és szertartások:

Kábbálat Sábbát: kiddus (borszentelés) és asztali áldás³⁹ (birkát hámazon).

Kábbálat Sábbát (a Szombat fogadása): Az istentisztelet struktúrája.

Sábbát Sáhárit (Szombat reggeli istentisztelet) struktúrája.

Hávdálá szertartás (a Szombat búcsúztatása, „elválasztása” a hétköznapoktól).

A rabbiasszony gondot fordít arra, hogy bemutassa a témák reformzsidó vonatkozásait is – párhuzamba állítva az ortodoxia és a neológia felfogásával. S minthogy a reform irányzat tág teret enged az egyéni értelmezéseknek, gyakran több reform elgondolással is megismertet, és szabad utat enged a hallgatóság véleménynyilvánításának.

Minján-kör

Két harmincéves fiatal – egy férfi és egy nő – 2000-ben liturgiai kört alapított, ahova barátsággal várták mindazokat, akikben hozzájuk hasonlóan él a vágy a zsidó hitnek a mindennapokban történő megélésére, de ez irányú ismereteik még hiányosak. A névválasztás kifejezte az alapítók céljait: ugyanis a minján tíz, közösen imádkozó, a zsidó vallási életben járatos felnőttből (a reform irányzatban a nőket is beleértve) álló gyülekezetet jelent, s ők azt szerették volna, ha a Szim Salom közösségben is „kinevelődnének” olyan emberek, akikből istentiszteletekkor biztosítva lenne a minján (amelynek megléte nélkül az ortodox és neológ felfogás alapján nem lehet közös istentiszteletet tartani, vö. Krausz, Oberlander 1996:28).

Tervük az volt, hogy a liturgiát a Tóra és a Talmud alapján állva közösen közelítik meg. A héber szövegeket eredetiben és latin betűs átíratban is közreadják, hogy olyanok is eredményesen vehessenek részt a kör – egyelőre havi rendszerességű – találkozásain, akik még nem tudnak héberül olvasni. A szefárd mellett (zárójelben) feltüntetik, mit mondanak az askenázi liturgiát követők. Ezáltal lehetővé válik, hogy más zsinagógák istentiszteleteire is elmehessenek és azokon tevélegesen részt vehessenek. Minden alkalommal más-más témáról lesz szó, melynek megbeszélését közösen, egyenlő alapon, személyválogatás nélkül végzik – „mint egy minjánban mindent”. A kérdéseket és hozzászólásokat egy e-mail címre (minján@freemail.hu) is elküldhetik az érdeklődők. „A gyakorlati judaizmus e fóruma” akkor szűnik meg, amikor beindul a Szim Salom Egyesület weblapja.

(Valójában sokkal előbb, néhány találkozó után megszűnt, mivel az alapítók különböző okok miatt távoztak az egyesületből. De jelentősége folytán nem hagyhattam említés nélkül.)

Az első, 2000. május 18-i alkalmat a mindennapok áldásmondásainak szentelték, különös tekintettel a sábbát, a kiddus és az imákat kísérő szimbolikus cselekedetek áldásmondásaira.

Megfogalmazódtak olyan praktikus kérdések, mint:

- Mi a teendő akkor, ha nincs kalács? Elmondhatjuk-e azért a szombatra és a borra az áldást?
- Hány kalácsnak kell lenni?
- Kereknek vagy hosszúkásnak?
- Régi gyertyát is gyűjthetünk-e?
- Mi tegyünk akkor, ha nincs gyufánk, mert elfogyott, csak öngyújtónk?
- Ki viselhet tálitot (imasálat)?
- Mi a teendő akkor, ha elrontunk egy áldást?

³⁹ A közösségben az étkezés utáni asztali áldásra a bencsolás jiddis szót használják.

A válaszokat főleg az alapító fiatalember adta meg:

„A kiddus eredetileg a kenyér megszentelése – bor, illetve más kóser ital nélkül is mondható, kenyér (chálá) nélkül azonban nem, különben egyértelműen megszeged a sábbátot. Kenyérnek számít háláchikusan (a zsidó vallási törvény szerint) minden gabonalisztból készített péksütemény, az elkészítési módjától függetlenül, lehet tehát hosszúkás, kerek, ovális, konvex vagy konkáv. A macesz is chálának számít (különben peszách idején nem lehetne kiddust mondani), de a sós stangli vagy a pereg is. Az a lényeg, hogy valami módon különleges, a hét folyamán nem fogyasztott péksütemény legyen, kifejezve azt, hogy a sábbát elválik a hétköznapoktól. Két chálának kell lennie (pl. két darab császárzsömlé), mert pénteken két adag manát szedtek össze az őseink a pusztában.

Régi gyertya nincs. A szombatra vett két gyertya ugyanis mindig végig ég, hiszen eloltani nem szabad. Az égő gyertya a hagyomány szerint mukce („félreállított”, a hétköznapoktól tudatosan „elválasztott”), nem szabad még hozzányúlni sem. Szombatra a Talmud szerint akkor is kell szerezni két gyertyát, ha „háznál-házra járó koldulással” szerezzük meg az árát. Mindegy mivel gyújtod meg a gyertyát, akár hegesztőpisztollyal is lehet, csak úgy egyrészt körülményes, másrészt veszélyes. Az azonban nem mindegy, hogy mikor gyújtasz gyertyát. Hagyományosan ugyanis szombaton nem szabad tüzet gyújtani, ezért még a szombat bejövetele előtt kell meggyújtani a gyertyákat. A kézmosásra mondandó áldáson kívül a gyertyagyújtási áldáskor van az, hogy nem a micváként (vallási kötelességként) meghagyott cselekedet előtt mondunk áldást, hanem csak utána. A rituális kézmosás előtt tudniillik még nem vagyunk elég tiszták ahhoz, hogy szánkra vegyük a Szent nevét, a szombati, illetve az ünnepi gyertyák megáldása után pedig beköszönt az ünnep, s akkor már nem szabad semmi olyat tenni, ami szombaton, illetve ünnepponon tiltott, így tüzet gyújtani sem. Ezért aztán értelemszerűen már előtte meg kell gyújtani a gyertyákat.

Zsidónak tálitot hordani nem szabad, hanem a Tóra által előírt kötelesség (4Mózes 15:38-39; 5Mózes 22:12). Mivel időhöz van kötve (virradattól délutánig hordandó), ezért a nők e micvá teljesítése alól, mint az összes többi időhöz kötött parancsolat alól is, föl vannak mentve (azaz önként teljesíthetik, de nem kérhető rajtuk számon). Mivel 13 éves korukig a gyerekek nem számítanak felnőtteknek, nem viselnek felelősséget a tetteikért, ezért 13 év alatti zsidóknak sem kell hordaniuk tálitot – illetve cicittal (imarojttal) ellátott ruhadarabot. De ha akarnak, hordhatnak, bár Magyarországon az a szokás, hogy saját tálitja csak házas embernek van (helyi szokás, mely nem akadályozta régente az agglegényeket a micvá teljesítésében, hiszen a templomokban kötelezően voltak közös tálitok kitéve, mint most már a Szim Salomban is).

A nagy imaköpenyt »tálit gádolnak« hívják. Van egy kisebb is, ezt az ember a trikója fölött hordja, de az inge alatt, hogy ezáltal egész nap teljesíthesse a micvát (kicsit eltér az erre mondandó áldás szövege). Ez az úgynevezett »tálit kátán« (kis tálesz), árbá kánfot (négy sarok [mert a négysarkú ruhákra kell cicitet erősíteni]) vagy jiddisül cidákli. A cidákli cicitjeit lehet látni egyébként ortodox gyerekek nadrágjából előkandikálni.

Ha elrontunk egy áldást, akkor mielőtt megismételnénk, immár jól, a következő áldást mondjuk: Áldott dicső királyságának neve mindörökkön örökké! (Báruch Sém kevód málchutó leolám váed!)”

A fentebbiek figyelembevételével elkészítették az otthoni szombatfogadás magyarázatokkal ellátott teljes liturgiai anyagát (ilyen anyag elmosódott fénymásolatok formájában eddig is volt), a szombat reggeli kidussal egyetemben (ilyen anyag eddig nem volt), s összeállították a hávdálá hasonló instrukciókkal ellátott imarendjét is a hozzá tartozó dalokkal együtt (ilyen sem volt eddig).

Péntek esti programok a Szim Salomban – kiddussal és piknik vacsorával

A kiddus megszentelést jelent. A szombatot és az ünnepeket borral és kaláccsal kell megszentelni, ezáltal megemlékezni arról, hogy Isten a teremtés kezdetén megszentelte a szombatot (Jólesz 1985:102): a világot az Isten hat nap alatt teremtette, a hetedik napon megpihent. A szombat nemcsak a világ teremtésére, hanem az egyiptomi kivonulás történetére is emlékeztet.⁴⁰ A zsidó időszámítás a napokat estétől estéig számolja, ezért a szombat bejövetele péntek napnyugtára esik.

Valaha, a zsinagógában nem mondtak kiddust, csak otthon, családi körben. Később a templomban is megszentelték a szombatot (Deutsch 1988:64), hogy a közösség szegényei és a vándorok is eleget tudjanak tenni a kiddus kötelezettségének (Jólesz 1985:78). A hagyományos gyakorlatban a családfő az istentiszteletből hazajövet tartja meg a kiddust.

A Szim Salom Egyesületben a péntek esti találkozókat Kábbálát Sábbátnak („szombat fogadásának v. köszöntésének”), illetve Oneg Sábbátnak („szombati örömnök”) nevezik. Az Oneg Sábbát amerikai mintája késő őszi és kora tavaszi között péntek esténként, fél kilenc körül kezdődik. Ezek az összejöveteleken hagyományos szombati dalokat énekelnek, vendég előadókkal, rabbikkal beszélgetnek. A helyi közösség igényei szerint szervezik ezeket a programokat. Ezek a szertartások természetesen nem helyettesíthetik sem a péntek esti, sem a szombat reggeli hagyományos istentiszteletet (Donin 1998:75-76).

A szombat köszöntésére szervezett összejövetel 19 órától 21³⁰-22 óráig tart. 10-15 fő vesz részt rajta, ebből 6-7 rendszeresen. A vacsorához való előkészület gyakran fél órát is igénybe vesz. Ekkor ízlésesen feltálalják mindazokat a finomságokat, amelyeket a résztvevők hoznak. A két kalácsról (bárhesz) rendszerint a rabbiasszony gondoskodik – amikor ő otthon tartja a kiddust, akkor általában (boltban vásárolt) pászkatáat fogyasztanak, de megfelelő bármely más különleges, azaz hétköznapi nem fogyasztott péksütemény is –, melyeket egy tálcán fehér ünnepi terítővel takarnak le. A kalácsok mellé helyezik a kiddus-serleget (kosz), a sótartót, valamint két míves gyertyatartót két szál, még nem használt gyertyával. Az italokat előre beszerzik. Néhányan felvetették, hogy kóser bort kellene vásárolni, hogy azok a vendégek is fogyaszthassák, akik ún. tréfli bort nem innának meg.

A szombat közös ünneplése a gyertyagyújtással kezdődik. Bármelyik nő gyűjthet gyertyát, akár több is. Néhány alkalom után az új tagokat, akik még életükben nem gyűjtöttek sábbáti gyertyát, arra biztatják, hogy próbálják meg, hiszen a nő kötelessége a szombat beálltakor ezzel megszentelni a napot. Egyszer előfordult, hogy az egyik nő a gyertyagyújtás után egy kis segítséggel elmondta az áldást, s csak ezután tette a szemé elé a kezét. Erre egy vallásos, szombattartó fiatalasszony felhördült, mire a Szim Salom elnöknője megszólalt: „Nem mindegy? Csinálja, hát annyira szeretné.” S a gyertyát gyűjtő nő meghatottan jegyezte meg, hogy mindig is erre a pillanatra vágyott.

Szokás rituális dalokat énekelni az asztalnál – például a „Sálom Áléchem...” kezdetűt, mely nem más, mint a férfiakat a templomból hazakísérő angyaloknak szóló dal (Lau 1994:175-

⁴⁰ A zsidóknak az egyiptomi rabszolgaság idején lehetetlen volt megpihenniük, de szabadságuk visszanyerése után már be tudták tartani a szombat törvényét. (vö. Domán 1991:153) Ez a felfogás egy olyan gondolkodásmódot tükröz, mely a Tórát időtől független egységként kezeli, amely tehát nem törődik azzal, hogy a hagyomány szerint a Tórát csak a kivonulást követő 40 éves pusztai vándorlás után kapta meg a zsidóság, ezért az egyiptomi rabság idején elvileg nem is lehetett *előírva* számára a szombattartás, hiszen az kronológiailag megelőzte a Tóra-adást.

176). Ha nagy ritkán előfordul, hogy eljönnek gyerekek is, akkor ők mondják meg, hogy milyen énekeket énekeljen a közösség, hiszen ők már zsidó iskolába járnak, pl. a Lauder Yavne Zsidó Közösségi Iskolába, s így már tudnak valamit a zsidóságukról.

Ezután az arra felkértek áldást mondanak a borra, a napra és a kalácsra. Egyelőre nem végeznek előtte rituális kézmosást. A kalácsot a szertartást végző megsózza, kézzel kisebb-nagyobb darabokra szedi, és szétosztja a jelenlévőknek. Ezt követően nekilátnak a vacsorának. Közben mindenféléről beszélgetnek: a reformzsidóság jövőjétől kezdve a leghétköznapibb dolgokig. Megegett, hogy az egyik fiatalasszony recepteket és egészségügyi tanácsokat osztogatott.

Elvileg a vacsora végén, gyakorlatilag már alatta elkezdődik a meghirdetett program.

Családtörténeti sorozatukban, havonta egy alkalommal, egy-egy Szim Salom tag mesél a saját családjáról, a zsidósághoz való viszonyáról, élete fontos, érdekes mozzanatairól.

„Mindig nagy megtiszteltetés számunkra, amikor ilyen személyesen és közlelől beavatódunk a saját tagjaink életébe. Azt hiszem, hogy nekünk is és a gyermekeinknek is ez az egyik legérdekesebb és legtermészetesebb tanulási folyamat a zsidóságuól.”

A *Bevezetés a judaizmusba* című előadássorozat keretében hallott, eddig elméletben megismert dolgokat ilyenkor ki is lehet próbálni. Bemutató istentisztelet tartottak például, melyen a Szombat-fogadás liturgiájának felépítéséről, gondolatvilágáról s költészetéről tanultak, sok dallal és hazavihető „tankazettákkal”. Máskor a kiddus és a bencsolás (birkát há mázon, „étkezés utáni ima”) mikéntjével ismerkedhettek meg. Ilyenkor egymástól is sokat tanulhatnak. Néha egy-egy taguk vállalkozik arra, hogy beszéljen a szakrális térről, vagy a kasrutról (az étkezési törvényekről) a gyakorlatban, családjának háztartásán keresztül.

Időről-időre külföldi vendégeket is fogadnak.

1999. november 12-én húsz amerikai reform rabbi érkezett a Szim Salomba. Ők tartották meg az istentiszteletet és a kiddust „amerikai reform stílusban”. Jövetelükkel demonstratívé támogatták a magyarországi reformzsidókat politikai, diplomáciai és anyagi tekintetben is. Másnap délelőtt szintén ők vezettek egy rövid istentiszteletet és kiddust, s akkor beszélgetni is lehetett velük.

Előfordul, hogy a külföldi látogatók a péntek estét családoknál szeretnék tölteni. Két-három főt vállal általában egy-egy ember, mert csak ennyit tudnak otthonukban leültetni az asztalhoz. Egyszer egy idősebb nő is meghívott három vendéget, de elárulta, hogy ő nem tud kiddust tartani, nem lesz autentikus. Majd mosolyogva hozzátette: „Hát igen. »Értelem és érzelem« (utalva itt egy mai amerikai film címére). Valaki mondta egyszer nekem, hogy én érzelmileg zsidó vagyok, de értelmileg soha sem leszek az. Nincs meg hozzá a rituális tudásom.” Az egyik fiatalasszony rögtön felajánlotta a segítségét: elmagyarázza neki, miképpen kell szépen fogadni a szombatot, mit kell vásárolnia, hogyan kell megteríteni az ünnepi asztalt, gyertyát gyújtani és áldást mondani. Itt tehát azzal a jelenséggel találkozunk, hogy nem az öregek adják át tudásukat a közösségnek, hanem a zsidó környezetben felnőtt vagy az azt egyre jobban megismerő fiatalabb nemzedék tanítja az idősebbet a rituális gyakorlatra.

Egyébként a közösségi kiddus után hazatérve kevesen tartanak még egy kiddust. A rendszeres résztvevők közül én négyről tudok. Különös gonddal készülnek rá, s egyikük kimondottan gyönyörúséget talál abban, hogy megveheti és hazaviheti az ünnepi kalácsot és a bort.

A péntek esti összejöveteleken nyílik alkalom az egyesületet érintő különféle kérdések nyilvános megvitatására, melyekre lehetőség szerint elhívják az adott témában illetékes embereket. Szó volt a kiadandó saját, reform imakönyvükről (sziddur), a népszámlálásról és a zsidó önbemutatóról, a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetségéhez (MAZSIHISZ) való csatlakozás nehézségeiről, a követendő stratégiáról (ld. Mellékletek). A tagok bemutathatják a civil

életben végzett munkájuk eredményeit, legyen az művészeti, társadalomtudományi vagy egyéb tevékenység. Irodalmi, filozófiai, teológiai előadásokat kortárs külföldi vagy magyar szerzők írásairól is tartanak, elsősorban a fiatalabbak. (Az aktuálpolitikai és művészeti kérdésekről a későbbiekben részletesen szó lesz).

Tóra-kör

A Tóra-kör egy tudományos igényű, ugyanakkor személyes hangvételű bibliai szövegelemzés, mely a Szim Salom Egyesület talán legkedveltebb és a legáltalánosabb érdeklődésre számotartó programja. 15-20 ember jön össze a különleges közös tanulásra. A résztvevők többsége itt nem kötődik tételes valláshoz (tehát istenhívő vagy ateista).

A Tóra-kör 1992-ben indult. Kelemen Katalin vezette akkor és most is. Kivéve két időszakot. 1993-ban 3 hónapig meghívott angliai támogató rabbijuk, Fred Morgan; Kelemen Katalin rabbinikus (londoni) tanulmányai idején (1994 és 1997 között) pedig két alapító tag: először egy fiatalember, aki a Leo Back College-ban egy évet tanult, majd egy, a 40-es éveiben járó pszichológusnő. Hazatérése óta ismét Kelemen Katalin.

A dr. J. H. Hertz által szerkesztett, kétnyelvű, nyomtatott *Zsidó Bibliát* (Tórát) használják, illetve angol kiadású chumásokat (himiseket)⁴¹ (a Tóra könyv alakú kiadásait), amelyek megtalálhatóak a Szim Salom Egyesület kiskönyvtárában. Mivel a Tóra-körre járók száma egyre nő, nem jut mindenkinek könyv, ezért néhányan elhozzák saját himisüket. Sőt, az egyik nő egy keresztény bibliát, mert neki egyelőre csak ilyen van (ugyanis a Vészkorszak alatt kikeresztelkedett a családja). A sokféle forrásnak megvan az az előnye, hogy különböző kommentárokat és fordításokat nézhetnek meg.

1992-ben kezdték el olvasni a Tórát. Intenzív antropológiai terepmunkám idején József történeténél tartottak. Mondatról mondatra haladnak, minden részletét megvitatják irodalmi, teológiai, nyelvészeti, szociológiai, történelmi szempontból, illetve nagyon személyes módon, egyéni életük egy-egy pillanatát felvillantva a többiek előtt.

Egy alkalommal Mózes I. könyvének (B'réis) József és Potifárné esetéről szóló XXXIX. fejezetét értelmezték. A történet röviden a következő:

Józsefet elviszik Egyiptomba, ahol megveszi Potifár, a Fáraó udvari tisztje. Bizalmába fogadja, mindenét Józsefre bízta; „... nem gondolt mellette semmivel, csakis a kenyérrel, amit evett”. Potifárné megpróbálja elcsábítani a jóképű Józsefet, aki ellenáll neki, mivel nem élhet vissza ura bizalmával, és nem vétkezhet Istene ellen. A sértett nő megrágalmazza Potifár előtt, aki börtönbe veti. Isten ott is vele van, ezért a börtön őre is mindent rábíz.

A jelenlévők különböző szinteken elemezték a szöveget. Kezdve a héber szavak lefordításától, értelmezésétől a szereplők etikai megítélésén át a filozófiai, teológiai magyarázatokig és személyes interpretációkig. Nézzünk ezekből néhányat:

„A mi korunkban is hányszor előfordul, hogy a sértett asszony az egyenes férfi erényét visszájára fordítja.”

„Az ilyen rágalmazás, hazugság a legcsúnyább dolog a világon; persze a gyilkosság és hasonló bűnök után.”

⁴¹ A „chumás” ötöt jelent, amely Mózes öt könyvére utal.

„Potifárnének azért nem csak a gonosz csábító szerepe jut. Nem mellékszereplő. A midrásokban olvashatjuk: meg van írva a csillagokban, hogy Potifárnének vagy a lányának Józseftől kell teherbe esnie. Beigazolódik, mert József felesége Potifárné lánya lesz.”

„Józsefnek sem volt egyszerű ellenállni egy szép nő csábításának. Láttam egy Rembrandt-festményt József vívódásáról, melyen az ösztönlény, az ego nagyon is vonzódik Potifárné után, de fejét elfordítva szembenéz a tükörben etikai önmagával, a superegójával.”

„Majdnem minden mondatban benne van a »kéz« szó (,... az Örökkévaló mindent... sikeressé tesz az ő kezében...”; „mindenét kezére bízta”; „mindenét kezébe adta”; „ott-hagyta köntösét annak kezében”; „az ő kezére volt bízva” stb.). A kéz a kivitelező, a kivitelezés eszköze.”

„Józsefet ez a szervező, kivitelező képesség teszi naggyá, s menti meg Egyiptom országát az éhezéstől.”

„Potifár mindenét József kezébe helyezte, »nem gondolt semmivel, csakis a kenyérral, amit evett«. Vajon miért?

- Hébernek nem ékezhetek együtt egyiptomiakkal, ezért Potifárnak kellett gondoskodnia az ételéről.
- A kenyeret rituálisan fogyasztják.
- A kenyér itt nem (csak) konkrét jelentéssel bír, hanem a javakat jelképezi.
- A magyar nyelvben is mondjuk, hogy »megkeresem a kenyeret«, amely mindenre vonatkozik.
- Potifár dolga volt a háztartás fenntartása, azaz a kenyérré való előteremtése. A jövedelem megszerzése nem József dolga, a pénz beosztása, a háztartás megszervezése igen. Lévén Potifár a fáraó testőrkapitánya, ebben a szerepében József őt nem helyettesítheti.
- József tulajdonképpen szabaddá tette Potifárt. Arisztotelész *Politikájában* olvashatjuk, hogy a szabad ember arról ismerszik meg, hogy egész idejét a köznek szentelheti. Ezt úgy tudja megtenni, hogy a háztartással nem kell törődnie.
- A kenyér nem csekély jelentőséggel bír József és Egyiptom életében. Hisz József lesz a kenyéradója egész Egyiptomnak.
- Izraelben óriási pazarlás folyik. Ellentétként annak az attitűdnek, hogy »mi mindent meg tudunk csinálni, mindent meg tudunk keresni«. Főleg azok pazarolnak, akik átmentek a Holocauston. Ellenreakciója a mi magyar második generációs félelmünknek, azaz hogy nem merünk semmit otthagyni a tányéron. A túlélőkben benne van a rettegéssel teli elszántság: »jaj, csak éhen ne haljunk!«, s ezt átörökítették gyermekeikbe.
- A kenyér magára az életre is vonatkozik. (Magyarul szoktuk mondani azt, hogy »megette már a kenyere javát«, azaz sokat élt már.)”

A résztvevők számára a Tóra-köri közös szövegelemzések, az ezzel kapcsolatban kialakuló viták nemcsak szellemi pezsgést jelentenek, hanem kaput nyitnak a zsidó kultúra és saját zsidóságuk megismeréséhez is. Útkeresésük során valahol úgy érzik, hogy „a zsidóság ott van, ahol a Tóra van” (Schön 1997:24).

„Azt hiszem, azért élvezzük annyira a Tóra-köri beszélgetéseket, mert mi, akik szekuláris zsidónak mondtuk magunkat eleinte, amikor ez az egész elkezdődött, egyre inkább a saját mítoszunkat látjuk a Tórában. Igazán furcsa, ahogy az ember világi zsidóból vallásos zsidóvá válik” – mondta el egy olyan nő, aki a Szim Salommal fejlődve vált fokozatosan vallásossá.

Szombati istentisztelet

A szombat délelőtt tartott SÁCHÁRIT (reggeli) istentiszteleten nem a nagy asztalt ülök körül, mint a péntek esti Oneg Sábát összejöveteleken, előadáson vagy a Tóra-körön, hanem egy másik szobában foglalnak helyet. A vallási törvények szerint csak tíz ember jelenlétében lehet közösségi imát kezdeni.⁴² A Szim Salom Egyesületben viszont – a progresszív liturgia szellemét követve – előbbre valónak tartják azt, hogy megtartsák a sabbáti istentiszteletet, dicsőítsék az Örökkévalót, minthogy megvárják, míg megérkezik tíz ember.⁴³ Sokáig 6-8 főnél többen nem is jártak istentiszteletre. „De annak is volt valami varázsa, hogy ilyen kicsi és intim volt ez a kör.” Az ezredfordulón már „összejön a minján”. A minján („szám”, „létszám”) a közhasználatban tíz, együtt imádkozó felnőtt *férfiből* álló gyülekezetet jelent. Ám itt a minjánba beleértik a nőket is – a reform irányzat felfogásának megfelelően.

Az istentisztelet a szombati imák egy részének elmondásával kezdődik egy fénymásolt, de legalább saját „imakönyvből”. Ebben az imák héberül, magyarul (ami részben saját fordításuk) és transliterációval (latin betűs átírással) is szerepelnek, „hogy ne érhessen senkit az a szégyen, hogy megfogja az imakönyvet, de nem tudja, merre kell kinyitni, és semmit nem tud vele kezdeni”. „Az a célunk – fűzi hozzá a rabbinő –, hogy mindenki otthonosan érezze magát nálunk, és instrukciókat kapjon ahhoz is, hogyan kell megfogni egy imakönyvet – azért, hogy ne érezze azt, hogy én ebben benne is vagyok meg kívül is vagyok, hogy hiába vagyok zsidó, de nem tudok az egésszel mit kezdeni. Úgyhogy elkészítettük ezt a kis imakönyvet, amelyet bárki tud kezelni és használni: az is, aki egész életében imádkozott, az is, akinek most van életében először imakönyv a kezében, s aki ily módon velünk tud rögtön imádkozni, még ha nem is tud héberül.”

Az istentiszteletet a rabbi vezeti; kántor nincs (a nagyünnepeket leszámítva) – viszont sok a közös éneklés. Nem mindent olvasnak fel az imakönyvből, és nincsenek ismétlések, mint a neológiában vagy az ortodoxiában. Miután az emberek többsége még tanulja a liturgiát, közbe szoktak kérdezni, s ezt teljesen természetesnek is veszik. (A hagyományos és reform istentisztelet közötti részletesebb különbségtételre nézve ld. *A reform irányzat jellemzői c. fejezetet.*)

Sőt, 2000. február 5-én tanuló istentiszteleten vehettünk részt. Kelemen rabbi elmagyarázta, milyen az istentisztelet felépítése, dramaturgiája, teológiája, mi az ima, hogyan imádkozunk és miért így. Tudniillik, Kelemen Katalin mélyen átérzi az erre való igényt a tagok többségénél, annál is inkább, mert 6-8 éve neki még „zárt” volt minden ima, nem tudott mit kezdeni velük, nem tudta, hogyan kerülhet közelebb hozzájuk. A »*hitpállél*: imádkozni« ige első jelentése lyukat fúrni önmagunkba. „Ez is tükrözi, hogy a zsidó imádkozás alapos énefejlesztési munkát is igénylő tevékenység” – magyarázta el később a rabbiasszony.

Ez még csak egy elméleti képzés volt, májusban próbálják ki a gyakorlatban. Az istentiszteletre rendszeresen eljárók remélik, hogy ezután bátrabban jönnek majd a többiek is a közös imádkozásra.

⁴² A törvény eredete a hagyomány szerint: 1. Isten hajlandó lett volna megkegyelmezni a bűnös szodomaiaknak, ha Ábrahám talált volna közöttük tíz igaz embert; 2. Ruth könyvében olvasható: „És vett Boáz tíz férfit a város vénei közül” (Ruth 4,2). (Jólesz 1985:135)

⁴³ Az ortodoxiában, hogyha nincs együtt a minján, elmaradnak az istentisztelet bizonyos részletei: az összes Káddis (az egyik leggyakoribb zsidó imádság), a Barchu (az „Áldjátok az áldandó Istent” kezdetű ima) és a tóraolvasás, valamint a K’dusá, a S’móne eszré b’ráchot („Tizenyolc áldás”) megismétlése az előimádkozó által, amelyet a reform liturgiából amúgy is kihagynak.

A rabbiasszony ügyel arra, hogy ha új ember érkezik, mindenki bemutatkozzon. Ezután látnak neki a délelőtti istentisztelet legfontosabb részének: az aktuális hetiszakasz (szidra) megbeszélésének, melyre általában fél órát szánnak. „Ugyanazt a Tóra- hetiszakaszt beszéljük meg, amelyet az egész világon aznap délelőtt olvasnak. Ennek óriási hatása van, az összetartozás ereje.”

A tórai szövegek olvasását, hangsúlyozását, hanglejtését különböző dallamjelek (neginák) szabályozzák (Deutsch 1988:64). A Szim Salomban ezt kevesen ismerik, ezért legtöbbször eltekintenek tőle. A szövegeket a „Hertz-Tórából”⁴⁴ olvassák – melyek megtalálhatóak a Szim Salom Egyesület könyvtárában –, de néhányan saját könyvalakú Tórájukat hozzák el. A tóratekercset csak jeles alkalmakkor veszik elő, a joddal (Tóra-ujj, díszes mutatópálca) követik a pontozatlan szöveget, hol tartanak.

Először valaki felolvassa az a heti részt, majd mindenki elmondja az első benyomásait róla, hozzáteszi korábban szerzett ismereteit az olvasottakról, felteszi kérdéseit, melyeket közösen próbálnak megválaszolni. Az sem ritka, hogy irodalmi, tudományos írásokra hivatkoznak. A rabbiasszony – amikor rá kerül a sor – elmond néhány hagyományos értelmezést is. Lefordítanak pontosan bizonyos héber szavakat, megnézik a Plaut-féle – reform szellemű kommentárokkal ellátott, héber-angol nyelvű – Tóra-kiadásban („a Plautban”) a magyarázatokat.

A hetiszakasz elemzése után folytatódik az istentisztelet – anélkül hogy felolvassák a háftárát („befejezést”), azaz a prófétai szakaszt, mely befejezi és teljessé teszi a hetiszakasz tanítását. Miután Kelemen Katalin megemlíti a súlyos beteg, illetve már lábadozó egyesületi tagokat, imát mondanak a betegekért. A névadó, „Szim Salom...” kezdetű imát követően káddist mondanak a halottakért – név szerint említve azokat, akiknek a gyászévében járunk, illetve akiknek „jährtzeit”-je, azaz halálozási évfordulójuk van.

Egy alkalommal ő említette meg édesanyját „jährtzeit”-je alkalmából. Elmondta, hogy zsidó szokás ilyenkor a halott nevében adományozni valamit. Ez olyan, mintha ő tenné. Mivel édesanyja óvónő volt, 20 ezer forintot adott a Szim Salom Egyesületnek, hogy a sokgyermekes családok gyermekei ingyen vehessenek részt a közösségi széderen (a külvilág által gyakorta „zsidó húsvéti” vacsorának nevezett, meghatározott rendben zajló ünnepi lakomán).

Az istentiszteletet keddussal fejezik be: áldást mondanak a sábbát napjára, a borra és a kalácsra.

A Szim Salom közösségben sokáig csak kéthetente szombat délelőtt tartottak Sáčhárít (reggeli) istentiszteletet keddussal – egyrészt az eddig csekély érdeklődés, másrészt a tagok elfoglalt élete miatt. Az istentiszteletre járók egy idő után igényelték a péntek esti Kábblát Sábbát („szombatot fogadó”) istentiszteletet is, melyet 2000. márciustól tartanak a párhuzamos heteken.

Az én összefoglalásomnál érzékletesebben vall az istentiszteletek hangulatáról az egyik frissen betért Szim Salom-tag:

„Mióta rabbinkat beiktattuk, járok istentiszteletre. Egy kisebb csoport jön itt össze rendszeresen. Nekünk szükségünk van erre is. Nincs vita, majdnem csönd van. Elmerülünk a héber szavak dallamában, megtanulunk egy rutint – amit bármikor elő tudunk venni –, és ha elfárad a szemünk, odapillantunk a magyar fordításra. Az istentisztelet kétnyelvű,

⁴⁴ Dr. Joseph Herman Hertz „Zsidó Biblia” című kétnyelvű, kommentárokkal ellátott Tóra-kiadásáról van szó.

ahogy az imakönyv is. (Készül egy teljes Szim Salom imakönyv). Fontos, hogy értsük, amit mondunk. Az elmélyülés így teljes.

Rabbink egyre jobban, határozottabban és gyakorlottabban vezet minket. Úgy tűnik, a kezdeti bizonytalanságnak az újévben már semmi nyoma. Az istentisztelet egyes részei jól elkülönülnek, követhetők és megtanulhatóak. A dróse (a hetiszakasz magyarázata) magyarul hangzik el. A rabbi időt hagy, hogy csendben gondolkodjunk, összefoglaljuk magunkban ilyenkor az elmúlt hetet – megállunk egy pillanatra: körülnézünk –, és egy-egy szombathoz illő, mégoly apró, személyes örömet is elmesélünk egymásnak. Fontos ez. Fontos a megállás, az elmúlt pár nap áttekintése, az öröm mások örömei fölött. Kis lépések az egyensúly felé.

Az istentisztelet kiddussal fejeződik be, amit mindenki nagyon szeret.”

Hávdálá-klub

A Hávdálá (Havdala)-klubban szülők és gyermekek közösen vesznek részt családos gyermek-programokon és „piknik uzsonnán”, havonta egyszer, szombat délután. A szülők beszélgetnek vagy ők is odafigyelnek arra, mit csinálnak a gyerekek, akik tehát itt is középpontban vannak, nemcsak az ünnepeken.

A havi rendszeresség kevés ahhoz, hogy a gyerekek összeszokjanak, feloldódjanak. Inkább a szüleikkel és a foglalkozásokat vezető felnőttekkel kommunikálnak, mint egymással.

A gyerekprogramok mostani – önkéntes – szervezője úgy véli, hogy gyakoribb összejövetelekre és szakképzett óvónőre, tanárnőre lenne szükség.

„Hetente kellene foglalkozásokat tartani, játékosan és élménycentrikusan hébert tanítani a gyerekeknek szakképzett óvónő vezetésével, kirándulni járnunk (tavaly májusban voltak utoljára a Húvösvölgyben), a programok egy részét kivinni a szabadba. Hávdálá-klubot pedig nem havonta, hanem kéthetente kellene rendezni.” Ő ezt nem tudja felvállalni a munkája és a családja mellett.

Nézzünk meg néhány életképet a Hávdálá-klubban:

1999. április 24-én megismerkedtek a gyerekek Dov mackóval, „aki Izraelből jött”, s akivel együtt indultak a sábbát rejtelseinek felfedezésére. Kis kerek fejfödőt (kipát) varrtak neki, amelyre egy jó zsidó kismackónak „szüksége van”. Dov mackó most mindig más családban „figyeli”, hogy milyen zsidó élet zajlik ott, sőt, „naplót is vezet róla”.

1999. november 27-én a Babel-torony és a bábéli zűrzavar volt a foglalkozás témája. Hét 2-8 éves gyerek épített tornyot fakockákból. A rabbinő 15 éves lánya és az egyik kisfiú hasonló korú nővére segített a rabbinak és a szervezést elvállaló hölgynek a gyerekfoglalkozás megvalósításában. Elmesélték a Babel-torony történetét rajzok és képek segítségével. Ki-ki elmondta, milyen nyelven beszél. A bábéli hangzavar érzékeltetésére közösen elénekték az *Ég a város*, majd a *Frère Jacques* kezdetű kánont. Két kislány hangos veszekedést is rögtönzött. Ezután mindenkinek – illetve a kisebb gyerekek édesapjának vagy édesanyjának – fel kellett írni egy olyan szót, amelyről beszélni szeretett volna. Minthogy ezt a kisebbek elunták és haza akartak menni, kezdetét vette az építőverseny, amelytől ismét felélénkültek.

Peszách előtt az egyiptomi kivonulás történetét adták elő röviden, gyermekekre szabottan, hogy ezzel készüljenek fel az ünnepre.

Az előszobában nyolc fiók tele van anyagokkal, papírral, hurkapálcával, festékekkel, ceruzával, zsírkréttával. Ezeket felhasználva – szülői, baráti segítséggel – bábokat készítettek, majd szétosztották a szerepeket. Mindenki bábozott: szülők is, gyerekek is.

A zsidók dolgoznak, jajonganak (jó hangosan, hogy felkeltsék a gyerekek érdeklődését). A fáraóhoz küldik Mózeszt, akik – hurkapálca-botját magasra tartva – kérve kéri népe szabadon bocsátását, de a fáraó nem engedi. Kezdetét veszik a csapások:

1. A víz vérré válik. – Ezt úgy jelenítik meg, hogy kék krepp-papírra piros fecniket dobálnak.
2. Békák jönnek – részben hurkapálcás bábok formájában, részben egy- vállalkozó szellemű fiatal (25 éves) lány személyében, aki jókedvűen ugrál és brekeg.
3. Szúnyogok (jelen esetben a szülők) csipkedik a gyerekeket.
4. Vadállatok ordítanak és vicsorognak. – Ebben főleg a gyerekek jeleskednek.
5. Dögvész pusztít. – Ezt mutatja be néhány fiatal: négykézlábról a hátukra fordulnak.
6. Férgektől, tetvektől kiütésesek lesznek. – Mindenki vakarózik.
7. Jégeső hull. – Eltakarják óvón a fejüket.
8. Sáskahad érkezik. – Vonulnak és rágsálnak (pl. bekapnak egy kis kekszdarabot).
9. Sötétség áll be. – Lekapcsolják a villanyokat.
10. Elsősülöttek halála. – Sírnak az „anyak”.

Különböző méretű kartondobozokból piramist építenek: az egészen kis gyerekek is nagy komolysággal cipelik. Miután egymásra helyezték a dobozokat, ránéznek, majd közösen lerombolják. Az előadásnak ez a része tetszik nekik a legjobban.

Ezután elindulnak, hogy átkeljenek a Vörös-tengeren. A történet ugyan még folytatódik, de a gyerekek elfáradnak, s mivel tulajdonképpen már kivonultak Egyiptomból, itt véget ér az előadás.

A foglalkozások végén, egy kis ugrándozás és fogócska után, a szombat kimenetelkor kezdetét veszi a Hávdálá („elválasztás”), azaz a szombatot a hétköznapoktól elválasztó szertartás. Először meggyújtják a több százból font, színes Hávdálá-gyertyát, elmondják a „Hiné Él jesuáti...” (Íme, a szabadulásom Istene...) kezdetű imát, majd áldást mondanak a borra, a jó illatú fűszerekre (b’számim) – leginkább szegfűszegre –, melyeket kis illatszeres szelencékben adnak körbe. Ezeket „azért szagolgtatják, hogy a kellemes illat révén is bennük maradjon egész hétre a szombat emléke”. A rabbinikus források azt emelik ki (Donin 1998:85-86), hogy a kellemes illat megvigasztalja a lelket a „többlet lélek” távozásáért, amelytől a szombat végén búcsút kell venni.

Ezután a világosságra, fényre (nér) mondanak áldást. A gyertyát a hagyomány szerint a legkisebb gyerekeknek kell tartania, méghozzá olyan magasra, amekkora feleséget akar. Előfordult, hogy egy kétéves kisfiú tartotta, nővére ölében. A felnőttek bort, a gyerekek szörpöt, szőlőlevet isznak; héber dalokat énekelnek. A szombat és a hétköznapok, a szent és profán elválasztásának imája⁴⁵ után egy kis bort öntenek az asztalon lévő tányérba, s abban eloltják a

⁴⁵ „Áldott vagy Te, Örökkévaló Istenünk, a Világ Királya, ki elválasztod a szentet a profántól, a fényt a sötétől, Izraelt a többi néptől, a hetedik napot a hat munkanaptól! Áldott vagy Te, Örökkévaló, ki elválasztod a szentet a profántól!”

gyertya lángját.⁴⁶ (Előfordult, hogy az egyik édesapa ekkor belemártotta ujját a borba, s az éneklést befejezván tett saját, majd fia orcájára egy-egy pöttyöt.) Végül héberül, majd magyarul kellemes hetet kívánnak maguknak egy egyszerű dallal („Sávuá tov!” – „Jó hetet!”).

A Hávdálá szertartás alatt – ellentétben más eseményekkel – mindenki ott áll a teremben. Szülők és gyermekek együtt énekelnek. A gyerekek is érzik a szombat búcsúztatásának varázsát, még a legkisebb is; nem kell őket fegyelmezni. Csodálatos pillanatok.

⁴⁶ Míg a fűszertartó a szombati lakoma végét, a különleges többágú, színes fonott gyertya a szombati munkaszünet feloldását és a hétköznapi kezdetét jelzi hagyományosan (Deutsch 1988:65-66; Jólesz 1985:78).

Hagyományos ünnepek – reform köntösben

A szombat heti rendszerességű megünneplése után most a tradicionális zsidó ünnepek közül választottam ki a teljesség igénye nélkül két örömnepet és egy zárandokünnepet – a Tóra örömnepét, a púrim, valamint az Egyiptomból való csodás megszabadulás ünnepét –, amelyek lehetővé teszik, hogy a Szim Salom Egyesület szűkebb és tágabb közössége a hagyományok szellemében, mégis különös, sajátos módon megélje zsidó identitásának pozitív töltetét, amelyre sokaknak oly nagy igénye támadt az utóbbi évtizedekben. Az ünnepek sorát egy csupán fél évszázados, de immár hagyománnyá váló megemlékezéssel zárom, a Holocaust emléknapjával, amely a halottakra való emlékezésen túl talán segít közösségekben – kollektíven és egyénileg is – feldolgozni a Vészkorszak okozta traumákat, illetve „megvilágítani” a zsidó identitás árnyoldalait, s valamiképp tanulsággul szolgál a jövő nemzedékek számára.

Az ünnepeket az emberek várják, készülnek rájuk. Már előre „ünneplőbe öltöztetik a szívüket”. A kutatóként is ezt tettem, hogy át tudjam élni mind a vallási, mind a világi rítusok lelki pillanatait.

Szimchát Tóra – a Tóra örömnep

A „Szimchát Tóra” elnevezés jelentése: a Tóra öröme. A IX. századtól kezdték megtartani Babilóniában, s azóta a – vallásos, illetve hagyományőrző – zsidóság egyik legkedveltebb napja. Az ünnep a tóratekercs-olvasás befejezésének és újrakezdésének nyilvános alkalmá.

A Szim Salom közösség első Szimchát Tóra ünnepe 1998 őszén volt. Meglepően sok család gyűlt össze, egészen kis gyerekekkel, hogy együtt ünnepeljen (összesen 27 felnőtt és 18 gyerek). A zsinagógában vidám hangzavar uralkodott. Klezmer zenére táncoltak, együtt és a Tórával. A Széfer Tóranak (a tóratekercsnek) a különleges pergamenre írt, gyönyörű, kalligrafikus változatából lefénymásolták a gyerekeknek a Teremtéstörténetet, melyet ilyenkor fel szoktak olvasni. A fénymásolt lapokból kis könyveket („könyv-Tórákat”) készítettek nekik, amelyeket a nagyobbacska gyerekek a nyakukba akasztottak és így vettek részt az ünnepen, az egész kicsik pedig repülőket („repülő-Tórákat”) hajtogattak belőlük – egy apuka ötlete nyomán, és azokat dobálták. Ezalatt a közösség egyik lelke, egy idősebb hölgy „B`résit kálá”-ként, a „Kezdet Menyasszonya”-ként megújulva kezdte meg a tóraolvasás éves ciklusát.

„S ez mind nagyon rendjén volt így. Ekképpen egy fantasztikus nagy multság lett a tóraolvasás kezdete. Azt hiszem, mindannyian úgy éreztük, hogy ezzel az ünneppel elkezdődött valami a Szim Salomban. A gyerekeink labdázva, dobálva, nyakukban viselve táncolnak a Teremtéstörténettel. Ez tehát egy igazán nagy örömnep és a tanulásnak a kezdete” – emlékezett az ünnepre egy édesanya.

Egy évvel később, 1999. október 2-án délelőtt Szimchát Tóra alkalmából „egy igazi” ünnepi istentiszteletet tartottak a Szim Salomban felnőtteknek és gyerekeknek. A Hávdálá-klub mostani főszervezője remek érzékkel mindenféle manuális feladatot adott a kicsiknek, akik rajzoltak, filccel dolgoztak, apró, színes zászlókat készítettek, mialatt a többiek a másik szobában a rabbi szavaira figyeltek. Az idő folytatólágosságának érzékeltetése végett a tóraolvasási ciklus befejezését rögtön követte – a hagyomány szerint – annak újrakezdése, a

teremtés történetével. Aki ezeket a részeket olvassa, a „Tóra völegényének” (hátán)⁴⁷ hívják. A csúcspont a teremtés egyes napjainak felolvasását követő cukoreső volt: először csak a gyerekek, majd a felnőttek is kapkodni kezdtek az eljűk hulló cukorkák után. Azután a felnőttek egy imasálat (tálitot) sátorként fejük fölött tartva megáldották a közösség gyerekekeit. Megcsodálták a Tóra ékszereit. A hangulatot csak fokozta az egyik apuka éneklése ellenzős sapkájában, rábírva a gyerekeket is arra, hogy bekapcsolódjanak a dalolásba. A Szimchát Tórát fergeteges táncolással fejezték be: körbe-körbe vonultak táncolva, s minden felnőtt megkapta az imasálat, majd a Tórát (amely azért elég nehéz). Ortodox és sok neológ zsinagógában csak a férfiak járják körbe a templomot hétszer az összes Tórával.

Az egyik fiatal nő beszámolt az ugyanezen a napon a Chábád Lubavich Egyesület Szimchát Tórájának élményéről, mely éles ellentéte volt annak, amit a Szim Salomban átélt:

„Még soha nem találkoztam ultraortodoxokkal, hát kíváncsi voltam rájuk. Természetesnek tartottam, hogy a karzatra megyünk föl, imígyen elkülönítve a férfiaktól. Az viszont már kifejezetten bosszantott, hogy a rácsok még egy függönnyel is el voltak takarva, hogy még véletlenül se lássunk semmit. Mondanom se kell, azért kikukucs-káltunk fölötte. A nők a cukrot kívülről dobálták be a férfiaknak, miközben hallgatták a férfiak néha fülsértően hamis éneklését. Furcsa és kicsit ijesztő is volt. Körbe-körbe jártak a bima⁴⁸ körül, vodkát nyújtottak egymásnak, ittak és összekapaszkodva énekeltek. Több Tóra is volt a kezükben. Kb. ötvenen lehettek a zsinagógában, de a kontraszt a halk női sorok és a hangos férfidal között hihetetlen magányosságot sugárzott nekem. Egy barátnőm a Maimonides-körből azt magyarázta, hogy ő jól érzi magát így. »Mi mások vagyunk.« Nem kétlem. De azért meglepő a nálam fiatalabb, huszoneves lány vágya az elkülönülésre. Nekem szegregáció élményem volt, neki otthonosság, bensőségesség. A nap kontrasztja elképesztett, pedig ők is hívők, mi is, és ugyanazt az ünnepet ünnepeltük...”

Púrim

Ádár 14. napján, egy hónappal peszách előtt van púrim (purim), az egyik örömnep, mely a perzsa zsidóság megmenekülését örökíti meg. A pontos dátum körül van némi bizonytalanság, de valószínűleg i. e. 450 körül történhetett.

Ilyenkor 4 előírást (micvát) kell teljesítenie a vallásos zsidóknak:

⁴⁷ Azért hívják a Tóra olvasásának befejezéséhez és újrakezdéséhez felkérteket völegényeknek, mert ilyenkor a közösség – rajtuk keresztül – tulajdonképpen „eljegyzí” magát Mózes tanításával. Ebben a kontextusban tehát a Tórára mint a zsidóság mennyasszonyára tekintenek. A Szim Salom közösségben – mint minden más egalitárius közösségben – nők is befejezhetik illetve elkezdhetik a Tóra olvasásának ciklusát: nyilván őket nem völegénynek, hanem menyasszonynak hívják.

⁴⁸ Bima: „emelvény”, melyet a zsinagóga közepén helyeznek el, lépcsőkön mennek fel rá. Ezen olvasás a Tórát és bizonyos imákat is itt mondanak. A templomban az egykori csarnokban („héchalban”) állt aranyoltárt szimbolizálja, és azért kell a templom közepén lennie, mert az oltár is a Szentély közepén állt. Szimchát Tórákor a Tórákkal járják körül, Szukkotkor („Sátorosünnepkor”) az ünnepi csokorral. A sófárt (a kos szarvából készült „kürtöt”) is rajta állva fújják. – A Szim Salomban nincs bima, hiszen imaházukban el se tudnák helyezni.

1. Férfiakra és nőkre egyformán kötelező Eszter könyvének (Megilát Eszter)⁴⁹ olvasása, illetve meghallgatása este és reggel, mely a púrim történetét foglalja magában. Ez röviden a következő:

Áhásvéros perzsa király óriási mulatságot tart. Vásti királynéért küld, aki nem jön hívására. Ezért új királynét keres magának, s Eszterre, a zsidó Mordecháj szépséges unokahúgára esik a választása – aki eltitkolja előle zsidóságát. A perzsa birodalomban nagy befolyásra tett szert a zsidógyűlöletéről ismert Hámán főminiszter, aki elhatározza, hogy kiírja a zsidókat, mivel Mordecháj őt megsértette (ti. nem hajlandó meghajolni előtte, amit a Tóra tilt számára). Bepanaszolja a királynak, hogy a zsidók nem tartják az állam vallását, csak kárt okoznak a birodalomnak, ezért ki kell őket pusztítani. A király hisz bizalmasának és megengedi neki, hogy ádáz tervét végrehajtsa. Mordecháj kéri Esztert, hogy a királynál járjon közbe övéi érdekében. Eszter először vonakodik, később mégis bátorságról tesz tanúbizonyságot, és megmenti népét: minden ételt és italt megvonva magától kegyelemért könyörög, s bebizonyítja a királynak, hogy Hámán hazugul vádolta a zsidókat. A király nem tud aludni az akasztófa ácsolásától, ezért felolvastat a krónikákból. Ekkor eszébe jut, hogy Mordecháj egyszer már megmentette az életét egy ellene szőtt összeesküvés leleplezésével. Kiad hát egy újabb rendeletet, hogy a zsidók védekezhetnek, ha életükre törnek. A zsidók ezt meg is tették ádár hó 13-án. A gonosz Hámánt és fiait a király felakasztatta.

A *púrim* sorsvetést jelent, a »pur« (sors) szóból származik. Hámán ugyanis sorsot vetett, hogy melyik napon pusztítsa el a zsidókat. Végül e napon, ádár hónap 14-én nyerték vissza szabadságukat a perzsa zsidók a birodalom egész területén, kivéve Susánt, a birodalom fővárosát. Itt egy nappal később lettek szabadok, hisz a nagyobb városban több ellenséggel kellett megküzdeniük. Ezért nevezik ezt a napot „Susán Púrimnak”. Józua idejétől a fallal körülvett városokban (pl. Jeruzsálemben) ádár hónap 15-én ünneplik a púrimot.

Ádár hónap 13-án tartják Eszter böjtjét, arra a napra emlékezve, amikor a királynő minden ételt és italt megvont önmagától, és a királynál kegyelemért könyörgött.

A hagyomány szerint Eszter könyvének felolvasásakor nagy zajt kell csapni Hámán nevének hallatán (kiabálni, verni a padot, kereplőt rázni) és azt kiáltani, hogy „Áruch Hámán” (Átkozott Hámán”). Ellenben Mordecháj nevének kimondásakor „Báruah Mordecháj” (Áldott Mordecháj). Valahol kicsit megkevert írásmagyarázatot (Púrim dróse) is tartanak.

A púrimi szertartás alapja Eszter könyvének alábbi részlete:

„Mordecháj leírta mindezeket az eseményeket. Majd leveleket küldött... a zsidóknak... és kötelezővé tette számukra, hogy tartsák meg ádár hónap tizennegyedik és tizenötödik napját... *Tegyék azokat az evés-ivás és az öröm napjaivá, amikor egymásnak aján-dékokat, a szegényeknek pedig adományokat küldenek.* A zsidók megfogadták, hogy... sem ők, sem utódaik, sem a hozzájuk csatlakozók nem szüntetik meg, hanem megtartják ezt a két napot a kapott írás szerint és az előírt időben minden esztendőben...” (Eszter 9:20-23., 27.).

Ebből adódik tehát a púrim megünneplésének többi parancsolata.

⁴⁹ Régen az írástudók (szóférek) tekercsre írták a hivatalos és az irodalmi szövegeket. Az ókorból a Tórán kívül Eszter könyve őrződött meg tekercs alakban. Azonban az utóbbi végén nincs fa, és az egyik oldaláról tekerik fel, a szöveg végétől kezdve. Nem öltöztetik díszes „ruhába”, mint a Tórát, hanem díszes tokba helyezik. (Deutsch 1988:108-109) A tekercs alakú Eszter könyvét *Megilát Eszter*nek nevezik (a »megilá« szó jelentése: tekercs).

2. Ünnepi lakomát (széder Púrim) kell tartani estébe nyúlóan. Szokásban van ezt barátokkal, ismerősökkel elkölteni, megosztva másokkal a nap kellemességét és vidámságát. Annyit és egészen addig kell inni, amíg összekeverik Hámánt Mordechájjal (vagyis az „Áruch Hámán”-t a „Báruch Mordecháj”-jal) vagy amíg elalszanak. Máskor nem is szabad ilyet tenni, mert ilyenkor elveszti az ember a méltóságát.

3. Mindenkinek kell „ajándékot (szét)küldeni” (slách mánót, vagy közismerten: sláchrónesz) például egy gyermek vagy egy harmadik személy közvetítésével egy barátnak (de lehet és szokás többnek is), legalább kétféle ételt vagy italt: ez lehet sült vagy főtt étel, gyümölcs, édesség, bor, söt, manapság akár kóla is.

4. Mindenkinek kell adományt (cedáká) adnia legalább két szegénynek.

Púrimkor sok mindent lehet, amit máskor nem: lerészegedni, zajongani a zsinagógában, kifigurázni egymást, nőnek öltözni stb. Sok zsidó közösségben – így a Szim Salomban is – szokás púrimkor jelmezbe bújni, karnevált, játékokat (púrimspiel) és egyéb összejöveteleket rendezni gyermekeknek és felnőtteknek, valamint különleges ételekkel (például kindlivel⁵⁰, Hámán-táskával vagy Hámán-taslival⁵¹) „ízesebbé tenni” a napot (Deutsch 1988:88-89; Donin 1998:238-240; Jólesz 1985:180-181).

A Szim Salom Egyesületben 2000. március 21-én tartottak Púrim-bált felnőttek részére. Az ünneplés azzal kezdődött, hogy a székekből egy kört formálva helyet foglalt a hús ember, s mindenki (öreg és fiatal) bemutatkozott jelmezének megfelelően. Volt ott Vörös-tenger, spanyol táncosnő, madárijesztő, római, beduin; egy 25 éves lány rabbijelöltnek (bócher⁵²), egy 52 éves férfi leánykának öltözött a századelő divatja szerint. Ez már megadta az est vidám hangulatát.

Eszter könyvének felolvasása igen eredetien és nemzetközien zajlott: minden részt más olvasott fel, ki magyarul, ki héberül, ki angolul (a brit és amerikai tagok). Minthogy mindenkinek a kezében volt egy könyv vagy egy fénymásolat, nem fordították magyarrá az idegen nyelvű felolvasásokat. Az egyik férfi – Hámán felakasztott fianak nevét felsorolván – megpróbálta egy szuszra, nagyon gyorsan elmondani az ő szakaszát. Ez hagyomány; „képletesen: azért olvassuk gyorsan, hogy mielőbb végezzünk a gonoszokkal”. A gonosz Hámán nevének hallatán éktelen zajt csaptunk kanalakkal, befőttes üvegbe tett kavicsokkal, kereplőkkel, Mordecháj nevénel pedig áldást (Báruch Mordecháj) kiáltottunk, lábunkkal dobogtunk – nem túl hangosan.

Ezután nagy lakoma következett: a tagok által hozott szendvicseket, jóízű süteményeket (Hámán-taslit, kindlit) ettünk, bort és üdítőket ittunk. Közben kötetlenül beszélgettünk. Klezmer zene ment magnóról, de senki sem táncolt.⁵³

⁵⁰ A kindli mákos vagy diós sütemény, melynek alakja pólyásbabára emlékeztet.

⁵¹ A Hámán-táska vagy Hámán-tasli mákkal, esetleg lekvárral töltött, háromszög alakú kifli. A hagyományos magyarázat szerint formája a gonosz Hámán pénztárcájára emlékeztet, a benne lévő sok mák pedig a Hámán által felajánlott tízezer ezüstöt jelképezi. (Deutsch 1988:109)

⁵² A „bócher” héber szó a bechór („elszülött fiú”) szóból származik, nem házas fiatal férfit jelent, valamint a jesiva-növendékeket is így nevezik. Tágabb értelemben bármilyen „tanítványra” mondják.

⁵³ Ellentétben az ultraortodox Chábád Lubavics Egyesület és a Pesti Jesiva által előző estére szervezett Púrim partyval, ahol fergeteges táncot lejtett az ifjúság (természetesen külön a férfiak, külön a nők). Ezen a rendezvényen sok fiatal (köztük jópár nem vallásos, pl. a Magyar Zsidó Fiatalok Egyesületéből, különböző cionista szervezetekből) és néhány idősebb ember is részt vett. Itt is rengeteg

Az ajándékozás és az adakozás micváját – legalábbis nyilvánosan – senki sem teljesítette. Ennek az lehet az oka, hogy e közösségben az emberek jó része nem is tud erről az előírásról.

A rabbi-tanulónak öltözött fiatal lány egy újdonsággal állt elő: a púrimmal kapcsolatos játékot készített elő, melyet ő vezetett le. A társaság két csapatra oszlott, és különféle feladatokat oldott meg:

keresztkérdésekre kellett felelni, melyhez általános zsidó műveltségre, illetve Eszter könyvének pontos, szövegszerű ismeretére volt szükség;

a HÁMÁNTASLI szó betűiből minél több értelmes szót kellett kirakni;

néhány, a púrimi szertartással, illetve ünnepléssel kapcsolatos szóhoz négy soros versikét kellett írni, melyben nem szerepel az adott szó, a másik csapat mégis rájöhet belőle.

A kereplőre például a következő versike született:

*Hámán neve, hajjajaj!
Üssük, verjük, kell a zaj.
Forgassuk és pörgessük,
„Áruch Hámán!”, hörögjük.*

Mindenki nagyon jól érezte magát. Még a 60-on felüliek is felszabadult hangulatban játszottak. Igaz ugyan, hogy senki nem keverte össze Hámánt és Mordechájt, ez a különleges mulatság mégis hordozta a púrim ünnepének tartalmát, még hozzá igen népszerű formában.

A gyerek-púrimra négy nappal később került sor. Olyan családok is eljöttek, akiket sem azelőtt, sem azután nem láttam a Szim Salom Egyesületben. A Hámán-taslit egy tízéves kisfiú sütötte a nagymamájával. Meglepődésemet látva azt mondta: „Nem ez a fő jellegzetességem, de szoktam sütni és szeretek. Inkább a repülők érdekelnek.”

A többi gyerek ezalatt bábelőadásra készült. A mesészerű szövegek könyvet egy apuka írta, aki valójában is író. A bábokat az egyik elnökségi tag készítette: szakállas, pajeszos, kipás (kis kerek fejfedős), jóságos arcú Mordechájt, ravaszdi rókát Hámán eljátszásához, sündisznót, királynékat, göndör barna hajú zsidókat, perzsákat. A bábozó gyerekek többsége nagyon meg volt illetődve, a felnőtteknek kellett ölbe venniük, ösztönözniük őket. Az előadás kissé nehézkesre sikeredett, a nézőközönség mégis nagy érdeklődéssel figyelte játékukat – még a legkisebb (2 éves) is, nővére ölében ülve.⁵⁴

Az összejövetelet hávdálával (a szombat búcsúztatásának szertartásával) zárták: közös énekléssel, a fonott gyertya meggyújtásával, majd eloltásával, áldás-mondással, egy kevés fűszer illatának élvezetével, jókívánságokkal. A felnőttek bort, a gyerekek „gyerekbort” (gyümölcslevet) ittak.

finomságot tálaltak fel, és nagyon jó koktélokot kevertek, hogy megkönnyítsék a második micvá teljesítését. Az italozást finom humorral „L'cháim”-nak (Löcháim) nevezték el, mivel a vallásos zsidók mielőtt belekóstolnának az italba, azt mondják: L'cháim! (Az életre!). Megilat-olvasást óránként tartottak, s nem csak egyszer, mint a Szim Salomban.

⁵⁴ A fentebb említett ultraortodox közösség gyerekprogramján oldottabb volt a légkör, amit sok játékkal, zenével, tánccal, tombolával és egy zsonglőr előadásával teremtettek meg.

Peszách ünneplése – Széder-este reform módon

A peszách a csodás egyiptomi kivonulás és a megszabadulás emlékünnepe, amelyet 8 napon át tartanak. Első és utolsó két napja főünnep, a közbülső négy nap félünnep. A kivonulás történetét Mózes második könyvének 1-15. fejezete írja le. Lényege, hogy több mint két évszázados egyiptomi rabszolgaság, szenvedés után, mintegy 3300 évvel ezelőtt Mózes és testvére, Áron, Isten parancsára kivezette a zsidó népet Egyiptomból. A fáraónak nem volt érdeke elengedni az ingyen munkaerőt, mindaddig, míg az Isten elrendelte katasztrófáktól sújtva birodalmának jóléte és szereteteinek élete veszélybe nem került. A zsidók 40 évig vándoroltak a pusztában. Ezalatt Isten gondoskodott a megélhetésükről (mannát hullajtott az égből stb.).

Az ünnep különféle elnevezései jelentőségét, összetettségét, ősi ünnepek továbbélését is mutatják:

Chág hápeszách: „a peszách, az elkerülés ünnepe”, mert a Tóra szerint az isteni csapások elkerülték a zsidók házait. A „peszách” az ünnep előtti pászkaáldozatra is utal, amelyet Isten ígéretének emlékezetére hoztak.

Chág hámacot: „a kovásztalan kenyér ünnepe”; tudniillik a zsidók sietve hagyták el Egyiptomot, s nem volt idejük megkeleszteni a tésztát. Ennek emlékére az egész ünnep alatt csak kovásztalant esznek, s a hagyományhű vallásos zsidók mindenféle kovászos dolgot (cháméc) kitakarítanak a házukból, ugyanis nemcsak enni, de birtokolni sem lehet kovászosat.⁵⁵

Z’mán chéru-tenu: „szabadulásunk ideje”, amikor Mózes a tömeg élére állva kivezette a zsidókat a szolgaságból.

Chág hááviv: „a tavasz ünnepe”; peszách a mezőgazdasági munkák megkezdésének idejére esik. Izrael földjén az árpa aratásának kezdetét a peszách második napján hozott különleges omeráldozattól számították, amikor bizonyos mennyiségű (omernyi) árpát le kellett aratni és áldozatként a Templomba vinni. Ettől az estétől kezdve vallási előírás hét teljes héten át (49 napig) minden este számlálni a napokat. Az ötvenedik nap Sávuo (a „hetek”) ünnepe, amelynek neve a számlálás héthetes időszakára utal. Zsidó pünkösdeknek is hívják (a görög „pentakoszta” szó jelentése: „ötvenedik /nap”). Az ünnep a Tóraadásról emlékezik meg, amelynek jelentőségét az adja – itt egyik beszélgetőtársam szavaival élve –, hogy az addig „csürheként élő zsidókat szabad néppé tette; törvényeket kaptak, amelyekhez tarthatták magukat. Szabad ugyanis csak az lehet, akit más nem korlátoz szabadságában. A törvények révén kölcsönösen tiszteletben tartották, tartjuk egymás szabadságát”. (vö. Deutsch 1988:80-81; Donin 1998:202-211; Jólesz 1985:172-173)

A széder vallásos rendezvény, a peszách első – a diaszpórában első két⁵⁶ – estéjén rendezett ünnepi vacsora. A »széder« szó (szertartás-) rendet jelent. A rituális lakoma elnevezése onnan ered, hogy az év összes többi ünnepi étkezésétől eltérő, különleges és meghatározott szertartásrendje van (vö. Donin 1998:211-216). Tradicionálisan a szédert a peszách esti zsina-gógai istentiszteletről hazaérve kell elkezdni (Donin 1998:214), s – különleges módon – házi

⁵⁵ A peszách-i előkészületek tehát alapos nagytakarítással kezdődnek. Egyik interjúalanyom szerint innen származik a „tavaszi nagytakarítás” gyakorlata.

⁵⁶ Az ünnep helyes dátumának meghatározása sokáig attól függött, hogy a Szánhedrin melyik napot nyilvánította a hónap első napjának két lehetséges időpont közül. A bizonytalanság miatt minden ünnephez hozzátettek még egy napot, hogy a tórai dátumot meg ne szentségtelenítsék. A második nap rabbinikus rendelet alapján vált ünnepé.

istentiszteletet tartani. A peszách az egyetlen zsidó ünnep, amelyet ezzel is kitüntetnek (Hahn 1995:60).

Ma már a családi rituálé helyét nagyrészt a 80-200 fős kollektív rendezvények vették át, miután a magyar zsidóságban általában véve olyannyira lecsökkent a tudásszint – a családok Vészkorszak alatti széthullása, a rituális tudás birtokosainak halála, az asszimilálódás és egyéb tényezők következtében –, hogy a legtöbb családfő, ha akarná sem tudná levezetni a szédert. De ez a jelenség nemcsak a magyar zsidóságra, hanem az egész judaista világra jellemző.

A Szim Salom közösség az első széder-estét ünnepelte együtt – 2000. április 19-én, a BM Dunapalotában. Egy héttel ezt megelőzően bárki részt vehetett a *Bevezetés a judaizmusba* című előadássorozat peszách témájú előadásán, melyen megismerhette az ünnep eredetének történetét, liturgiáját, szimbólumait stb.⁵⁷ A széderen magán 80-100 ember vett részt, többen, mint egy évvel korábban. Nemcsak a viszonylag rendszeresen eljáró tagok jöttek el, hanem vendégek érkeztek szerte az országból, továbbá Izraelből, Angliából és az Amerikai Egyesült Államokból. Kelemen Katalin átadta a közösség külföldi barátainak – holland és angol reformzsidók, közöttük Fred Morgan rabbi – üdvözlését. A Szim Salom tagok közül hiányzott az alapító mag számos tagja és az idősebbek közül sokan, mivel vagy családi körben költöttek az ünnepi vacsorát, vagy betegeskedtek, vagy pedig – felmérve anyagi helyzetüket – a József körúti Országos Rabbiképző Intézet és Zsidó Egyetem, illetve a Bethlen téri hitközség által szervezett, számukra ingyenes széderen vettek részt⁵⁸ (jóllehet a Szim Salom Egyesület is felajánlott kedvezményt az arra rászorulóknak).

A szertartásrend a Szim Salom saját, angliai mintára készített, némiképp rövidített *Peszách Hágádáján*⁵⁹ alapult, melyet annak rendje és módja szerint végigmondtak. Előre felosztották, ki mit olvas, de néhány részt a szertartás alatt vállalt el egy-egy vendég.⁶⁰ Ha valaki héberül olvasott, lefordították. A Hágádát igen érthetően állították össze, s kedves, mulatságos képei tovább emelték a jó hangulatot. Kiosztották ezen kívül szintén saját, *Dalok Peszáchra* című daloskönyvüket, melyből csak szemezgettek: egyrészt a különleges, idén először megalakult

⁵⁷ Igen hagyományörző, vallásos zsidóknál mai napig szokás egy hónappal az ünnep előtt elkezdni közösen tanulni a peszách törvényeket. /Egy ilyen tanulásnak voltam résztvevője a Kazinczy utcai ortodox zsinagóga mellett működő talmudi tanulócsoporthoz, a Pesti Kolléban, ahol órákat beszéltek a kovászos eltávolításáról, eladásának körülményeiről, szabályairól, az elsőszülöttek kötelező böjtjéről, illetve annak egy talmudi szakasz befejezésének felolvasásával (szijjum) való kiváltásáról stb./ Az ünnep előtti szombaton a rabbi megmagyarázza a híveknek a vallási előírásokat, ahogy ez a Szim Salomban is megtörtént. A legtöbb zsinagógában – ellentétben a Szim Salom közösség imaházával – a széder-estét megelőző reggelen, Erev-peszáchkor, ünnepélyesen befejezik a talmudi kötet tanulását. (Deutsch, 1988: 81)

⁵⁸ Egy idős nagymamával, 2 évvel ezelőtt, éppen szemben ültem a Rabbiképző Intézetben (a Schweitzer József főrabbi által celebrált széderen), egy idős férfit pedig nagy ünnepeken mindig a Bethlen téri zsinagógában láttam korábban, így volt indokom tapintatosan rákérdezni távollmaradásuk okára.

⁵⁹ A „Hágádá sel Peszách”-ot, vagyis az Egyiptomból való kivonulás történetét évszázadok során állították össze azért, hogy a rabszolgaságból való kiszabadulás csodáját elmeséeljék, megerősítsék az Istenbe vetett hitet, s ezáltal a zsidó nép még történelme legsötétebb napjaiban is bízzék benne. (Jólesz, 1985: 219) A szédert bármilyen Hágádából lehet vezetni. A különböző méretű, fordítású és tipográfiájú, művészien tervezett kiadások közül tetszés szerint lehet választani. (Donin, 1998: 214)

⁶⁰ Ez nem reform sajátosság. A Rabbiképző Intézet és a Bethlen téri gyülekezet közösségi széderen is felkérnek héberül tudó férfiakat a Hágádá egyes részeinek felolvasására. (vö. Papp 1999:51)

„peszáchi kórus”, melynek tagjai a rabbiasszonytól jobbra és balra foglaltak helyett, másrészt a közösség egésze. A kórus tagjai – felnőttek és gyermekek – szombat délutánonként együtt készültek fel a széder-esti dalok előadására. Ennek meg is lett az eredménye, hisz gyönyörűen énekeltek.

A széder hagyományos menetébe „reform” elemek vegyültek. A hagyományos részeket dőlt betűkkel különböztetem meg azoktól, amelyeket a Szim Salom közösségben mint kuriózumokat tapasztaltam.

A széder tehát a következőképpen folyt le:

Megtöltötték a poharakat borral.

1. Kiddus (Kadás). *A szertartás vezetője, Kelemen Katalin kiddust mondott. Ezután mindenki „Ámén!”-t felelt, majd – legalább félig – megitta az első pohár bort.*

2. Kézmosás (Urhác): *egy tál vizet hoztak az asztalhoz kézmosás céljára, melyet ekkor csak a szertartás vezetője végzett el.*

Ezután elmondta a szédertál tartozékait.

A szédertálon a megszokott retek (kárpász, zöldség), torma (keserűgyökér), az egyik fiatalasszony által készített almás-diós-boros keverék fahéjjal fűszerezve (chároszet; „hrajsszesz”), főtt tojás, újhagyma, a tányér alatt, asztalkendővel letakarva három macesz (mácá, pászka), mely „egyszerre szolgáságunk és szabadságunk kenyere”. Az asztalon sós víz tálban és kóser bor kancsóba töltve (melyből négy pohárral isznak az este folyamán). A rabbiasszony díszes szédertálján csontos sült hús is volt, mellette pedig egy nagy kupa: Élijáhu (Illés) pohara.

3. Zöldség (Kárpász): *a retket sós vízbe mártják, és áldást mondanak a föld gyümölcsére.*

4. A középső macesz félbeszegése (Jáchác): *az egyik darabot visszarakják, a másikat kendőbe csomagolva félreteszik afikománnak.*

Ezt nemcsak a szertartás vezetője törte el, hanem a többiek is (félretéve az egyik felet afikomán gyanánt). Izraeli asztalszomszédjaim azonban nem, mert „náluk csak a rabbi töri el”.

Újból megtöltötték a poharakat.

5. Az Egyiptomból való kivonulás elbeszélése. (Mággid)

Egy 8 éves kislány szépen felkészült arra, hogy felolvassa a *gyerekek kérdését*: „Miben különbözik ez az este a többitől?...”

Négy különféle karakterű fiú kérdéseit idézték: a bölcsét, a gonoszét, az együgyűjét és azét, aki még kérdezni sem tud.

A szertartásnak ezt a szakaszát Tóra-idézetek, ágádikus magyarázatok (azaz biblia-magyarázó elbeszélések), egyes tóratudósok történetei, Istent dicsőítő zsolttárok színesítették.

Felolvasták a tíz csapást, s minden egyes csapásnál kicseppentettek egy-egy cseppet a borból. „Elveszünk egy cseppet örömünkől, hiszen nem lehet teljes az örömünk, ha mások szenvedtek” – hangzott a hagyományos magyarázat az egyik apuka szájából.

Ezután kiitták a második pohár bort.

6. Rituális kézmosás lakoma előtt (Rách'cá): mindenki felállt, és a mosdóban mosott kezet.⁶¹

7. Áldás a maceszra (Moci mácá): a szertartás vezetője felemelte a két és fél maceszt és elmondta a kenyérre, majd a maceszra mondandó áldást.

8. Keserűgyökér (Máror). Mindenki vett a tormából egy keveset, bemártotta a chároszetba, és úgy ette meg. A Széder vezetője mondott rá áldást.

9. A keserűgyökér és a macesz együttevése Hillél módjára (Koréch).

*A vendégek lelkesen készítették el az ún. Hillél-szendvicset: két darabka macesz közé keserűgyökeret tettek – chároszetet nem.*⁶²

A bor az öröm és a vidámság jelképe. „A négy pohár külön-külön köszönti a négy kifejezést, amelyet a Tóra Izrael kiszabadítására használ” (ld. 2Mózes6:6-7). *Az ötödik pohár bort Élijáhu (Illés) prófétának teszik ki, aki a hagyomány szerint a Messiás előhírnöke, akinek eljövetele a száműzöttek visszatérését és a zsidó szuverenitás helyreállítását hozza el.* Asztal-szomszédom felveti, „miért épp Illés prófétának rakjuk ki az ötödik pohár bort? Ennek az az oka, hogy a Bibliában két embert nem temettek el: Illés az egyik. Messiás pedig csak az lehet, akit nem temettek el. Csak így jöhet és szegődhet az élők mellé.”

A keserű fű a rabszolgaságban sínylődő zsidók keserű sorsát jelképezi. A sós víz a könnyeket, amellyel a nép nyomorúságát siratta. A kárpász (zöldség) a tavaszt, a termékenységet, az örökké megújuló reményt képviseli. A csontos hús és a tojás a Szentély lerombolására emlékeztet, illetőleg, fennállása idején, a pászka- és ünnepi áldozatra. A tojás az életet, az élet kezdetét jelenti, s erre gyászoláskor is emlékeztetik magukat.

Azért van három macesz az asztalon, mert minden ünnepen két kenyérre kell áldást mondani, a harmadikat kettétörök és az egyik fele lesz az afikomán, amellyel a szédert befejezik. A háláchá úgy tartja, hogy a három ősatyát (Ábrahámot, Izsákot és Jákobot) szimbolizálja, de akár a három fennmaradt törzstörödekre (kohénok, Lévi és Izrael törzse) is utalhat.

A macesz (a kovásztalan kenyér) egyébként a sietséget idézi, amellyel őseik elhagyták Egyiptomot, s „még meg sem kelhetett téisztájuk”. Jelképezi a szolgaság kenyerét meg „a sa-nyarúság kenyerét, amelyet őseik ettek Egyiptom országában”, ahol rabszolgák voltak. Ugyanakkor a szabadság kenyerét is jelenti, hiszen a kivonulást követő Tóra-adás szabad néppé tette a zsidóságot.

Ezt a szabadságot az elhelyezkedéssel is kifejezik. Minthogy régen a szabad emberek ettek támaszkodva, otthoni szédernél a házigazda heverő formájú, kipárnázott széken foglal helyet, amelyen kényelmesen támaszkodhat, (közösségi széderen) a bort bal oldalon támaszkodva isszák.

Kelemen Katalin nem mondta mindig el, hogy a szédertálon elhelyezett étkek mit szimbolizálnak, vagy bizonyos rítusokat mi okból és miért pont így végzünk, hanem a hallgatóságtól kérdezte meg. Hangsúlyozta, hogy minden értelmezés adekvát, elfogadható. A válaszadóknak egy fiatal, aktív lány nyalókákat dobott (ezért a cserfesebb gyerekek igen közlékenyek lettek, szívesen jelentkeztek).

⁶¹ A Zsidó Fiatalok Magyarországi Egyesülete (ZsFME, UJS) széder-estéjén, másnap, ügyeltek arra, hogy bárki el tudja végezni a rituális kézmosást, s elmondani az áldást, melyet egy papírra is leírtak és kitétek a mosdóba. A Szim Salomban nem.

⁶² A, UJS széderen a Hillél-szendvicsbe még saláta és chároszet is került.

Sajátos jelenet volt például, amikor „a mi Istenünknek irántunk való jóságát” zengő rész refrénjénél (a *dájéunál*) szefárd szokás szerint az emberek (a szédertálon található) újhagyományával csapkodták meg a mellettük ülőket – sőt, páran „vívtak” is vele. Egy szociológus nő e rítust úgy értelmezte, hogy ilyenkor a hagyományban lévő erő átmegy beléjük. Erre többen hozzátették nagy kacagás közepette, hogy „minél nagyobbat üt, annál inkább”.

Kelemen Katalin ezután felhívta a figyelmet a széder-este legfontosabb mondanivalójára:

„Minden korbéli Izraelita köteles magát oly helyzetben tekinteni, mintha ő is kivonult volna Egyiptomból. Amint írva van: mondd meg fiadnak azon nap, a végett, amit Ádonáj én velem cselekedett, midőn kivonultam Egyiptomból. Nemcsak őseinket váltotta ki a Szent-Áldott-Legyén-Ő, hanem minket is kiváltott velük együtt. Amint írva van: és minket kiváltott onnét, hogy elhozzon bennünket, és hogy nekünk adja azon országot, melyet őseinknek ígért.”

16 éves lánya ezt követően felolvasta rövid írását a kivonulás jelentőségéről.

10. *Esti lakoma* (Sulchán oréch), választható – húsos és vegetáriánus – menüből:

1. macesz leves;
2. a) sült csirke, főtt krumpli, fejes- és káposztasaláta;
b) sült hal, krumplipüré, majonéz, zöldséggöret és fejjessaláta;
3. gyümölcssaláta.

Ez az alternatív étkezési lehetőség egyfelől a figyelmesség jele volt, másfelől kifejezte a Szim Salom „reform” jellegét is.

Az étkezés alatt az asztaloknál élénk társalgás folyt: az ünnepről, a zsidóságról, a mindennapokról. Amikor kibeszélték magukat a résztvevők, folytatódott az ünnepi szertartás.

11. *Az afikomán megkeresése és megevése* (Cáfon).

A félretett-eldugott fél maceszt, az afikománt megtaláló kislány ajándékot (mogyorós csokit) kapott, egy másik pedig körbevitte az apró darabokra tört maceszt, hogy mindenki részesüljön belőle. Ezt azért szokás utoljára enni, mert ez jelképezi a pászkaáldozatot.

12. *Evés utáni áldás* (Bárech). Harmadszor is megtöltötték a poharakat borral. A rabbi-asszony és a vendégek – főleg a külföldiek – elénekelték az étkezés utáni áldást (bencsolás). Majd áldásmondás után kiitták a bort.

Kitöltötték a negyedik pohár bort. A szertartás vezetője Élijáhu kupájába is töltött.

13. *Halél ének.* Zsoltárok és Istent dicsőítő imák következtek. A Halél-énekből az egyik frissen betért fiatal nő olvasott fel részleteket, magyarul, még hozzá keresztény Bibliából, mert Kelemen Katalin szerint abban szebb a fordítás, mint az ő Hágádájukban. Ilyen csakis egy reform széderen történhetett. Az esztétikai élvezet elsőbbséget élvezett a hagyománnyal (illetve, mondhatni, a hagyományos előítélettel) szemben.

Kiitták a negyedik pohár bort is.

14. *Befejezés* (Nircá). A széder hivatalos befejezésekor kifejezték reményüket, hogy az Örökkévaló szívesen fogadta szertartásukat.

Valójában még vígan daloltak tovább mondókaformájú énekeket, melyek igen kedveltek a gyerekek körében. „Ha egy zsidó azt mondja, befejeztük, akkor attól még nincs befejezve” – tette hozzá a rabbiasszony. Elénekeltek egy, felépítésében a »Kismadár és a kóró« című történethez hasonló dalt, az »Egy gödölyét« (Chád gádjá). „...ez allegorikusan mutatja be Izrael hanyódását a többi nép között” (Donin 1998:216). Majd egy, a zsidó hit alapelveit feldolgozó,

egyre bővülő dalt, mely úgy kezdődik, hogy »Ki tudja mi az egy?« (*Echád mi jodéá*) s folytatódik egészen tizenháromig. Ez olyannyira közkedvelt minden korosztályban és mindenféle zsidó körben, hogy az általam látott összes széder-estén elhangzott, s nagy örömforrásnak számított.

Az este lezárásaképpen az egyik amerikai állampolgárságú Szim Salom-tag bemutatott egy rítust, melyet hazájában ismert meg, két éve tanította meg rá ezt a közösséget, de az új vendégeknek röviden ismertette most is. A villany leoltása után, az Élijáhu (Illés) prófétának kitett, ötödik pohár bort visszaöntötte a kancsóba gyertyafénynél. A mély csöndben lassan felhangzott magnetofonról egy gyönyörű, Amerikában rögzített, zsidó dal.

„*Jövöre Jeruzsálemben!*” – szokták egymásnak kívánni az emberek. Itt is elhangzott ez a mondat, hozzátéve azt, hogy „Izraelben is biztos szép”, „persze, szívesen tölteném ott is a szédert”, „de itt is nagyon jó”, „ott vagy jövöre ugyan-itt!”.

Rendhagyó módon ugyan, de híven teljesítették az Egyiptomból való kivonulásról való megemlékezés vallási kötelességét, méghozzá a Szim Salom eszméinek megfelelően.

Mindenki tudta követni a széder-este menetét: mondatról mondatra kísérték a felolvasott mítoszt, valamint a Hágádában előírt, meghatározott időpontokban elvégzendő rituális cselekedetek ritmusát. Nem voltak nagy ugrások a szövegben, ellentétben azzal, amit a Rabbiképző Intézetben tapasztaltam néhány éve, amikor Schweitzer József főrabbi anekdotákkal, humoros történetekkel, a jelen korra vonatkozó megjegyzésekkel fűszerezte az általa celebrált ünnepi szertartást, viszont azok, akik még nem voltak járatosak a zsidó ünnepi liturgiában, teljesen elveszítettnek érezték magukat⁶³. A Szim Salom széderén nem próbálták aktualizálni a régi kor eseményeit a ma történéseire, hiszen az elsődleges igény most a szertartásrend megismerése, és az ünnep maradandó, pozitív élménnyel teli átélése volt. A gyerekek esetleg elaludtak vagy csatatérré változtatták volna a helyiséget, ha az ünnep manák szóló szimbolikus üzenetéről hosszasan filozofáltak volna – amelyre más közösségekben nagy a kísértés.

A különböző emberek általi felolvasások, a közös éneklések, a rabbiasszony kérdései megmozgatták az egész közösséget. Az egyik résztvevő szerint a karizmatikus vendég rabbinak és asztaltársaságának egész termet betöltő erőteljes, szép hangja „nagyon megadta az egész este sodrását”. Azáltal, hogy nem a szertartás vezetője mondta el a peszách-hal kapcsolatos különféle értelmezéseket, lehetőség nyílt arra, hogy a vendégek korábbi széder-esték emlékeit felelevenítsék, megosszák tudásukat a többiekkel, valamint teret kapjanak egyéni, személyes értelmezések – csakúgy, mint a Tóra-körön –, amelyeket ugyanolyan helyénvalónak tartottak. Aktívan gondolkodva sokkal inkább belevésődnek az emberbe az új ismeretek, ingerek, mintha csak hallgatnák a kivonulás történetét és elfogyasztanák a peszách-i vacsorát. A változatosság, a dinamizmus azoknak is újszerűvé varázsolta az ünnepet, akik gyerekkoruk óta minden évben megtartják a szédert. A játékosság, nyalóka-dobálás, dalolás a gyerekeket is az est végéig izgalomban tartotta, s nagy örömmel töltötte el őket, hogy nemcsak a felnőttek, hanem ők is elmondhatják mindazt, amit tudnak és gondolnak az adott kérdésekről.⁶⁴ Az afikomán megkeresése e kalandok mellett csak mellékszerephez jutott, pedig sok helyütt egy

⁶³ Ezt egyrészt benyomásaim alapján éreztem így, másrészt az ünnepet követően készített interjúkból tudtam meg.

⁶⁴ Tavaly még szükség volt „külön program” szervezésére ahhoz, hogy lekössék a gyerekeket az est végéig: az előtérben rajzolgathattak a számukra unalmasabb események alatt.

idő után csak ezzel tudják fenntartani érdeklődésüket.⁶⁵ S ennek az estének éppen az a célja, hogy a gyerekeknek (illetve a zsidósághoz visszatalálókna, a zsidóságra rátalálókna) élményszerűen továbbadják a kulturális tudást, a hagyományt, az ősök történetét.

Mialatt a széder ünnepi asztaláról fogyasztanak egy-egy ételt, illetve isznak a borból, megbeszélik szimbolikus jelentésüket. Ezáltal megismerik a kivonulás okának, történetének részleteit, a megemlékezés fontosságát és mikéntjét a különböző korokban, gazdagodnak az ősök tetteiből levont tapasztalattal stb. Ily módon minden falattal újabb ismeret vésődik beléjük, tulajdonképpen „megeszik a tudást”.⁶⁶

E reformzsidó közösségben az emberek arra vágnak, hogy közösen éljék át a zsidóságukat, a zsidó hagyományokat, az ünnepek szép pillanatait, személyessé téve mindezt. Korántsem találják elitélendőnek, hagyomány-rombolónak, ha ennek érdekében szokatlan formában hajtanak végre egy-egy rítust, vagy szabad utat engednek spontán történéseknek. Ily módon ugyanis a közösség aktuális hangulatának megfelelően alakulhat az ünnepi szertartás menete, új élményekkel távozhatnak – s az ember, ugye, „élménygyűjtő lény”.

Végezetül álljanak itt egy olyan nő szavai, aki élete első peszáchját ünnepelte a Szim Salom közösségben, és a széder-este után rögvest papírra vetette benyomásait:

„Az élmény olyan tömény, hogy szinte nehéz megszólalni. Megragadott a szeretetnek ez a kohéziója, melyet eddig egyetlen közösségben sem tapasztaltam.

Körülöttem lelkes, sugárzó arcok; a résztvevők figyelő, minden mozzanat szimbolikus jelentését kutató, intenzív jelenléte teszi ünneppé az ünnepet. Együtt éltük és értettük meg a széder-est eseményeit, s a közös ima és éneklés által gazdagabbá, lélekben erősebbé váltunk.

Az Egyiptomból való szabadulást idéző ünnep hangot adott a lélek örök szabadságvágyának, mely célját a szüntelen útkeresésben találja meg. „Gyáva az, aki felhagy az útkereséssel” – halottuk.

Az est az Élijáhu próféta eljövételére való várakozás hangulatában zárult. A várakozás: állandó készenlét, koncentrált figyelem kifelé és befelé, annak biztos reményében, hogy el fog jönni. Ha nem ma, hát holnap, vagy jövőre. Bármikor...

Sötétben égő gyertyák fényét, a prófétát hívó, váró ének hangjait, a hit és szeretet közösségben megélt élményét őrzöm magamban erről az estéről.”

Jom Hásoá – a Holocaust emléknapja

A Holocaust egy bibliai kifejezés, *égő áldozatot* jelent. Többen nem használják ezt a szót. Egyrészt azért, mert az áldozat isteni kívánság, s így azt lehetne hinni, hogy a 6 millió zsidó

⁶⁵ Ezzel kapcsolatban mondta az egyik apuka a következőket: „A széder-este hagyományos rituáléja ugyan gondoskodik a kicsinyek foglalkoztatásáról (afikomán, mánistánó), de ezeket a rítusokat a hagyományok szellemében nevelkedő családokra szabták; egy 100 fős ámhórec (laikus, tudattalan) tömeg, benne 10 neveletlen gyermekkel azonban más bánásmódot, igen nagy találékonyságot és rögtönzőképességet igényel.”

⁶⁶ „A zsidó Jézus tehát nem véletlenül etette pászkával s itatta borral tanítványait, hogy azok minden falat kenyérenél és minden korty bornál az ő húsára és vérére, ezen keresztül pedig az ő eszméire és áldozatára emlékezzenek, majd pedig így adják tovább a kulturális tudást” – jegyezte meg később egy idős nő.

elpusztítása jogos áldozat volt. Másrészt azért, mert összefüggésben van a történetekkel és mind a túlélőkben, mind a leszármazottaikban szörnyű asszociációkat kelt. Komoróczy Géza szavaival: „a pernye beleégett a bőrükbe”, a lelkükbe.

A Soá prófétikus fogalom, tehát ugyancsak szerepel a Bibliában. A jelentése *megsemmisítés, kegyetlen pusztítás*, amely szintén kellemetlen asszociációkat kelt sokakban.

Van, aki legalább a szavak szintjén kerülné a szörnyű múltra egészen konkrétan utaló kifejezést. Egyik adatközlőm úgy véli, hogy e tekintetben „talán a Vészkorszak szót lehetne használni, mert ez legalább – valamennyire – semleges”.

A Szim Salom közösség első Jom Hásoá ünnepségét a szabadban tartotta meg, a Normafánál, 1992-ben. Ez egy igazán katartikus élménnyé vált minden Szim Salom tagnak. Itt volt velük pár hónapra (az USA-ban született és felnőtt) Fred Morgan, a segítő rabbijuk – különösen a Szim Salom első évében –, akit Kelemen Katalin Londonból ismert. Amikor felkérte őt, hogy ezt az első Jom Hásoá ünnepséget ő vezesse, akkor azt mondta: „Kati, ugyan nagyon szívesen segítek nektek, de ezt nektek kell csinálni.” Ő mint zsidó, ebben részt fog venni, velük fog sírni, ami történik, azt velük fogja csinálni, de azoknak kell levezetni, akik azt érzik és élték át, amit ők. Bízatta Katalint, hogy vezesse ő, ami „borzasztó nagy megtiszteltetés és teher volt” neki, hiszen fontos volt mindannyiuknak.

„Én kérhettem meg minden Szim Salom tagot a Normafánál, ahogy ott ácsorogtunk a réten, hogy gyűjtsák meg egyenként az emlékmécseseket. Mindegyiket más. A 6 millió áldozat emlékére. Óriási dolog, hogy megkérhettem erre azt a Szim Salom tagot is, aki Auschwitzból jött vissza, valamint a saját lányomat, majd a többi Szim Salom gyereket is. A tagok között voltak túlélők, akik koncentrációs táborokból jöttek vissza. Voltak közöttük olyanok, akiknek a saját gyermekei gyűjtötták meg a mécseset.

Erre a mintát Londonból, a Leo Baeck College-ből hoztam, ahol a lányom velem együtt járt iskolába. Ott az előző évben volt egy olyan megrázó Jom Hásoá élményem, amelyet végigbögtem, és egész nap nem tudtam bemenni az óráimra. Pedig csak egy egyórás ünnepség volt. Ott láttam azt, hogy a saját gyermekem és az összes többi kisiskolás, búbájos, angol reformzsidó gyerek együtt gyűjtötták meg a mécseseket. Ez az egész napos sírás aztán erőt adott ahhoz, hogy egy év múlva én tudjam vezetni a Jom Hásoá ünnepséget.

Káddist⁶⁷ mondtunk az én nagyapámért és mindenkinek a Soá alatt elpusztult rokonáért. Az első évben sokan mondták azt, hogy nem tudják megnevezni a szeretteiket, mert 30-an voltak, vagy el akarták mondani a neveket, de képtelenek voltak rá, mert egyre csak sírtak.

Azóta minden évben tartunk Jom Hásoá ünnepséget, és most ott tartunk, hogy tavaly az az Auschwitzot megjárt tagunk kezdett el mesélni, aki akkor először meggyújtotta a mécseset. Ezek az igazán nagy pillanatok a Szim Salom életében.”

⁶⁷ Káddis („Szent ima”): Istent dicsőítő ima, melyet általában az istentisztelet egyes szakaszainak végén, és befejezéskor mondanak el. Lényege: „Legyen az Ő nagy neve áldott mindörökké”. Gyakran mondanak káddist az elhunytakért, hogy túlvilági boldogságban legyen részük, de valójában csak közvetve tekinthető halotti imának. „Akin a fájdalom és a személyes veszteség érzése annyira eluralkodik, hogy már-már elfordul Istentől, és Őt hibáztatná szenvedéséért, a hit és bizalom szavait mégis nyilvánosan mondja el, ezzel az elhunyt lelkét értékeli nagyra, bizonyítván, hogy az olyan gyermeket nevelt, aki képes ilyen hitbéli cselekedetre” (Donin 1998:277).

2000. május 2-án, Jom Hásoá alkalmával a Vészkorszakról ismét sok zsidó szervezetben megemlékeztek: a Bálint Zsidó Közösségi Ház Holocaust-túlélőket tömörítő Salom Klubjában, a Magyar Zsidó Kulturális Egyesületben, a Budai Zsidó Hitközség Budai Körzetének Budai Micve Klubjában, s a Szim Salom Progresszív Zsidó Egyesületben is.

A Szim Salomba 14-en jöttek el: 8 idős ember, 3 középkorú és 3 fiatal (közöttük egy 23 éves fiú, aki ugyan nem zsidó, de dédapját, kommunista lévén, koncentrációs táborba hurcolták). Egy kört formálva ültünk le emlékezni.

Először Kelemen Katalin beszélt fájdalommal teli hangon a Vészkorszak tragédiájáról, azután felkért néhány embert a Holocaust utáni első és harmadik generációból, hogy gyújtsanak meg egy-egy mécsest a halottak emlékére. Rövid istentisztelet után amerikai zsidók magyar nyelvű dalát hallgattuk meg magnetofonról, elénekeltük Szenes Hanna *Eli, Eli* című versét, majd egy, a Szim Salom szempontjából – a megalakuláskor – nagyon fontos verset: „*Az egész világ nem más, mint egy nagyon keskeny híd. / A lényeg mégis az, hogy ne féljünk.*”

A káddis előtt a jelenlévők lassan, fájdalmasan, egyre többen mondták hangosan szeretteik nevét, akik a Vészkorszak alatt pusztultak el. Nemcsak egyes személyeket neveztek meg, hanem egész családokat vagy csak egy számot (ennyien voltak, mind meghaltak).

Az új elnökhelyettes szerint „jó hogy megadatott számunkra ez a nap, amikor elsírhathatjuk könnyeinket. Ezt máskor is megtehetjük, de most az egész világon, együtt. Fontos, hogy kiadjuk fájdalmunkat. Itt biztonságban vagyunk, ismerjük egymást. Aki nem, az is érezze úgy. Ha szükségünk van arra, hogy a mellettünk ülő megsimogasson, megfogja a kezünket, ne tartsuk vissza.”

Egy idős asszony megosztotta a jelenlévőkkel a Vészkorszakban átélt szörnyű emlékeit. Mesélt az összetört gyerekkoráról, a koncentrációs táborokról: az áldatlan körülményekről, a társairól, a sok szenvedésről, az éhezésekről, az első tetvek felfedezéséről, a hihetetlennek tűnő kegyetlenségről, a megalázottságról, az iszonyatos látványról, mely örökre zsigereibe véssődött.

Túlélési stratégiája részben spirituális, részben materiális volt. Egyrészt hamar rájött, ha tudatát „kívülállóként” elfoglalja – az események, a saját test érzései és a többiek megfigyelésével –, minden könnyebben elviselhetővé válik. Másrészt felelősségteljes feladatot talált magának: nővére – később pedig egy ötgyermekes család feje szintén – rábízta kevéske élelmiszeradagjuk beosztását; ő pedig órákat töltött azzal, hogy hajszálvékonyra vágja a kenyeret és „szendvicskölteményeket” varázsoljon tulajdonképpen a semmiből, majd igazságosan elossza. Mellbe vágó volt, amit – mosolyogva, büszkén – nővéreinek mondott: „hát eszel te ennyi karéj kenyeret otthon?”

Összegyűjtve minden lelki erejét, „megvallotta” azokat a történeteket, melyek azóta is szégyenérzettel töltik el. Emiatt nem akarta, hogy lánya és unokái részt vegyenek a megemlékezésen. Úgy érezte, megvetnék érte. A hallgatóság megnyugtatta, hogy történetéből sokkal inkább erőt merítenének, s tisztelnék mindazt, amit véghez vitt: hogy ember maradt, s életben maradt. Ahogy ők is.

A vékonyka asszony elmagyarázta, hogy a Vészkorszak alatt átélt sok szörnyűség „semmi volt a rákövetkező 55 év szenvedéseéhez képest”, melyeket nem kis részben a visszavisszatérő rémes, lélekörlő emlékképek okoztak.

A hallgatóság meleg szavakat intézett hozzá. Mindenki csodálta azért, hogy el merte mondani ezeket az élményeket. Egy Auschwitzból hazatért hölgy „irigyelte azért, mert képes volt beszélni róluk”. Ő ugyanis az elmúlt 55 év alatt képtelen volt rá. Egy ifjú nő úgy vélte, „mi nem tudjuk, mi az éhezés, még akkor sem, ha a böjtöket megtartjuk és néha éhesek vagyunk. Hogy

a dörgeműzéről ennyit lehet mesélni, hogy a történet java a kenyérdarabkákról, a hősiezen hétfelé osztásról szólt, ki hiszi ezt ma el? Mese?! Ő is azt mondta, hallgatott eddig, mert ezt nem hinnék el a mostani gyerekek”. „Az éhség darabja. Ez kopogott a fejemben, miközben hallgattam a történetet. »Rabszolgák voltunk Auschwitzban« – írja a felszabadulás hágádája (elbeszélése). Mi nem tudjuk követni, nem értjük, nem érezhetjük, amit kéne. Csönd van.”

Néhány idősebb egyesületi tag bejelentette igényét arra, hogy a Holocaust-emléknapon kívül is beszéljenek erről a témáról. Ezt nem összetörve, rettegve, inkább természetes – talán érdeklődő – hangon mondták. Tisztán akarnak látni e kérdésben, feltárni az okokat, elemezni a következményeket. Így próbálva feloldani az évtizedek óta hurcolt traumákat.

„Hitelesen csak az képes felejteni, aki először hitelesen emlékezik” – írja egyik tanulmányában Heller Ágnes (Heller 1992:6-14). Ez érvényes az egyéni emlékezésre és felejtésre éppúgy, mint a kollektívra. Mindkét esetben az emlékezésnek a mentálhigiénés funkciójáról van szó. A tünetek nyelvéről az emlékezés nyelvére való átmenet – mint láttuk – lassú, fájdalmas és valakinek talán megvalósíthatatlan folyamat. De az ún. Holocaust-szindróma tüneteinek megszüntetése csak akkor lehetséges, ha a „beteg” képes lesz „hitelesen emlékezni” arra, ami a tünetet kiváltotta (vö. Freud 1974:49-56), felismerni azt, ami tünet volt, illetve ami a tünetekkel együtt járt.

Részvétel a zsidó kultúrában és a közéletben

Az Szim Salom Progresszív Zsidó Egyesület alapszabálya az egyesület célját a következőkben határozza meg:

Az Egyesület közhasznú célja a zsidó hagyományok tanulása és ápolása, kulturális és karitatív tevékenység végzése (kulturális örökség megóvása, illetve szociális tevékenység, családsegítés, időskorúak gondozása). Alapvető célja, hogy nyilvános imádkozás számára zsinagógát teremtsen, továbbá, hogy elősegítse a kortárs judaizmus tanulmányozásában való részvételt, a gyermekek és felnőttek zsidó történelemre, kultúrára, teológiára, liturgiára oktatását, valamint tagjai számára lehetővé tegye az egyéni élet fordulópontjainak a zsidó rítus szerint történő átélését.

Azaz az Egyesület a zsinagóga hagyományos hármass funkcióját látja el:

- *bét hát'filá: imaház,*
- *bét hámidrás: a tanulás háza, és*
- *bét hakneszet: a gyülekezet háza.*

Az Egyesület tehát nem tekinti feladatának a politikára, társadalmi jelenségekre való reflektálást, a tagok alkotói önkifejezésének biztosítását. Érdeemes megvizsgálni, vajon megvalósul-e mégis a gyakorlatban.

Művészet

Egy művészeti alkotásban *az alkotó* kifejezheti világlátását, az élet dolgaihoz való viszonyát, kivetheti belső feszültségeit, feloldhatja (akut vagy idült) traumáit, illetve *a befogadó* új gondolatokat, érzéseket találhat, melyek meghatározóak lehetnek személyiségfejlődése, öndefiníciója, világnézete szempontjából, hozzájárulhatnak zsidóságának átéléséhez, saját vagy mások problémáinak, örömeinek megértéséhez, a társadalmi-történelmi folyamatok, jelenségek átlátásához. Vagyis a művészetnek igen fontos szerepe van az identitásépítésben, a múlt és a jelen körülményeinek megragadásában is.

Az Egyesület tagjaival gyakran találkozni a Bálint Ház színházi, zenekari előadásain, kiállításain. 1999. október 3-án Nathan Lam kaliforniai (reformzsidó) kántor koncertjén vettek részt a Dohány utcai zsinagóga Hősök Templomában, amelyre a kaliforniai vendégek szívélyesen invitálták őket. Egyébként pedig – ugyanott – gyönyörűséggel hallgatják Fekete László kántor énekét is.

Többen olvassák a kortárs zsidó irodalmat. Heller Ágnes *Bicikliző majom* című memoárja, Ember Mária *Hajtűkanyar*, Moldova György *A város hercege* című regénye például kitűnően rávilágít a zsidóságot foglalkoztató problémákra. „Uris *Exodusa* egyszerűen olvasmányos. Talán aki nem zsidó, az is az akar lenni, amikor olvassa.” „Amikor az *Exodust* olvastam, több közöm lett Izraelhez.” Az Új Életben, a Szombatban, a MAZSIKE hírlevelében megjelennek az idősebb korosztály tollából olyan visszaemlékezések, elbeszélések, melyeknek atmoszférája rendkívül meg tudja ragadni az olvasókat.

A zsidóság, a zsidó kultúra múltjának és jelenének megismerésében komoly szerepet játszanak a mozifilmek is: elsősorban a Steven Spielberg rendezte Schindler listája, illetve Az utolsó napok című, Holocaust-túlélők visszaemlékezéseinek szentelt dokumentumfilm; valamint Szabó István amerikai támogatásból készült, A napfény íze című filmje, mely egészen a Monarchia koráig

kalauzolja vissza a nézőket, hogy bemutassa négy nemzedéken keresztül egy zsidó család sorsát. Ez utóbbi alkotás oly mélyen hatott a magyar zsidóságra, hogy heteken, sőt hónapokon át volt hivatalos és privát beszédtema a különféle zsidó szervezetekben, sőt, Kelemen Katalin fentebb említett, a WUPJ European Region éves konferenciáján elhangzott beszédéhez is kiindulópontul szolgált. Jelentősége miatt külön mellékletet szentelek neki (ld. XIII, XIV. melléklet).

Szűkebb kört érint a Bálint Ház havonta összejövő Mispoche⁶⁸-filmklubja, ahol mai magyar filmrendezők zsidó témájú filmjeit nézik meg, s beszélnek róluk az alkotókkal. (Tényi István: *Péntek nyitástól zárásig – Séta az újjáéledő egykori zsidó negyedben* című filmjében az egyik „Szim Salom-család”-ot választották ki az autentikus péntek esti kiddus bemutatására. A filmben nem hangzott el, hogy ők a Szim Salom Progresszív Zsidó Egyesület tagjai – valószínűleg a negatív előítéletek miatt sem).

A kortárs zsidó művészetnek a Szim Salom tagok nemcsak élvezői, hanem művelői és alakítói is. Vannak közöttük művészberek: iparművész, képzőművész (2000 áprilisában nyílt meg „Geniza”⁶⁹ című kiállítása), fotóművész (1999 októberében tekinthettük meg Bécsről és Budapestről készült képeit), színházi rendező, illetve költő, szépíró (egy péntek este bemutatta új regényét, melyben a szerző náci dédnagynénje egy álmessiasba szeret bele, és ezért zsidó történelmi kutatásokat kezd Casablancában). A többiek akár közösen is elmennek kiállításaira, előadásaira, illetve elolvassák kiadott műveiket (pl. a Kőbányai János által összeállított *Budapesti aggadák – A Holocaust utáni irodalom* című novella-antológiában).

A műkedvelők, szárnypróbálgatók is lehetőséget kapnak a bemutatkozásra. Egy 70 év körüli férfi súlyos betegként feküdt kórházban az elmúlt időszakban, amikor elkezdett írni: főként memoárokat és verseket a reménytelen helyzetben felsejlő gondolatairól, a Vészkorszak emlékeiről, a zsidóságról, a zsidó vallásról és etikáról... Memoárjainak egy részét könyv alakban kiadták – ezek ma a Szim Salom Egyesület kiskönyvtárát gazdagítják. Verseivel a hirdetőfalon találkozik az egyesület székhelyére belépő (ld. VIII. melléklet). Egy másik, addig csak a Tóra-köröket látogató férfi, az idei széder-estére alakult „peszáchi kórus” tagjaként szólóban énekelt egy zsoltárt, s gyönyörű hangjával mindenkinek kellemes meglepetést okozott.

Aktuálpolitika

1999 tavaszán az egyik – 60-as éveiben járó – hölgy hihetetlen energiával megszervezte, hogy a Joint által a bombázások elől Belgrádból, Újvidékről és Szabadkáról Budapestre menekített 200 anyát és gyermeket a Park Szállóban szállásolja el, a gyerekek a „Lauder óvodába” és a „Scheiber iskolába” járjanak. A többi Szim Salom tagtól azt kérte, hogy ha tehetik, adjanak nekik tisztálkodó szereket, telefonkártyát (hogy a férfiakkal tarthassák a kapcsolatot), tömegközlekedési jegyeket, bérleteket vagy pénzbeli adományt. Illetve segítsenek programokat szervezni a felnőtteknek, akiknek itt nincs elfoglaltságuk. A Szim Salom tagok a zsidó hagyományokat követve elhatározták, hogy vendégül látják a menekülteket egy baráti vacsorára a Carmel Étteremben – éppen a második világháború utáni első békés nap évfordulóján, május 9-én. Aki csak tehetett, hozzájárult a kisgyerekek étkezéséhez (700Ft), valamint adományokat fizettek be egy megadott számlaszámra. A Szim Salom közvetített az amerikai és az európai reformzsidó közösségek adományainak eljuttatásában is.

⁶⁸ Mispoche: jiddis szó, bizalmas nyelvhasználatban jelenti az egész rokonságot (talán pereputtnak lehetne fordítani).

⁶⁹ Geniza: héber szó, mely elrejtést jelent.

Azóta a Szim Salom programjain többnyire nem foglalkoznak aktuálpolitikai kérdésekkel. Ez alól kivételnek számítanak a MAZSIHISZ-be való felvételi kérelemmel (ld. VII. melléklet), illetve a zsidó önbevallással (ld. XI. melléklet) foglalkozó pénteki kiddusok. Ha a tagokat érdeklik a napi események és a rájuk való reagálások – mondjuk zsidó körökben –, más zsidó szervezetekhez mennek el: a Bálint Zsidó Közösségi Ház, a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület újságírók, szociológusok, politológusok által tartott beszélgetéseire, a fiatalabbak pedig a Zsidó Fiatalok Magyarországi Egyesülete Maimonides-köre programjaira. Néha a hírlevélben megjelennek rövid írások egy fontosabb tüntetésről, vagy az osztrák Haider felemelkedéséről.

Ez utóbbival egyébként számos zsidó szervezet foglalkozott. A Bálint Zsidó Közösségi Házban Haraszi Miklós és Seres László beszélgetett a témáról, „*Hol van Ausztria?*” címmel. A Bethlen téri Oneg Sabbat Klub „*Helyzet van Ausztriában*” címen hirdette meg Kepecs Ferenc újságíró előadását, mely azt taglalta, mit lehet várni a szabadságpárt kormányra kerülésétől, továbbá hogyan reagál a világ. A Zsidó Fiatalok Magyarországi Egyesülete (ZsFME, UJS) Maimonides-köre vitaestet tartott az aktuális kérdékről. Felvetődött, hogy a UJS maradjon-e az ami eddig volt, azaz közéleti szervező, vagy továbblépjen és kezdjen el politizálni. Ekképp az aktuálpolitikai történésekre adott reflexiók olyan, a szervezetet alapjaiban érintő kérdéseket feszegettek, melyek meghatározó hatással lehetnek az egész magyar zsidóságra, annak öntudatára nézve (ld. XII. melléklet).

Társadalompolitika

A Szim Salom Egyesület tagjai általában figyelemmel kísérik a zsidó közélet történéseit, a zsidósággal kapcsolatos kutatások eredményeit. A többség olvas zsidó újságokat (pl. a *Szombatot*, *Új Életet*, *Múlt és Jövőt*, »*Erec*«-et stb.). Néhányan eljárnak a Bálint Zsidó Közösségi Ház és a MAZSIKE társadalompolitikai rendezvényeire. Sőt, egy részük nem csupán olvassa, meghallgatja, hanem – társadalomtudósként, közéleti íróként, családfa-kutatóként – részt is vállal a társadalompolitikában. A teljes jogú, illetve a támogató tagok között találunk zsidósággal – pl. zsidó identitással, antiszemitizmussal, hagyományőrzéssel, öndefiníciós nehézségekkel stb. – foglalkozó szociológust, politológust, antropológust, történészt, de van olyan is, aki a *Szombat* nevű zsidó újságnál dolgozik. Az egyik szociológus nő például – kutatói, tanári tevékenysége mellett – a Bálint Házban tart egy („Szim Salom körökben” is) igen népszerű programot „*Gyökerek – Az identitás keresése*” címmel, melyen híres, érdekes közéleti személyiségek mesélnek saját zsidóságukról, életük fontos mozzanatairól. Ennek keretében hívta meg 1999 októberében Kelemen Katalin rabbiaszonnny – ezáltal ismertette meg a reformzsidóságot és a Szim Salom Egyesületet az érdeklődőkkel. 2000 februárjában az egyik egyesületi tagot, Dénes Ivánt invitálta, frissen megjelent, *Eltorzult magyar alkat, Bibó István: Vita Németh Lászlóval és Szekfü Gyulával* című könyve kapcsán, mely arról szól, miképpen vélekedtek régen és ma a zsidóság és magyarság viszonyáról, az asszimilációról, az antiszemitizmusról, a zsidókérdésről stb.

A ma nagyon divatos, általában felületes Bibó-revíziókkal ellentétben ez a könyv komoly elméleti felkészültséget, kiforrott gondolatokat tükröz. Az író a nyilvánosság előtt elárulta, hogy ebben „a Szim Salom tóraolvasó élménye is benne van”, valamint az alkotás, közösség, közösségalkotás személyes tapasztalata.

A kérdés összetettsége miatt több beszélgetőtárs is eljött: dr. Erős Ferenc szociálpszichológus, Miskolci Ambrus történész, Poszler György esztéta.

Erős megállapította, hogy a magyarsághoz való tartozás kérdésében nem a közös jellegek viselése, hanem a közös ténykedésben való részvétel a fontos. Többféle identitású is megfér egymás mellett. Azonban nem értett egyet azzal, hogy az identitás csak úgy egyszerűen van,

(természeti-társadalmi feltételek miatt) elveszítjük, aztán megtaláljuk. Úgy véli, hogy identitásunkat konstruáljuk. Gondoljunk például az Ypse-identitásra: ez az élettörténet, abban a formában, ahogy az egyén feldolgozza, emlékezetében elraktározza.

A hallgatóságban többen rádöbbenek arra, hogy valóban, identitáskeresésük során nekik maguknak kell erőfeszítéseket tenniük. Nem olyan egyszerű visszatalálni a zsidósághoz, a valláshoz.

Reformzsidóság Magyarországon

E témának havi rendszerességű fóruma az egyesület hírlevele. Ebben a programajánlaton és az azokról való beszámolókon, személyes hangú reflexiókon túl helyet kapnak a Szim Salom közösséget érintő adminisztratív, ideológiai, teológiai kérdések, a MAZSIHISZ-be való felvételi kérelem ügyéről való jelentések. Olvashatóak a tagok egyes tórai részekkel, bibliai alakokkal, vallással, etikával, emberi megnyilvánulásokkal, érzésekkel kapcsolatos gondolatai.

Figyelemmel kísérik a magyar sajtót és a zsidó lapokat is, s lehozzák, hogy miket írnak róluk. A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület folyóirata, a *Szombat* 1999. márciusi számát a nyilvánosság előtt a kultúrában aktív szerepet vállaló zsidó nőknek szentelte. Ebben tárgyilagosan, de meleg hangon szóltak a Szim Salom közösségről. Az *Új Életben* is megjelent róluk egy cikk. Ezt biztatónak tartják: „azt jelzi ugyanis, hogy a neológia vezetői ugyan távol tartják magukat a reform irányzattól, de legalább elismerik, hogy létezik”.

A Szim Salom Egyesület fiatal tagjai a Zsidó Fiatalok Magyarországi Egyesülete Maimonides körének egyik összejövetelén ismerkedhettek meg a neológia küzdelmes múltjával és a jövőjével – Schweitzer Gábor jogtörténész *Merre halad (a haladó) zsidóság?* című előadása keretében (ld. IX. melléklet). Ez azért volt számukra különösen fontos, mert a neológ irányzat indulásakor reform vonásokat hordozott magában.

Az egyesület egyik aktivistája felvetette az Interneten, hogy nagy szükség lenne a különböző magyarországi zsidó áramlatok között létrejövő zsidó közéletre, s így a vallási életre is kiterjedő párbeszédre. Raj Tamás rabbi olyannyira nem zárkózik el ettől, hogy 2000 februárjától egy vita-műsor sorozatot indított a Café Noé-ban (Wesselényi u. 13.), ahová el szeretné hívni a MAZSIHISZ és a MAZSIKE új elnökeit is, a felvetett és más kérdések megvitatására.

Külkapcsolatok

Az egyesület szoros kapcsolatban áll amerikai és angliai reformzsidó hitközségekkel, s 1999 óta a bécsivel is, mely rendszeresen elküldi német nyelvű hírlevelét. A Szim Salomnak elektronikus levélben jár a WUPJ (World Union for Progressive Judaism) hivatalos újságja, melyből 1999 októberétől érdekes, régiókat és a közösséget érintő, vitára okot adó cikkeket közölnek a hírlevélben. Ezeket egészítik ki a külföldön tartózkodó tagok tudósításai az általuk látogatott reform zsinagóga életéről, melyek szintén a különféle reformirányzatok és közösségek megismerését szolgálja.

Egyik tagjuk Washingtonban a Temple Sinai gyülekezetéhez jár, mely ötezer tagot számlál. Hatalmas templomuk van, valamint óvodájuk és egy kiváló judaika könyvtáruk. A gyülekezet vezető rabbiján kívül van egy női rabbi és egy női kántor is. Szombat reggelenként egy, a Szim Saloméhoz csak néhány részletében hasonló tóraolvasást tartanak, amelyet egy rövid istentisztelet követ. A résztvevők (általában 20-30 fő) középkorú, vagy idősebb emberek; főként értelmiségiek, tisztviselők. Az olvasás a templomi menetet követi: a héber szöveget nem elemzik, előre elolvassák angolul a szakaszokat, hozzájuk némi

magyarázatot és elmondják róluk a véleményüket. Akár a Szim Salomban, ott is sok a kitérő, a családtagokról szóló visszaemlékezés, a „mispochológia”.

Ebben a templomban nincs rendezetlenség, jövés-menés, beszélgetés a szertartás közben. A hívek közösen mondják a szöveget, kórusban. A Tóra olvasása is más: ha éppen nem egy bár micvá ifjú, vagy bát micvá leány járul a tórához, akkor a rabbi olvas, mondatonként értelmezve, fordítva a szöveget. A dróse sokszor nagyon aktuális politikai tartalommal teli prédikáció. Az amerikai szabályhoz tartják magukat, miszerint egy szónoklatban minimum három viccnek kell elhangzania. Temetési beszédben egy is elég.

A tagokat erősen foglalkoztatja, mennyiben különböznek ők, mint „reform-zsidók” az ortodoxoktól, vagy a konzervatívoktól. A rabbi szerint a reformmozgalom ma már úgy tartja, hogy nem csupán az erkölcsi értékek a zsidóság fenntartói, hanem a rítus is. A rítus, önmagunk belső megkülönböztetése, erősíti az azonosságot. És ezt különösen azok érzik, akik ezért valamilyen módon megharcoltak.

Folyamatos értesüléseik vannak a külföldi közösségek aktuálpolitikai eseményekre adott reakcióiról is.

Például a Haider-üggyel kapcsolatban:

Richard A. Block rabbi a Progresszív Zsidóság Világszervezetének elnöke és igazgatója, valamint Austin Beutel társelnök 2000. február 6-ai keltezéssel levelet intéztek Thomas Klestil osztrák államelnökhöz, melyben aggódalmukat és tiltakozásukat fejezték ki Jörg Haider szélsőjobboldali Szabadság Pártjának az osztrák államvezetésében kapott szerepe miatt. Klestil elnök már másnap megküldött válaszában tudatta, hogy mindent elkövetett egy másfajta kormány felállítására, de figyelembe kellett vennie a szabadon választott osztrák Parlament nagyobb többségének akaratát. Aláhúzta, hogy Schüssellel és Haiderrel, mint koalíciós partnerekkel aláírat egy deklarációt, melyben tudomásul veszik, hogy az új kormány az EU alapvető értékeihez kötődve nem ad helyet semmiféle antiszemitizmusnak, rasszizmusnak vagy idegengyűlöletnek.

Figyelemmel kísérik a külföldi reformzsidóság eszmeáramlatait. Egy fiatalember például 2000 márciusában előadást tartott Schalom Ben-Chorin »A zsidóság elbeszélő teológiája« című könyvéről és a mögötte meghúzódó progresszív zsidó teológiáról, a célból, hogy a Szim Salom közösség gondolatokat meríthessen belőle. A hírlevélben pedig Tovia ben Chorin zürichi⁷⁰ liberális rabbi egyik írásának néhány fontosabb gondolatát idézte (ld. X. melléklet).

Kelemen Katalin évről évre részt vesz továbbképzéseken, szakmai megbeszéléseken, illetve konferenciákon, ahová az Egyesület néhány tagja is elkíséri. 1999. május 3-án részt vett Berlinben az Európai Bét Din (rabbinikus bíróság) munkájában. Majd május 13-16. között szintén Berlinben, az akkor először megrendezett Európai Női Rabbik és Kántorok Konferenciáján mint meghívott előadó. (A Bét Debóra berlini közösség minden érdeklődőt szeretettel látott. Aki nem tudott elmenni, a *Bet Debora* nevű website-on máig elolvashatja a konferencia anyagait). Május 22-től 27-éig pedig Oxfordba utazott, a RIST (Rabbinic In Service Training) éves, gyakorló rabbik számára rendezett továbbképzésére.

2000. március 15-19. között a rabbiasszony a Szim Salom Egyesület elnöknőjével és egyik tagjával részt vett a WUPJ Európai Régiójának konferenciáján és közgyűlésén Zürichben. Kelemen Katalint már januárban felkérték, hogy a március 18-ai szombati istentiszteleten ő tartsa az ünnepi beszédet (mely mindenkire nagy hatással volt; ld. XIV. melléklet). A konferencia témája: Progresszív Judaizmus a Soá tükrében. Öt szekcióban zajlottak előadások és viták a téma

⁷⁰ A zürichi reform zsinagóga egy jelentős méretű reformzsidó közösség Nyugat-Európában.

különböző megközelítéseiről. Soá az irodalomban, filmen, a Soá tanítása a következő nemzedéknek, megbocsátás, feledés, emlékezés, a túlélők és leszármazottaik támogatása.

A zürichi rabbi által vezetett szombat délelőtti istentiszteleten az elnököt azzal tisztelték meg, hogy tóraolvasás után az egyik Tórát „felöltöztethette” – azaz díszes anyagból készült „ruhát”, takarót (gelilá) adhatott a két fára (éc chájim) tekercselt tóratekerésre, és ezüst kegytárgyakkal (vérttel, koronával és mutatópálcával) díszíthette fel.

Az itteni beszélgetéseken kívül is rendszeresen konzultál a rabbiaszony és a vezetőség a Szim Salomban felmerülő, alapvető fontosságú kérdésekről, elsősorban az Európai Bét Din (rabbinikus bíróság) képviselőivel. Tevékenységükben szüntelenül bátorítást kapnak tőlük és a külföldi – javarészt angliai – progresszív hitközségektől.

Lássuk például Oliver Kurer – a WUPJ ER (WUPJ European Region) tiszteletbeli titkárának Szim Salomhoz intézett levelének egy részletét:

„Budapesten a Szim Salom egy kis progresszív zsidó közösség a nagyobb zsidó közösségen belül. A világban több mint 1,5 millió progresszív irányzathoz tartozó zsidó van, akik így a legnagyobb vallásos zsidó közösséget alkotják. Senki nem kéri a Szim Salomot, hogy „illeszkedjen be” a progresszív zsidóság egész világot átölelő közösségébe. Pont az ellenkezője igaz. A régebbi közösségek azzal a várakozással tekintenek a Szim Salomra és tagjaira, hogy „friss szemmel” vizsgálják a progresszív judaizmust, és azt új gondolatokkal, nézőpontokkal gazdagítsák. Izgalmas időszak ez mindnyájunknak.”

Jeffrey Rose, a Szim Salom egyik tiszteletbeli elnöke a következőket írta:

„Nagyon büszke vagyok a Szim Salomra; mindenre, amit eddig elért. A semmiből kezdtétek és először bizonytalan és lassú lépéseket tettetek. De a megfelelő sorrendben fejlődtek. Először embereket találtatok és közösséggé lettetek; aztán találtatok egy rabbit, aki vezet és tanít benneteket, és aki segít zsidó tudásotok és spiritualitásotok fejlesztésében; és végül saját otthonra lertetek. Azt szeretném, hogy mindnyájan büszkéek legyetek magatokra és értékeljétek mindazt, amit a megkérdőjelezhetetlenül nehéz körülmények közepette elértetek. Most új kihívással álltok szemben. Százak és talán ezrek vannak a zsidók közül Budapesten és környékén, akik komolyan érdeklődhetnek a Szim Salom tevékenysége iránt, és akik tagokká válhatnak. Ti az egyetlen valóban progresszív zsidó közösség vagytok Magyarországon. Büszkén mutassátok meg a világnak, hogy kik vagytok és mi mellett álltok ki zsidóként! Bátorítsátok barátaitokat és családjaitokat, hogy dugják lábujjukat hitetek vizébe, úgy ahogy van, és tegyétek ezt a vizet meleggé és hívogatóvá. Ha így tesztek, biztos vagyok benne, hogy valóban jó hitközséggé váltok és megmentitek a judaizmust Magyarországon. Isten segítségével legyen erőtök folytatni a munkát!”

A közösség tagjai időről időre külföldi zsinagógákat látogatnak meg, illetve fogadnak is külföldi vendégeket: vallási közösségek delegációit, magánszemélyeket, diákokat (pl. 2000 áprilisában Amerikából). 1999. október 10-én vendégül látták a bécsi „Or Chádás” reformzsidó közösség néhány képviselőjét. Nekik Ausztriában sikerült a többi zsidó közösséggel és az állami szervekkel is megegyezésre jutniuk státuszukat illetően. November 12-én és 13-án húsz amerikai reform rabbi érkezett a Szim Salomba, mindannyian a WUPJ vezetői, tagjai és képviselői.

A péntek esti istentiszteletet (kábbálát sábbát) ők tartották, erős férfihangjukkal zengetve meg a kis lakás falait, felejthetetlen élményt adva a megjelenteknek. Rengeteg ajándékot hoztak, melyet zsinagógáik küldtek, a közösség legégetőbb szükségleteit enyhítendő.

„Szombat reggel egy csendesebb, más módon átszellemült istentiszteletben volt részünk. Néhányan közülünk ekkor öltöttek magukra először tálitot, méghozzá az adományokból valót. Különös jelentése volt, hogy *használt* imasálakat is kaptunk. Igen, a reform is hosszú hagyomány. Vannak megfoltozott, nagyapák és nagymamák hasz-

nálta imasálok. A közösségünkre három nyelven elmondott ősi áldás így kapott új értelmet. Ezután csupán egy óra maradt a rabbikkal való beszélgetésre. Elmondták: igenis lehetséges tíz-húsz családból közösséget, erős zsinagógát teremteni. Több rabbi is volt, aki Katalinéhoz hasonló építómunkában vett részt tíz-húsz évvel ezelőtt. Ezek a példák erőt adnak nekünk, hogy legyőzzük a magunk és környezetünk szkepszisét” – mondta el a Szim Salom egyik női aktivistája.

A magasrangú delegáció, melynek a WUPJ/ARZA elnöke, Amiel Hirsch rabbi volt a vezetője, látogatásával egyrészt a progresszív irányzat népszerűsítését, másrészt legitimitásának elismerését kívánta előmozdítani Magyarországon. Meglepő volt számukra az a mélységes hallgatás, amelybe a magukat a magyar zsidóság hivatalos képviselőjének tekintő szervezetek burkolóztak. Bár a reform közösségek vallási és sajtóbeli elszigeteltsége nem ismeretlen a kelet-európai régióban. A WUPJ vezetősége a helyzetet felmérve stratégiai tanácsokkal látta el a Szim Salom képviselőit és egyben politikai, anyagi és erkölcsi támogatásáról biztosította a közösséget. Elsősorban az állandó helyük megtalálása (saját zsinagóga, vagy ennek megfelelő állandó otthon megszerzése), saját rítusaik szerint való temetkezésük jelenleg megoldatlan jogi helyzetének tisztázása, valamint a Szim Salom, mint a reformzsidók egyetlen magyarországi legitim képviselőjének, politikai és jogi elismerése és elismertetése tekintetében. (A közösség több tagja vélte illetve véli úgy, hogy mindháromra megoldást jelenthetne a MAZSIHISZ-be való felvétel).

Nem támogatták viszont – sem elméletileg, sem gyakorlatilag – azt, hogy a Szim Salom közösség önálló státuszú egyházzá alakuljon. Többek között azért sem, mert ez a zsidó egység megbontásaként lett volna értelmezhető. A közösségben is hangot kaptak olyan félelmek, hogy „ezáltal a MAZSIHISZ könnyen rásüthetné a bélyeget erre a mozgalomra, hogy nem zsidó, hisz külön egyház”. WUPJ képviselőivel történő formális és informális tárgyalások ennek újragondolásáról győzték meg vezetőséget. A januári közgyűlésen a tagok végülis leszavazták a külön egyházzá szerveződés alternatíváját, s egyesületként a WUPJ magyarországi tagszervezeteként definiálták magukat (ld. VI. melléklet).

A WUPJ fél évszázados hagyománya, hogy tagzsinagógái liberális beállítottságuknak megfelelően párbeszédre törekedtek más ágak és irányzatok képviselőivel, illetve integrálódni próbáltak a föderatív szervezetekbe. Az Egyesült Államokban sikerült ez a legnagyobb mértékben, Nyugat-Európában is folyamatban van. A Szim Salom is megtette ebbe az irányba az első – egyelőre nem túl eredményes – lépéseket.

A Szim Salomnak biztonságot ad, hogy a WUPJ azonnali segítő kezet nyújt a bajba jutott reform közösségeknek.⁷¹ Nem csoda, hogy kiálltak mellettük is a MAZSIHISZ-be való felvételi kérelmük elutasítását hallván (ld. VII. melléklet).

⁷¹ Ukrajnában, a jevpatóriai helyi hatóságok nemrég átadtak egy, a szovjet rezsim előtt épült, akkor áruházként használt zsinagógát a város progresszív kongregációja számára. Tudniillik, egy 1992-es ukrán törvény lehetővé teszi vallási közösségek azon tulajdonának visszaszolgáltatását, amelyet a szovjetek államosítottak. Azonban Ukrajna főrabbija (Ya'acov Bleich) megpróbálta megakadályozni az épület átadását. A krími hatóságoknak írt levelében „igénytelen vallásnak” nevezte a progresszív judaizmust, amelynek tagjai „luxustemplomokban” imádkoznak. Erre az ARZA/WUPJ észak-amerikai igazgatója, Amiel Hirsch rabbi, felkérte a Jewish Agency, a Joint Distribution Committee, a Szovjet Zsidóság Nemzeti Konferenciája és a United Jewish Communities vezetőit, hogy tolmácsolják Bleich rabbinak mozgalmuk mély fájdalmát és csalódottságát. „Mi különösen támadónak és a zsidó szellemiséggel ellentétesnek érezzük azt, hogy egy zsidó, aki általánosságban képviseli a szélesebb zsidó közösséget, ilyen negatívan beszéljen zsidó társairól egy idegen kormány előtt” – írja Hirsch.

Vélemények a Szim Salomról és a reformzsidó irányzatról

Nemzetközi megítélés

A Szim Salom Progresszív Zsidó Egyesület nemzetközi megítélése attól függ, kiktől van szó. A világ vallásos zsidó mozgalmában a többség reformzsidó: nyilván a világ reformzsidóságának a viszonya a reformzsidókhoz teljesen pozitív. Számszerűen a világban a legtöbben ők vannak: körülbelül 1,5 millióan tartoznak reformzsidó zsinagógákhoz. Azért ilyen nagy a reformzsidóság száma, mert az amerikai zsidóság túlnyomó többsége reformzsidó. A Szim Salom közösség tőlük és az angliai reformzsidóktól kapja a legnagyobb támogatást – anyagi, erkölcsi és politikai téren egyaránt. 1992-ben, a Szim Salom Egyesület első évében, Fred Morgan személyében egy ún. segítő rabbi töltött 3 hónapot a közösséggel, és segített annak liturgiai, szervezeti és teológiai megalapozásában. A közösség tagjai úgy vélik, hogy „azt, hogy eljutottunk idáig, nagymértékben nekik köszönhetjük”. Mindkét fél szempontjából jó lenne, ha a Szim Salom Egyesület képessé válna az autonómiára, s ezt egyre inkább szorgalmazzák is.

A más irányzathoz tartozó vagy annak elkötelezett vallásos zsidók ellenben már negatívabban ítélik meg a reformzsidóságot. Az ultraortodoxok szeretik a legkevésbé a reformzsidókat. A konzervatívok – akik szintén nagy számot jelentenek a világ zsidóságában – együttműködnek sok mindenben a reformzsidósággal. Londonban olyannyira, hogy a Leo Baeck College-ban, amely egy reformzsidó rabbiképző intézet és pedagógium, konzervatív rabbikat is képeznek. Azokban az országokban, ahol élénkebb a vallásos élet, mint Magyarországon, illetve a reformzsidók már nagyobb számban képviseltetik magukat, nem ilyen kiélezett a reformzsidó-kérdés. Annak ellenére, hogy esetleg nem ismerik el egymást, mindenki tud létezni önállóan. Egy angol reformzsidó közösségnek nem múlik az egzisztenciája semmilyen módon azon, hogy az ortodoxok elismerik-e vagy sem, mert ők is vannak annyian, megvan a saját temetőjük, a saját zsinagógájuk, a saját rabbijaik. Vagyis tudnak működni anélkül, hogy baráti kapcsolat lenne köztük.

Magyarországon egyelőre nem ez a helyzet. A maroknyi reformzsidót tömörítő közösségnek igencsak meg kell küzdenie az elismertségért.

Hazai megítélés

Magyarországon általában elítélően, „negatívan” állnak hozzá a reform mozgalomhoz, legtöbbször anélkül, hogy tudnának róla valamit. Persze azon kívül, hogy „túl liberális” meg „nő a rabbi”. Az ortodoxok és neológok túlnyomó többsége meg sem hallgatja a Szim Salom Egyesület képviselőit. Rabbijaik akkor sem hajlandók elmenni hozzájuk, amikor a Szim Salom húsz amerikai rabbi fogad, akiknek a közössége igen sok pénzt ad annak a szervezetnek, amely az előbbi rabbik hitközségeinek nyújt jelentős anyagi támogatást. A társadalmi diskurzus hiánya rendkívül megnehezíti az egyesület helyzetét.

Neológ, illetőleg ortodox részről felháborodott vagy sértett hangokat hallani. Sőt ilyen megjegyzéseket is:

„A reform mozgalom arra jó, hogy végre van valami, amiben az ortodoxia és a neológia képes egyetérteni. Mindkettő elítéli.”

„Ha mindig engedünk, mindig lazítunk, mindig kevesebb törvényt tartunk be, akkor egy idő után megszűnik a zsidóság. Az ortodox zsidók azok, akik fenntartották a zsidóságot, éppen a törvények szigorú betartásával.”

„Az ősi törvények szerint kell egy zsidónak élni, évezredekken keresztül csak ez tartotta fenn a zsidóságot, ha ebből egy picit is kihagyunk, hogy ez meg ez „idejétmúlt”, „múlt századi”, vagy azt mondjuk, hogy „a törvények, a micvák elavultak és ne tartsuk be,” akkor az egész zsidóságnak vége. (...) A micváknak a fényét, a Tórának a fényét a saját példánkon, a saját életünkön keresztül kell megmutatni.” (Ez utóbbi vélemény a Bethlen téri gyülekezetben fogalmazódott meg. Vö. Papp 1999:45).

„A reformok elzüllesztik a zsidóságot.”

„A nagy liberalizmus miatt majd egyre többen csatlakoznak a reformokhoz, s akkor a zsidóság elveszti tradícióját. Nem marad semmi szilárd alap.”

„Ezek már nem is zsidók.”

„A reformokat már csak egy lépés választja el a Krisztus-hívóktól.”

„A reformzsidók pénzért térítenek be, és korruptak.”⁷²

A vallásos zsidók véleményét igencsak befolyásolják az általuk olvasott zsidó irodalmak is. Ilyen például Hayim Halevy Donin *Zsidónak lenni* című könyve, mely a háláchának alárendelt életmód, életvitel mellett foglal állást:

„A háláchá a zsidó életforma biztosításának és fenntartásának zsidó módja. Ha semmibe vesszük vagy megtagadjuk a háláchát, lassan az életforma is eltűnik, s ezzel a judaizmus jellegzetes és becses értékeit elnyeli a sötétség. Persze nem egyik pillanatról a másikra, de egy-két generáción belül megtörténhet. Ez az asszimiláció néven ismert folyamat. Azzal kezdődik, hogy a zsidók ledobják a háláchá vélt bilincseit, és a judaizmus eltűnésével fejeződik be... Ahol a judaizmus jellegzetességeinek megtartása eltűnt, ott az egyetlen tényező, ami a zsidó nép teljes fizikai beolvadását hátráltatta, többnyire az antiszemitizmus maradt” (Donin 1998:39-40).

Számos vallástalan zsidó is hevesen tiltakozik a reform mozgalom ellen – az ortodoxia javára. Elvárják, hogy „ha már valaki vallásos, akkor tartsa is be szigorúan azokat a törvényeket”. Habár ők nem – vagy csak a nagyobb ünnepeken – tartják meg a rítusokat, ténylegesen vagy titokban örülnek annak, hogy egy kis vallásos csoport azért tisztán őrzi a zsidó kultúrát (jobban mondva annak vallásos magját).

Akadnak persze olyanok is, akik kíváncsiak erre az új irányzatra, próbálják megismerni és megérteni szemléletmódját és törekvéseit. Ők zsidó újságokból (pl. Szombat, Új Élet) értesülhetnek a Szim Salom Egyesületről – ahogy az egyesület egyik oszlopos tagja is 1994-ben, aki 3 évvel ez után döntötte el, hogy a reform irányzat által felkínált úton halad majd. De már a Bálint Zsidó Közösségi Ház, illetve a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület is meghívta

⁷² Az ortodox Naftali Krausz is ezzel támadta a neológiát. Erre Schweitzer József országos főrabbi – aki számára a Szim Salom Progresszív Zsidó Egyesület elfogadhatatlan mint zsidó vallási közösség – azt válaszolta, hogy ez nem igaz, rágalom. A neológia sokszor az eltérő liturgiai gyakorlattal, illetve a zsidó státuszmodosításokkal kapcsolatban bírálja a reform bét dint, de nagy tudású gondolkodóit, jeles alakjait elismeri. „Különbömben miért hívnának meg reform rabbikat neológ istentiszteleten való közreműködésre? Például Schweitzer József főrabbi a '90-es évek elején felkérte dróse (hetiszakasz-magyarázat) tartására Fred Morgan rabbit, illetve meghívta magát a Leo Baeck College-ba, ahol nem ortodox – elsősorban reform – rabbikat képeznek. Amúgy Schweitzer főrabbi sokat hivatkozik Leo Baeckre” – tudtam meg egyik beszélgetőtársamtól.

Kelemen Katalint egy kis beszélgetésre, ismertetésre. Ilyenkor mindig odament hozzá egy-két érdeklődő, akik konkrétan rákérdeztek, milyen programra tudnak elmenni, mikor és hova. Egy részük azóta belépett az egyesületbe és rendszeresen eljár a programokra. Többen, még ha csupán csak a lelkükben is, a reformzsidókkal szimpatizálva térnek haza.

Egyik középkorú riportalanyom elmesélte, hogy miután ateista (vagy annak mondható) feleségének beszámolt a Bálint Házban hallottakról, felesége úgy nyilatkozott, hogy „igen, ez valami olyan, amihez érdemes lenne csatlakozni. Ahol akár még vallásos is tudna lenni.” (Ők még nem jöttek el a Szim Salomba.)

A Bálint Házban egy 71 éves asszony a következőket mondta Kelemen Katalinnak: „Szeretettel gratulálok. Nagyon örülök, hogy itt lehettem. Egy csodálatos útba nyerhettem bepillantást – a vörös csillagos karácsonyfától a Szim Salom megteremtéséig. Végigkísérte az útját egy harmónia, de azt hiszem, mindannyian érezzük, hogy rengeteg harc is húzódott mögötte. Ön egy bátor ember.”

Egy 60 év körüli férfi pedig leszögezte: „Néhányan komoly problémát feszegettek a reformzsidókkal kapcsolatban. Na most, kérem, elvárjuk, hogy legalább a zsidóságon belül legyen tolerancia – az ortodoxok, a neológok és a reformisták között. Mert egy család vagyunk.”

A MAZSIKE egyébként 1998 decemberéig helyt adott a Szim Salom közösségnek, programjaikat pedig megjelentették Hírlevelükben 2000 márciusáig.

A Szim Salom közösségben sok az idős nő, akiknek egy része nem vallásos. Megkérdeztem néhány – amúgy érdeklődő, nyitott –, hasonló jellemzőkkel rendelkező asszonyt a MAZSIKE Szombat Szalonjában, hogy miért nem mentek még el a Szim Salomba. A válasz főleg az volt:

„Már olvastam és hallottam róluk, de még nem voltam náluk. Mindig volt valami más programom. Meg nem is érzem fontosnak, hogy odamenjek.”

„Én nem vagyok vallásos, tehát semmilyen zsinagógába nem megyek. Se ortodoxba, se neológba, se reformba.”

„Én már öreg vagyok. A VII. kerületben lakom. A Szim Salom messze van tőlem. Ha zsinagógába akarok menni, itt van a Bethlen tér.”

„Nem voltam ott, mert oda a fiatalok járnak.” (Ez a megjegyzés szintén a tájékozatlanságot tükrözi).

Vannak olyanok is – a zsidóság különféle csoportjaiból –, akik már szereztek némi tapasztalatot a Szim Salomról, de nem maradtak ott. Vagy azért, mert nem felelt meg nekik, vagy mert nem abból a célból mentek, hogy csatlakozzanak, csupán érdeklődésből. Érdemes az ő nézőpontjukból is rápillantani a Szim Salomra.

„Egyszer részt vettem Tóra-körön. Elég is volt. Egy csomó nő volt ott, akik kifejtették minden apróságról a nézetüket” – mesélte el egy 45 éves, vallástalan férfi.

„Sok az öreg. Én pedig fiatal vagyok. Inkább lemegyek a Vasváriba (a lubavicsiakhoz).”

„Én valami autentikusabbra vágyom.”

„Az egyik fiatalember úgy beszél, mintha nagyon értene hozzá, de néha téved – mondta egy egyetemista. – Máskor meg úgy alakítja a mondandóját, olyan érveket és úgy hoz fel, amelyek így a saját progresszív véleményét támasztják alá. Olyan vehemenciával

védi a progresszív irányzatot és támadja az ortodoxot, amit a fordított esetben nehezményez. Ez nem tetszik nekem.”⁷³

Megismerkedtem egy fiatal lánnyal a Pesti Kollélben, púrimkor. Vasárnaptól csütörtökig minden délután (15–20 óráig) ott tanul Zév Paskesz szóférral és tanítványaival a Kazinczy utcai ortodox zsinagóga épületében. Ő a következőket mesélte el: „Otthon kaptam valamiféle vallási nevelést. Később volt egy kereső időszakom: megnéztem a zsidóság több irányzatát is. Úgy éreztem, nekem – az én életemnek, az én személyiségemnek – az ortodoxia a legmegfelelőbb. Nem nézem le a többit – a reformzsidóságot sem –, nem minősítek. Az ortodoxia az én választásom volt. Elfogadom, hogy más ember másképp választ.”

Az utolsó szó jogán...

A Szim Salom Egyesület tagjainak meggyőződése, hogy a reformzsidóság nem megszünteti a zsidóságot, hanem épp ellenkezőleg, kapukat nyit ki a zsidóság felé. Olyanok felé, akik egyébként el lennének zárva a zsidóságtól.

„Nagyon sokan vannak a mai korban, akik egyáltalán nem tartják a zsidóságukat, akiknek az ortodoxia nem egy élhető forma. Például most, a mi nemzedékünknek, a Holocaust utáni második nemzedéknek, és a gyermekeinknek, akik az adott történelmi körülmények között nőttünk fel, az ortodoxia egyáltalán nem lett volna járható út. De többeknek a neológia sem. Ugyanis nem tudnak beilleszkedni egy ortodox értékrendbe. Nem tudják feladni a civil életüket; de nem is akarják. Például nem tudnak lemondani arról, hogy továbbra is emancipáltan éljenek. Azok a nők, akik koeducált iskolába jártak, mint én, és akiknek teljesen természetes volt, hogy mindenben egyenrangúak a fiúkkal, azok nem tudnak egy olyan vallásos zsidóságot választani, kiszakítva eddigi életükből, hogy csak a zsinagógában ne ülhessenek a barátjuk, a férjük, a nagyapjuk mellé és ne tehessék ugyanazt, mint a férfiak. Egyszerűen ez egy törés lenne.”

„A háború utáni Európában kevés olyan túlélő vagy második generációs volt, aki körülméltette a fiát. A történelem után nem akartak stigmát tenni a gyermekükre. Ez teljesen érthető. Miért tagadjuk meg a zsidó vallást olyanoktól, akik félelmek miatt nem tudják felvállalni a körülméltést?”

⁷³ A Szim Salom tagokra egyébként egyáltalán nem jellemző az ilyen támadó attitűd. Sokkal inkább a béke, elfogadás.

Távlati célok 2000-ben

„Kifelé csak akkor lehet hatékonyan építkezni, ha belül már erős az építmény.”

Hosszas formális és informális tárgyalások után a közösség tagjai megtették tehát az első lépéseket afelé, hogy tisztázzák a Szim Salom jogi státuszát, hitelveit, törekvéseit, alapelméit. Elkezdték a rövid és hosszú távú célok egyes alapfeladatokra lebontott végiggondolását és kidolgozását. Felosztottak egymás között bizonyos szervezési feladatokat is. Várat magára a MAZSIHISZ-szel folytatandó tárgyalások további előkészítése, a tárgyalási stratégia kidolgozása és elfogadtatása a tagsággal. Ezt természetesen csak ideológiai kiforrottság után lehet eredményesen kivitelezni. Angliai és amerikai barátai segítsége mellett igyekeznek elérni, hogy a közösség mindinkább önfenntartó legyen. Ennek érdekében a munkát hatékonyabban kell összehangolniuk, meg kell próbálni minden tagot munkán keresztül is bevonni a közösségi életbe és nem utolsósorban nyitni kell a jövőbeli potenciális tagjelöltek felé. Új otthonukat megpróbálják a lehető legjobban kihasználni, vonzó programokkal megtölteni.

Már 2000-ben tervbe volt véve a rendszeres, színvonalas gyermek- és ifjúsági foglalkozások gondos megszervezése, sőt egy ifjúsági szekció létrehozása is. (Ez 2002-ben már nagyjából megvalósult.) Ha fiatalítani akarják a közösséget, a vallásuk, zsidó kultúrájuk iránt érdeklődő zsidó ifjúság számára vonzó programokkal kell bővíteni az eddigi kínálatot. Például B'ne micvá tanfolyamot, gyerektábort, vízi túrát, számháborút, vadkempingezést, kisgyermekes családos programokat szervezni, amely a szülőknek is alkalmat ad a beszélgetésre.

A többi korosztály számára is szeretnék további szellemi műhelyeket létrehozni, illetve különféle szabadidős tevékenységeket kínálni. Egy kézimunka-kör épp ottlétem vége felé volt megalakulóban.

Alapszabályban lefektetett céljuk a Soá okozta traumák kezelése, melyet kizárólag szakember által vezetett csoportban lehet megvalósítani. (Erre eddig csak a Kút Alapítványnál, illetve a Bálint Ház direkt erre szerveződő nyugdíjas klubjában, a Salom Klubban nyílt lehetőség). Mostanra (2002-re) már ez a csoport is beindult.

Egyre több ismeretet szeretnék megszerezni a zsidó vallásról, rituális életéről. Saját imakönyvet (sziddurt) készítenek; ezzel kapcsolatban már folytak tartalmas megbeszélések (ld. V. melléklet). Egy vallásos férfi szerint „az mindenestre üdvös lenne, ha kinevelnénk olyanokat a Szim Salomban, akik – annak rendje és módja szerint – fel tudnak olvasni a Tórából (őket „báál koré”-nak hívják). Akik tehát jól tudnak olvasni héberül és ismerik a felolvasás dallamát is.” Kelemen rabbiasszony 1999 óta tart ugyan hébertanfolyamot, de a dallam megtanítása majd a jövő feladata lesz.

Az egyesület élni kíván a média adta lehetőségekkel – például a *Szombatban* közzétenné programjait, azt ugyanis több tízezer zsidó olvassa havonta. A rabbinő továbbra is eljárna zsidó fórumokra, hogy mind több emberrel ismertesse meg a progresszív irányzatot. Szeretnék létrehozni egy saját honlapot, amelyen – egyelőre –, „csak éppen bemutatkoznának, és elmondanák magukról, amit érdemesnek tartanak”. Minthogy az Internet pillanatnyilag elsősorban a tizen- és huszonevesek fóruma, főleg hozzájuk kell szólaniuk. Látványos, színes honlapokkal, izgalmas érdekfeszítő felvetésekkel, ígéretes programokkal lehet elérni ezt a korosztályt. Ezek hiányában nem lehet őket megszólítani a világhálón.

Egy fiatalember úgy véli, hogy „nem ártana, ha a szöveg héberül is olvasható volna, s a háttérben valamiféle, a zsidó identitásunkat kifejező kép lenne. A tóraékszerünkről például

művészi képeink vannak. Idővel angol- és németnyelvű oldal is készülhetne. Linkek gyanánt javaslom a német nyelvterület legfontosabb zsidó honlapját, a www.hagalil.com-ot, ahonnan a világ összes jelentősebb izraelita honlapjára át lehet ugrni; illetve azt, hogy a Szim Salom honlapjáról a lubavicsiek és a neológok honlapjára is lehessen ugrni. Ez szép gesztus volna: látnák, hogy a progresszív zsidó közösség nyílt és tényleg nem tekinti magát a vallásos zsidó létforma egyetlen hiteles útjának. E honlapok amúgy igen színvonalasak, főleg a Chábád honlap használja ki az Internet adta lehetőségeket.”

2002-re ezek közül a célok közül több megvalósult.

Szakképzett vezetője lett a gyerekfoglalkozásoknak. Beindult a Szimcház Ifjúsági Csoport, mely közös múzeum- és színházlátogatásokat, mozi- és videofilm-nézéseket, meghívott vendégekkel folytatott beszélgetéseket, s egyéb szabadidős tevékenységeket szervez. Megalakult az „Identitás beszélgető csoport”. A Soá túlélői több hónapon át csoportterápia keretében próbálták feldolgozni a felejthetetlen traumát.

Elkészült az egyesület honlapja (www.szimsalom.hu). Kelemen rabbinő pedig továbbra is, töretlen lelkesedéssel tart előadást a progresszív judaizmusról: a „házon” belül és kívül (pl. a Bálint Házban).

Utószó helyett

A Szim Salom közösség életének elemzésekor elengedhetetlen szót ejteni a „survival” és „revival” jelenségekről.

A társadalomtudomány a „revival” szót olyan kulturális jelenségekhez kapcsolja, amelyek korábban elvesztették funkciójukat, csak emlékek („survival”) maradtak, de aztán valamilyen okból új élettel töltődtek meg, újból funkcionálni kezdtek, s ezzel újra érvényessé váltak (Papp 1999:2). Marót Károly „survivalnek” azokat a kulturális formákat nevezi, amelyek passzívan vagy gépiesen élnek tovább a kultúrában, aztán vagy „kimorzsolódnak” a kultúra életéből, vagy valamilyen változás következtében újra „élményszerűvé elevenednek” az átvevők igényei és szükségletei szerint, vagyis „revivalekké” válnak (Marót 1945:1-7).

Azokban a vallásos környezetben nevelkedett emberekben, akik a Vészkorszak borzalmai után képtelenek voltak továbbra is vallásosak maradni, sőt Istenben hinni, ma, amikor részt vesznek a közösség rítusaiban, felidéződnek bennük a gyerekkorban tanult cselekvéssorok, mondatok, gondolatok. Tehát náluk a zsidó tradíció valamiképp túlélte az elmúlt 55 évet, melyből át tudnak adni a fiatalabb nemzedéknek vagy más háttérű kortársaiknak. A háború után születettek közül ugyanis szinte mindenkinek meg kell tanulnia a zsidó kultúra tradícióit, aki követni akarja a vallás és hagyomány kínálta utat, illetve be akar illeszkedni egy vallásos zsidó környezetbe. Sok családban a zsidóság „nem volt téma”. Néhányuknál a hitbeli bizonytalanság félelemmel is vegyült, illetve a rendszernek megfelelés vágyával. Hosszú hallgatás, elfojtás után csak most ismerkednek meg azzal, milyen részt venni a zsidó rituális élet mindennapjaiban. A Szim Salom közösséghez csatlakozók ezt olyan keretek között érzik megvalósíthatónak, amelyet a progresszív judaizmus eszmeisége kínál számukra.

Az 1989-es átalakulás óta tapasztalható változások következtében a revival – etnológiai értelmében – a magyarországi (vallási, kulturális hagyományokon nyugvó) zsidó kultúra egészére jellemzőnek mondható, hiszen a már ismert kulturális formákat az átvevő közösség új élettel tölti meg (Papp 1999:61). A reform-mozgalomra pedig a megújulás kifejezés nyilván fokozottan illik.

Bár, meg kell jegyezni, hogy a revival a magyar zsidóság legnagyobb részét egyáltalán nem érinti, mivel ők teljesen asszimilálódtak, s nem közelednek sem a vallási, sem a világi szervezetek felé. Számukat éppen ezért tág határok között lehet csak becsülni. Vannak a második világháború alatt vagy után születettek között olyanok, akik zsidónak érzik és definiálják magukat, noha legtöbbször elvesztette a kapcsolatot a zsidó vallási élettel, hagyománnyal, így a zsidó vallásról, történelemről és általában a zsidó kultúráról való ismereteik hézagosak (Kovács 1992:280). A zsidó intézmények felé közeledők egy része is csak érzelmileg azonosul a zsidósággal, a közéleti vagy tudományos előadások érdeklik őket, nem pedig a vallási élet vagy az „ősi” tradíció. Más részük pedig csak ún. ünnepi zsidó, aki csaknem kizárólag a legjelentősebb ünnepekre megy el a templomba, évente háromszor-négyszer – jom kippurkor (Engesztelés napján), chánukkákor (a Szentély csodás visszafoglalásának ünnepén), peszáchkor (az Egyiptomból való kivonulás emlékünnepén), esetleg sávuotkor (pünkösöd idején, a Tóra-adás ünnepén). Ez pedig kevés ahhoz, hogy „belenevelődjenek” a zsidó kultúra elméletébe és gyakorlatába.

Láttuk, hogy a reformzsidóknak identitáskeresésük során számos akadályt kell leküzdeniük, kisebb-nagyobb erőfeszítéseket kell tenniük – önmaguk formálása közben és a hazai elismertségért folyó küzdelemben egyaránt –, de rengeteg örömben is részük van. Az ősi zsidó kultúra felfedezésén, egyéni és közös (újra)értelmezésén, feldolgozásán, illetve különleges,

saját maguk által is alakított formában történő átélésén keresztül saját énjüket, hovatartozásukat is jobban meg tudják ragadni, egyúttal pedig kifejezni.

A közösség vallási vezetője szokta idézni, amikor Franz Rosenzweigtől – a század egyik, talán legnagyobb zsidó vallásfilozófusától – megkérdezték, hogy felteszi-e az imaszíjakat a fejére és a kezére, s ő azt válaszolta rá, hogy „még nem”. A Szim Salomban sokan érzik úgy, hogy ez a „még nem” nagyon kifejező, s a zsidóságuk, pozitív zsidó identitás utáni vágyuk és törekvésük valahol nagyon erről szól. Az ide-oda kutatásokról, kanyarokról az ateizmus és a vallásosság között. Hisz itt az ember egy úton van valahol, az ateizmusból a vallásosságba vezető úton.

Mellékletek

I. melléklet Személyes vallomások

Az ismertett történelmi események – közvetlen vagy közvetett módon – a Szim Salom tagok életében is meghatározó szerepet játszottak, és nem kis részük volt abban, hogy csatlakoztak egy reformzsidó közösséghez.

I. A Holocaust és hatásai

„A Vészkorszakban a szüleim már ateisták voltak. Az apám szülei moderato vallásosak voltak. Szegénységben éltek, és egy szegény zsidó nem tud annyira jó (vallásos) zsidó lenni. Például nem tudja megvenni a drágább kóser húst. Nehéz körülmények között kellett öt gyermeket felnevelniük, szóval nem a vallás játszotta a legfontosabb szerepet az életükben. Az apám ebből a milióból keveredett a szocdemekhez. 1938-ban kiutasították az országból, mert lengyel állampolgár volt, nem vette fel a magyar állampolgárságot ő maga és az egész családja sem, mert az apja meg akarta menteni a fiát a katonaságtól. 1941-ben családja nagy részét elhurcolták Kamenec-Podolszkba, két idősebb nővére, aki már férjnél volt, túlélte. Apám úgy döntött, hogy ő bujkálni fog. Bécsbe kellett mennie (mert kiutasították az országból). Két-három napokra tudott szállást szerezni. Az akkori feleségével csinálta ezt végig. Valaki beárulta őket. Akkor Auschwitzba vitték; ott szabadult fel.”

„Nagyapám Deutsch-ról magyarosított Germánra. Hát, elég megmosolyogni való.”

„Az én apám az illegalitásban magyarosította a Kenczler nevet Kelemenre.”

„Ortodox családból származom. Elkényeztetett gyerekként nőttem fel, a szüleim rendkívül figyelmesek, engedékenyek voltak velem. A Numerus clausus miatt nem mehettem egyetemre, ezért az érettségi után varrónő lettem. Ebben az időben sok zsidó nő lett varrónő, kozmetikus, fodrász stb. Tudok héberül olvasni, ismerem az imákat, a rítusokat. Ha egyszerűen akarok válaszolni a kérdésre, hogy vallásos vagyok-e, akkor most nem vagyok az. Auschwitz után nem tudtam hinni Istenben. Lágerben pusztult el néhány rokonom, valamint a Dunába lőtték a legkedvesebb nagybátyámat. Én 1944 áprilisában kikeresztelkedtem, így megmenekültem a deportálástól. Később zűrös időszak következett. A papírjaimban az maradt, hogy zsidó felekezetű. Most ugyan nem tudok hinni Istenben, ám tagadni nincs bátorságom. Belső bátorságom. Vagyis önmagammal szemben félek nem hinni. Nem tudom azt mondani, hogy nincs. Nem vagyok, nem lehetek biztos benne.”

„A szüleim 1944 áprilisában házasodtak össze. Nagy optimizmus, bátorság kellett ehhez. Egyikük sem volt vallásos. Nagyszüleimről, szüleimről rengeteg történet kering a családban. Azt érzem az apám történetében, ahogy bujkált a németek elől, hogy ebben mennyi erő van.”

„A középkorú zsidóságra jellemző az agyonhajtás, az ambíciózusság. A második generációs túlélőkben készítés volt – tudat alatt –, hogy iszonyatosan kell teljesíteni, bizonyítani ahhoz, hogy magunk előtt is bizonyítsuk, hogy mi élünk és mi itt vagyunk. Ellentétben azokkal, akik nem éltek túl.”

„Nem bírom a meztelen emberek látványát. A Dunáról mindig az jut eszembe, hogy kihajtottak oda sok ezer zsidót, aztán belelőtték őket a folyóba.”

„Hosszú ideig a testvérem, amikor télen hóbuckát látott, egészen rosszul lett, hazament, mert az a kényszerképzelete támadt, hogy a bucka alatt csonttá soványodott, halott ember van.”

„Megpróbáltam megemészteni, hogy történhetett az egész. Persze a mai napig nem tudom. Történelmileg már nagyjából értem, hogy történhetett meg, de zsidóként megemészteni lehetetlen.”

„A bölcsészkaron német-orosz szakra jártam. Beszéltem olyan zsidókkal, akik nem teszik be a lábukat Németországba. Engem viszont a szüleim beszéltek rá, hogy német szakra menjek. Ebben szerepe volt a családi mítosznak: egyszer a bujkálás alatt az mentette meg a szüleim életét, hogy tudtak németül. (A kijárási tilalom idején az utcán az édesanyám odament egy SS-tiszthez, és hazakísértette vele magukat). Ha az ember tudja az ellenség nyelvét, az egy óriási hatalom, életet menthet. Pszichológiából tudjuk, hogy úgy lehet legyőzni az ellenséget, ha beépítjük saját magunkba (például azzal, hogy tudjuk a nyelvét). Ez azonban tudatosan nem állt össze a szüleim fejében.”

„Apám nem a zsidósággal azonosította magát, hanem az egész emberiséggel. Ő kommunista.”

„A szüleim felvállalták zsidóságukat, nem tagadták, nem titkolták. Csak épp nem tűnt fontosnak, nem kérkedtek vele.”

„A szüleink nem akartak nekünk folyton politikáról, történelemről beszélni, inkább kerültek a témát. A kerülgetés, hallgatás nagyon jellemző volt. Nem jó szó erre az, hogy titkolóztak, inkább tapintatosan elfedtek dolgokat. Az érzéseket mégis belénk oltották. Átadták, talán jobban is, mint szavakkal lehetett volna.”

„Én a háború után születtem, de a túlélők generációja átadta szorongásait a mi nemzedékünknek. Át tudom érezni a félelmet, de nem félek folyamatosan, nem élek állandó rettegésben Magyarországon. A »mi lenne, ha« csak elméletileg vetődik fel, mert szeretek itt élni, ide köt minden. A gyerekeink legtöbbje már azt gondolja, hogy Auschwitz vele már nem történhet meg.”

II. Az 1967-es, majd az 1973-as arab-izraeli háború

„Az 1967-es arab-izraeli háború mély nyomokat hagyott az én generációmbeliekben. Magunkénak éreztük. Az én családom azért is, mert a nagynéném és az unokatestvéreim Izraelben éltek, és nagyon izgultunk értük is, meg egyáltalán.”

„Sokan ekkor vállalták föl a zsidóságukat.”

„Ez az előzőekhez képest azért volt annyira meghatározó, mert 1945-től ezidáig nagyon friss volt a Holocaust okozta trauma, nem lehetett beszélni róla. '67-re sikerült időben annyira eltávolodni, hogy valahogy kezelhetővé vált a tudat számára, hogy mi történt. Végeredményben, már több mint húsz év telt el.

Nagyon úgy nézett ki, hogy Izrael húzza a rövidebbet, amikor az uszító beszédek megjelentek. (Mivel akkor Nasszernek az volt a teljesen felvállalt szlogenje, hogy az izraelieket a tengerbe kell szorítani). Ráadásul az erőviszonyok hihetetlen aránytalanok voltak. Összefogott az egész arab világ a zsidók ellen. Aggasztó volt látni, mire készülnek. Történelemtől függetlenül is az ember annak drukkol, aki a leggyengébb. Az, hogy ez egy sikeres háború volt, amelyet az izraeliek megnyertek, teljesen a csodával volt határos. Ez egy óriási megmérettetés volt. Úgy gondolom, hogy a zsidó öntudatot szerte a világon megerősítette.”

„A '67-es háború alatt közelebb kerültem Izraelhez. Éreztem, hogy én is zsidó vagyok, és hogy ezt ki is mondhatom.”

„Zavart, hogy a propagandának köszönhetően sok zsidó Izrael-ellenes. Nem várom el, hogy szeressék, de egy zsidó ne legyen ellene; pláne azok után, amik történtek.”

„Örülök, hogy van Izrael. Közöm van egy több ezer éves kultúrához, egy sikeres országhoz, de Izrael nem az én országom, messze van. Az én mindennapjaim itt telnek. Izrael jó, hogy van: végső menedék. De azt hallottam, hogy többen visszajöttek, mert nem érezték kint jól magukat. Valami hiányzott nekik, ami itt megvolt.”

„Fontosnak érzem Izrael létét. Az utóbbi években minden nyáron kimegyek segíteni az izraeli hadsereghez. Az étkezésnél segíték: teríték, konyhai munkákban veszek részt. Idén már nem megyek, mert öregnek érzem magam ehhez.”

„Én azt mondom, hogy ha akár csak elvi akadály van annak, hogy nem én döntöm el adott helyzetben, zsidó vagyok-e vagy nem, akkor inkább az vagyok. Lehet, hogy ez dac, de legalább annyira irányít a keresés is. Miközben keresek, tapasztalok. A tapasztalat irányítja a kereséseimet, a választásaimat. A második, az 1973-as arab-izraeli háború idején meg már előtte is könyveken keresztül elkezdtem foglalkozni a zsidóképpel. Mindaz, amit a zsidókra ráaggattak – hogy nem szeretnek dolgozni, nem tudnak harcolni –, eltörlődött pusztán Izrael léte által, s még inkább a sikerei által, s itt nemcsak a katonai sikerekre gondolok, hanem a gazdasági eredményekre is. Arra a hihetetlen munkára és kitartásra, amellyel sivatagból virágzó országot hoztak létre.”

„Az 1973-as eseményeket már felkészültebben figyeltük. Rendkívüli mértékben megerősítette a zsidó öntudatunkat. Úgy éreztük, valahogy meg kell ismernünk a zsidó kultúrát.”

III. Antiszemitizmus

„Nyilvánvalóan meghatározó volt, hogy az antiszemitizmust fiatal korban át kellett élnünk. Nem tudom, mi lett volna, ha ez nem történik meg. Senki sem tudja.”

„Antiszemitizmussal persze találkoztam. Ez ellen nem tudok mit csinálni. Volt olyan is, hogy utánam sziszegtek: „zsidó, zsidó”. A fiamat a Lauder Iskolába járatom, hogy legalább ilyen fiatalon ne tapasztalja meg az antiszemitizmust. Néha azonban görcsbe rándul a gyomrom, amikor minden félelem, óvatosság nélkül, a legnagyobb természetességgel mondja mindenfelé, hogy ő zsidó, zsidó iskolába jár.”

„Szerintem az antiszemitizmust soha nem lehet megszüntetni. Mindig lesznek olyanok, akik mögött összesúgnak, akiket csúfolnak. De nem is kell hozzá zsidó, akkor is van.”

„Én érzek antiszemita veszélyt. Ilyenkor a zsidó embernek sorstársai között a helye. Együtt nagyobb biztonságban vagyunk.”

„Tudom, hogy mi zsidók, érzékenyebbek vagyunk. De nem csak reflex, hanem tapasztalat is, hogy az ősmagyarkodás sokszor jár együtt antiszemitizmussal.”

„Most, hogy demokrácia van, sok mindent meg lehet csinálni, amit a kommunista diktatúrában nem. Előfordulnak zsidó-ellenes atrocitások is. De amíg az Európai Unióhoz akarunk tartozni, addig a törvény ezt büntetni fogja, remélem. Persze a verbális agresszió is fáj meg

veszélyes, de az ellen hatalmi eszközökkel nem sokat lehet tenni. Azt a mindennapokban kell elviselni.”

„Szerinted felvilágosítással, a történelmi okok elmagyarázásával lehet tenni az antiszemitizmus ellen? Nem hiszem. Ez kudarcra van ítélve. Racionálisan nem tudsz hatni az érzésekre.”

„A tótokat nem tótozzák le, a svábokat nem svábozzák le. A valamilyen szempontból zsidót, akin egy kicsit is látszik vagy érződik, rögtön lezsidózzák. A sváb becsületes, dolgos, a zsidó pedig törtető, számító, mindent firtat, olyan »zsidós«. Pedig hát, nézz csak itt körül! Rossz sztereotípiák.”

„Az unokám a piaristákhoz jár iskolába. Nagyon bánt, hogy nem hívnak meg a bizonyítványosztásra vagy más ünnepekre. Szégyellnek. Szégyellik, hogy a nagyanyjuk zsidó. A menyem biztosan.” (Itt olyannyira identitás meghatározó tényezővé válik az antiszemitizmus, gyűlölködés, hogy öngyűlöletbe megy át).

„Az *Exodus*-ban van egy mondat, hogy Izrael olyan állam, ahol a zsidó szó nem jelent sértést. Ez szerepel az államalapító okiratban is.”

IV. Hogyan tudták meg, hogy zsidók?

A körülmények, amelyek között a tagok megtudták származásukat, eltérnek egymástól. A háború után születettek között alig van olyan, akire családja, mindennapi és kulturális környezete természetes módon hagyományozta volna zsidóságát.

„Vallásos családban nőttem fel. Gyerekkorom óta őrzöm a hagyományokat a férjemmel együtt. A kislányunknak is megtanítunk mindent” (35-40 éves nő).

Másoknak, akik már gyermekkoruk óta tisztában vannak származásukkal, az események – a második világháború történései, az antiszemitizmus megnyilvánulásai – egyértelműen tudtukra adták vagy a környezet magatartása arra kényszerítette a szülőket, hogy beszéljenek a gyereknek a család származásáról. De a szülők ilyenkor is azon voltak, hogy csak annyit adjanak át zsidóságukból, amennyire a különféle okok miatt kényszerítve érezték magukat. Nézzünk ezekről néhány konkrét beszámolót:

„Zsidó vagyok, de nem tudtam magamról. Később egyértelműen kiderült, mert sárga csillagot kellett magunkra tennünk. Én amúgy katolikus vagyok. Voltam ateista, buddhista, többször mentem zárdába is. A Vészkorszak alatt is állandóan zárdába küldtek. Amiatt, hogy rendszeresen meg kellett játszaniuk magukat, elfordultam egy időre a vallástól. Amikor nagyon beteg lettem, akkor találtam vissza ismét a valláshoz” (60-65 éves nő).

„A családom Lengyelországból vándorolt be Magyarországra. A '44-es idők után gyakorlatilag nem maradt itt rokonunk. A külföldi rokonokról hosszú ideig nem lehetett tudni. Apám polgári családból származott; korán szociáldemokrata lett. Szerencsés volt, mert nem került börtönbe az egyesülést követően. Édesanyám is baloldali elkötelezettségű. Apám semmiféle vallási nevelést nem kapott. Édesanyám szüleivel laktunk együtt. Az ő szobájukban lehetett zsidó tárgyakat látni, de fogalmam se volt arról, hogy ezek zsidó dolgok. A nagymama az ágya alatt tartotta a peszáchi edényeket. Egyszer lehajoltam és megkérdeztem: miért kell a nagymamának ennyi bili?

'56 után volt egy időszak, amikor vallásos nevelést akartak bevezetni az iskolákban. A tanárom azt mondta, hogy aki hittanra akar járni, jelentkezzen. Rettenetesen drukkoltam, hogy

el ne felejtsem a számomra ismeretlen két fogalmat: vallás és hittan. Amint hazaértem, megkérdeztem a nagymamámat, hogy milyen vallású vagyok és járhatok-e hittanra. A nagymama nem válaszolt, ami kicsit furcsa volt, de tudomásul vettem. Később bejött a szobámba, leült a fotelba, ölbe vett és azt mondta: „Mi izraeliták vagyunk.” A szüleim azt mondták, hogy szó sem lehet arról, hogy hittanra járjak. Fogalmam sem volt, mi az a hittan. Csak annyit értettem, hogy ők ezt nem akarják, és ezért nyafogtam, hogy szeretnék. Másnap anyám végül legyintett: „jól van, akkor menjél”. A barátnőmmel izgatottan kérdeztük egymástól, ki milyen vallású. Én azt mondtam, izraelita vagyok, ő meg azt, hogy zsidó. Teljesen el voltunk keseredve, hogy mi nem vagyunk egy vallásúak. Akkor derült ki, hogy ez nem olyan rettentő különbség, amikor egy szakállas bácsihoz kellett sorakozni és beiratkozni. Akkor tudatosult bennem, hogy zsidó vagyok. Akkor még nem tudtam, hogy ez mit jelent.

A másik találkozásom a mássággal ugyancsak az általános iskolában történt. Azzal csúfoltak a párhuzamos osztályból, hogy „gazdag, gazdag!”. Ismertem a szót, de nem értettem, miért mondják ezt rám. Az oka persze az volt, hogy a pénztelenség miatt a külföldön élő nagy-néném lányainak levetett, finom anyagból készült ruháiban jártam, amit nagyon utáltam, mert kilógtam a többi gyerek közül. Tehát ez is olyan dolog volt, amikor éreztem, hogy én más vagyok. De csak ezen a szinten.

14 éves koromban a család Bécsbe költözött, ott jártam iskolába. A padszomszédomban tudott magyarul, és történetesen zsidó volt. Elmentünk együtt szórakozni zsidó ifjúsági szervezetekhez. Ő sok mindent tudott, segített nekem abban, hogy jobban értem, miről szól ez az egész.

Nekem – akkor még – nem számított, hogy a környezetemben, ki zsidó és ki nem. Azt hittem, ha nekem nem számít, akkor másnak se. De egyszer odajött hozzám a katolikus pap az iskolában és megkérdezte tőlem, hogy miért nem járok zsidó hittan-oktatásra. Jóllehet a papíromra azt volt beleírva, hogy »vallástalan«. Akkor nagyon furcsán néztem rá, mert hogy jön ő ahhoz, hogy ilyet kérdezzen. Elgondolkodtam azon, hogy én ennek a papnak nem mondtam semmit és ő mégis tudta, hogy zsidó vagyok. Akkor szembesültem először azzal, hogy ezt nem kell mondanom.”

„A szüleim nem verbálisan ugyan, de átadtak egy csomó mindent abból, ahogy ők viszonyultak a saját zsidóságukhoz. Ők felvállalták ezt. Nem tartoztak azok közé, akik tagadták. De az igaz, hogy nem beszéltek róla sokat. Ők nem vallási szempontból voltak zsidók, hanem kulturálisan. A viccekből, a gondolkodásmódból, a különböző dolgokhoz való viszonyulásból lehetett észrevenni. A zsidó kultúrát tükrözték. Például, amikor leesett egy pohár, akkor apám nem kesergett, hanem azt mondta: „Máz' l tov!” Más, konkrét példákat nem tudok mondani. Tulajdonképpen, csak úgy tudom, hogy van ilyen, hogy másnál is találkoztam ezzel. Tehát nagyon nehezen megfogalmazható. Amikor találkozom vele, akkor van egy ilyen »aha« érzésem” (45-50 éves nő).

„Nagyon vonzott a másság, az egzotikum, a paraszti világ. Egyetemi éveim alatt részt vettem a falukutató mozgalomban, mely katartikus élményt jelentett számomra. Egzotikus barátaim voltak (pl. afrikaiak). Első állásom az NDK-ban volt: egy évig a Németországban dolgozó magyar szakmunkásoknak lettem a némettanára. Tetszett, hisz ez is a másságról szólt: megismerhettem a magyar munkásosztályt. Mindez azért vonzott ennyire, mert akkor már nagyon izgatott a saját másságom, a zsidóságom, amivel akkor még egyáltalán nem foglalkoztam tudatosan, sőt, tabutéma volt. A nagyapámról tudtam, hogy zsidó (de ebből sokáig nem vonta le azt a következtetést, hogy ő maga is az), egyébként viszont semmiféle pozitív kötődésem nem volt a zsidósághoz, és semmiféle tényszerű tudásom sem. A zsidó barátaimról nem is tudtam, hogy zsidók. Éreztem tehát, hogy én is más vagyok, csak nem

tudtam definiálni, hogy miben vagyok más, és miről szól az én másságom. Ehhez két élmény kellett: szembesülés az antiszemitizmussal és a vallásos zsidó lét katartikus pillanataival.

Az NDK-ban az üzem egyik német munkatársa néhány pohár bor után elkezdte kifejteni, hogy Hitlernek milyen igaza volt és az Endlösungnak igazán be kellett volna következnie, mert akkor most nem lenne itt egyetlen zsidó se. Addig sohasem találkoztam direkt antiszemita inzultussal, ilyen nem ért soha. Úgy reagáltam erre, hogy közöltem vele: „én zsidó vagyok”. A férfi akkor jóságosan megsimogatta a fejemet, és azt mondta, hogy „nem baj, azért te rendes ember vagy”.

Akkor felmerült bennem a kérdés, hogy akkor én kikhez is tartozom és kik is ezek a zsidók. Amikor visszatértem Magyarországra, elmentem a Dohány utcába. Azelőtt soha nem voltam a Dohány utcai templomban. Ott ácsorogtam kint a kerítésnél és kerestem a kaput – ami szimbolikusan is tekinthető. Egy 50-60-as éveiben járó férfi megszólított: „Be akarsz menni, ugye?” Annyira megdöbbsentem azon, hogy tegezett a férfi, hogy az rá is kérdezett: „Miért, hát zsidó vagy, nem?”. Úgy tűnt, hogy a zsidóság azt jelenti, hogy akkor a férfinak joga van engem ismeretlenül, korra és bármiféle különbségre való tekintet nélkül tegezni. Azt válaszoltam, hogy nem.(!) Akkor nem jelentett nekem semmit a zsidóság olyan értelemben, hogy az egy közösséghez való tartozás. Tehát, amikor valaki először akart közösséget vállalni velem zsidóként, akkor nem vállaltam.

Azután elkezdtem egyre inkább az iránt érdeklődni, hogy mi is ez a zsidóság: mi ez a nyelv, kultúra, gondolkodás. A vallás akkor még nem szerepelt benne, mivel ateistaként nőttem fel, és gyerekkorban azt tanultuk, hogy ez valami szűk látókörű dolog. Nagyon hosszú idő telt el, amíg ez átformálódott bennem” (49 éves nő).

„Sokáig nem tudtam, hogy zsidó vagyok. Nem mondták nekem otthon.” Auschwitzot megjárt szülei a hallgatással próbáltak menekülni a szörnyű emlékek elől. „Láttam anyu alkarján a tetovált számokat, de amikor rákérdeztem, olyan szomorú lett, hogy inkább hagytam, és nem kérdeztem.” Az 1967-es hatnapos háború alatt derült fény a titokra. A család a rádió mellett ült izgatottan. „A mieink – mondták. Mire én csodálkozva megkérdeztem: Miért? Nekünk ott vannak rokonaink?” Ő és szülei alapító tagjai a Szim Salom közösségnek. Nagy örömmel tölti el, hogy fia a Lauder Javne Zsidó Közösségi Iskolát választotta, amikor el kellett döntenie, milyen hittanra és milyen iskolába fog járni; anélkül, hogy édesanyja ebben tanácsot adott volna neki. „A fiának kuriózum volt, hogy ő zsidó” (50 éves nő).

„15 évesen udvaroltam egy kislánynak. A mama azt mondta, hogy az ő lányához nem való zsidó fiú. Hazamentem, és azt gondoltam, ez valami nagyon rossz lehet. Akkor szembesültem először a zsidósággal. Nem vallási, hanem származási alapon tartott engem a kislány mamája zsidónak. Vallásos azóta se lettem, de a zsidó kultúra érdekel, benne élek. Kimentem a rádió elé is tüntetni. Ott ismerkedtem meg az új feleségemmel, aki mellel zsidó. Nagyünnepeken mindig elmegyünk zsinagógába” (53 éves férfi, érdeklődő).

Vannak, akik egészen későn szereztek tudomást zsidóságukról. Szerencsésnek mondható, aki valamelyik családtagjától vagy barátjától, nem pedig külső forrásból, esetleg valami durva formában.

„Engem a munkahelyemen egy vita hevében egyszer csak lezsidóztak. Pontosabban a saját fajtámhoz küldtek” (51 éves férfi, érdeklődő).

„Mindkét ágról zsidó vagyok – csak az egyik nagyapám nem az. Másik nagyapám keresztlevelet kapott, de ortodox maradt. Német kinézetű édesapám zsidókat mentett a második világháború alatt: papírokat adott nekik és munkát egy gyárban, később egy fantom-gyárban, ahol jó körülmények között dolgozhattak. Apám dolgos ember volt, így meg is gazdagodtunk.

A szüleim nem neveltek vallásosnak. Anyám néha felkiáltott: „Smá Izrael!”. Amikor megkérdeztem, hogy mi volt ez, azt válaszolta, „ez egy szép ima”. De azt nem tette hozzá, hogy zsidó ima. A szüleim azt mondták nekem és a testvéreimnek, hogy keressünk, válasszunk magunknak *valamilyen* vallást. Fontos, hogy ilyet találjunk magunknak, de ők nem akarják megszabni, melyiket. Én jó 30 éve erősen a buddhizmus híve lettem. Pár éve egy híres zsidó művész adott hangversenyt. Ott az egyik unokatestvéremnek azt mondtam, hogy valami mindig hiányzott nekem a zenéből, a rítusokból, de ebben a zsidó zenében most érzek valamit. Tőle tudtam meg, hogy zsidó vagyok. Közölte velem: »Nekem zsidó az egyik nagyapám. De neked mindkét keresztapád zsidó.« Vicces, igaz? Na, én így tudtam meg, hogy zsidó vagyok” (60 éves nő).

II. melléklet

Kelemen Katalin beiktatása

1999. március 7-én tartották a rabbinő ünnepélyes beiktatását a BM Dunapalotában, neves külföldi vendégek részvételével.

A valaha volt hupá (esküvői baldachin), majd szukkoti sátor vázát szorgos kezek varázsolták alkalmi tóraszekrényé. A terem zsongott az izgatott várakozástól, hiszen történelmi eseménynek néztek elébe: egy női rabbi beiktatásának Magyarországon, melyet Fred Morgan rabbi vezetett, aki a Szim Salom közösség tiszteletbeli rabbija is. A beiktatási istentiszteletre kis sárga füzetek kerültek elő, melyek a beiktatási esemény rendjét tartalmazták.

Az egyik alapító tag bevezető szavai a tőle megszokott magas színvonalon nyitották meg az estét. Hamarosan felcsendültek a vendég kántor, a Marseille-ből érkezett Michel Liebermann rabbi csodálatos hangján a zsoltárok és imák ősi dallamai. „Visszahozhatatlan élmény volt”.

Fred Morgan beszédében gondolatban végigment azon az úton, melyen a Szim Salom közösség tagjai együtt haladtak, „és segítettek abban, hogy Kelemen Katalin a saját, megharcolt, megszenvedett, de talán sok örömet is adó útját járva mostanra tanítóként, vezetőként és rabbiként lépjen eléjük.”

„S a legmagasztosabb pillanat: Kati átveszi a Tórát Fred Morgan kezeiből. A fotóriporterek izgatott hada körülfonja a tóraszekrény környékét, de azért lehet hallani Kati meghatott szavait.”

A rabbinő nemcsak a Szim Salom közösség múltjáról, jelenéről mesélt, vázolta a jövő célkitűzéseit, hanem a saját életútjáról, rabbivá válásáról is:

„Az én szüleim számára a vallás, azután, hogy nagyapám éhen halt Buchenwaldban, végleg „a másik oldalra”, a többé át nem élhető dolgok közé került. Évtizedeknek kellett az életemből eltelnie addig, amíg először éreztem azt, hogy egy hagyományos imával tudom kifejezni legszemélyesebb érzéseimet. Alig hét éve történt, hogy huszonnégy év után először káddist tudtam mondani korán elvesztett apámért. Egy angliai kisváros zsinagógájában álltam akkor – gyülekezetének tagjai közül öten is velünk ünnepelnek ma itt – és Fred Morgan rabbi, aki az imént szimbolikusan tovább adta nekem a Tant, akkor a magam választotta héber nevemen, Sáraként hívott fel a Tórához, hogy első nyilvános Tóra-olvasásommal bát micvá-vá, a Törvény lányává váljak. Ez egy reformzsinagóga falai között történt, s a város neve Weybridge: »way« – »út« és »bridge« – »híd«. Az én utam a zsidóságomhoz, majd a rabbivá válásomhoz a reformzsidóságon keresztül vezetett.”

Megköszönte alapító társainak, az újonnan csatlakozóknak, valamint a külföldi támogatóknak a sok biztatást és segítséget. Felidézte a közösség rítusainak emlékezetes pillanatait. Beszélt arról, mint jelent neki a reform zsidóság. Hangsúlyozta, hogy „az út, amelyen a maroknyi baráti csoport találkozóiból a mai napig eljutottunk, nem volt mindig békés; tele a mindennapok sok-sok áldozatot követelő, fáradtságos, nem látványos erőfeszítéseivel és a mindezekért kárpótlást nyújtó, kivételes, katartikus pillanatokkal, melyeknek emléke szívünket melegítve tovább lendített és a jövőben is át fog lendíteni a nehéz pillanatokon.”

Ruth Cohen, a World Union for Progresszív Judaism (WUPJ) alelnöke záró beszédében a következőket mondta:

„Az út, amelyet te választottál, a kemény próbatételek útja. Sikereid igen nagy mértékben függenek majd attól, mennyi támogatást, bátorítást kapsz majd közösségedtől és a tágabb budapesti közösségtől, jövőd és tágabb értelemben a Szim Salom jövője azonban mindenekelőtt a te erődtől és eltökéltségedtől függ. ...és most mindannyian imádkozunk, hogy mint rabbi és mint tanító felnőj ahhoz a roppant feladathoz, melyet magadra vállaltál.”

III. melléklet

Arcok – avagy kit mi vonzott a Szim Salomba

„Baloldali, ateista, liberális értékek szerint élő családban nőttem fel. Gyerek- és ifjúkoromban nem foglalkoztatott a zsidóságom. A zsidósághoz annyiban kötődtem, hogy tudtam: nagypám koncentrációs táborban pusztult el. Mindig is közösségi lény voltam, fontosnak éreztem, hogy tartozzak valahová. Vonzott a spiritualitás. Éreztem a saját másságomat, de nem tudtam megragadni és ez nagyon izgatott. Az egyetemi évek után, a '70-es évek közepétől, amikor a kommunista ideológia és a mozgalmi élet már nem jelentett számomra semmit, egyre inkább szellemi és érzelmi vákuumba kerültem. Később, fokozatosan a vallás lett számomra az az út, amelyen elindulva rátaláltam a mindig vágyott spiritualításra, és a közösségre is. Itt nem egy radikális, száznolcva fokos változásról van szó, hanem valamiféle lassú változásról. De hát a vallásosság egy olyan út, ami az ember élete végéig tart. Egyébként a judaizmusnak csakis ezt az irányát választhattam. Engem emancipáltan neveltek: nálunk a fiúk és a lányok mindig egyenrangúak voltak.”

„A szüleim mindketten őszinte hívő kommunisták voltak – később persze sok-sok csalódással –, tehát egy ideavilágban éltem, hogy az életben a legfontosabb dolgokat bizonyos eszmék iránt való elkötelezettség határozta meg – s ez a vallásos életben szintén nagyon fontos. A pozitív zsidó identitás viszont nem a gyerekkoromból jön. Ekörül odahaza vákuum volt, s így kialakulása későbből datálódik. Ebben sokat segített az első széder, amely az első igazán katartikus, hagyományos, zsidó élményem volt. Ez 1980-ban történt Budapesten. Meghívtak egy széderre. Úgy éreztem, hogy »na ez az; most megérkeztem«. Megtaláltam mindazt, amit kerestem az ünnepekben. Régóta vágytam már egy igazán autentikus ünnepre. Az április negyedikék, november hetedikék már semmit nem jelentettek nekem, kiüresedtek. Szerettem volna valami olyan ünnepet, ami nem csak személyes, mint a születésnap, vagy felemás, mint nálunk a karácsony. Tudniillik mi megtartottuk gyerekkorunkban a karácsonyt, és a fa tetején egy vörös csillag volt. Szerettem volna már valami egyértelműt és tisztát, sőt, zsidó identitású ünnepeket. A széderrel kapcsolatban úgy éreztem, hogy ez az én népem történelméről szól, egy több ezer éves hagyományról, ez egy felszabadulás- és megszabadulás-ünnep, s ugyanakkor egy elég személyes ünnep is. Hiszen a széderen el is mondjuk minden alkalommal, hogy mindenkinek – minden generáció minden egyes tagjának is – kötelessége úgy érezni,

mintha ő maga jött volna ki Micrájimból (Egyiptomból). Úgy éreztem, megtaláltam, amit kerestem, amire vágytam. A zsidósághoz az utam a reformzsidóságon át vezetett.” (43 éves nő)

„Már vagy 10 éve aktív tagja vagyok a Szim Salom Egyesületnek, illetve benne voltam abban a baráti társaságban, amely az alapító magja volt a közösségnek. Meg akarom ismerni a zsidó kultúrát, tradíciót. Sajnos kevesebb időt tudok az egyesületben tölteni, mint szeretnék. Ha eljövök pénteken, szombaton már nem tudok. Így is állandóan kifutok a házimunkából. Nem is értem, mások ezt hogy oldják meg.”⁷⁴ Mindenesetre nagyon a szívéen viseli a gyerekprogramok megszervezését és lebonyolítását.

Egy középkorú nő, aki Szim Salom közgyűléseken gyakran közbeszól, építő kritikával, nem jön el a programokra. „Ennek egyrészt az az oka, hogy öreg édesapámat gondozom, ezért foglaltak a hétvégéim, másrészt pedig az, hogy nincs olyan program – a Tóra-kört leszámítva –, amely igazán érdekelne. A régebbi, közösen gondolkodó, értelmező beszélgetéseket szerettem.” A hírlevelet ő fénymásolja önkéntes munkával, s ezzel mindenki szerint rengeteget tesz a Szim Saloméért. Úgy véli, hogy „érdemes tenni a Szim Saloméért, hogy az itt megfogalmazott gondolatok, ez a szellemiség fennmaradjon, *éljen*.”

„Jár nekem a MAZSIKE Hírlevél. Abban olvastam a Szim Salom közösségről. Jókat hallottam a Tóra-körről. Eljöttem, megnéztem. Nagyon megtetszett, azóta is eljárók rá. Szeretek együtt gondolkodni. Sok itt az értelmes ember.” (51 éves nő)

„Nagyon szeretem a Tóra-körök szellemiségét. Sokan vagyunk itt értelmiségiek.” „Igazi szellemi kaland számunkra minden egyes alkalom.” (55 éves férfi)

„Egy községből származom, ahol nem kaptam vallásos nevelést. Egy barátom hívott el a Szim Salomba, miután észrevette, hogy érdeklődöm a zsidó kultúra iránt.” (47 éves nő)

„Orvos vagyok. Édesapám zsidó, édesanyám református. Meg lettem keresztelve, de nem kaptam vallásos nevelést. Édesapámat deportálták, de sikerült túlélnie nővérével együtt. Édesapám halála után hiányérzetem támadt. Emiatt jöttem el a Szim Salomba.” (45 éves nő)

„Édesapám kikeresztelkedett zsidó, édesanyám keresztény, én magam is meg vagyok keresztelve reformátusnak. Volt egy kereső időszak az életemben, amikor a zsidóságot találtam a legmegfelelőbbnek, ideológiája miatt pedig a reform irányzatot, melyről 4 évvel ezelőtt olvastam a *Szombatban*. Ezért idén betértem a zsidó vallásba.” Szigorúan betartja a tórai törvényeket. Úgy véli, „ha valaki betartja a szombatot, gyalog jár, attól még nem ortodox. Szerintem ortodox az, aki elveti mások felfogását, és mereven ragaszkodik egyes Tóra-magyarázók értelmezéseihez. A Tórát az Isten nyelvünknek és szívünknek adta. Az számít igazán, mi megy benned végbe, amikor megteszel valamit. Nem a rítus (teljes és tökéletes) megcselekedése a lényeg. Nekem örömet okoz, hogy egy-egy órát sétálok a pénteki kiddusra, illetve a szombat délelőtti istentiszteletre. Ez egy kis túra – nem aszketizmusnak fogom fel. Továbbá az, hogy van valaki, aki szigorúan betartja a törvényeket, egy színfolt a Szim Salomban.” (30 éves férfi)

„Keresztény családból származom. Négy éve jöttem el a Szim Salomba, egy magánéleti trauma után. Édesapám nem tudja. Először a Szim Salom tagok embersége fogott meg, utána kerestem lelki támaszt a vallásban. Most tértem be. Nekem csak a reformzsidó irányzat felel meg. Szándékomban áll megnézni más istentiszteleteket is, de nem akarok olyan »klubhoz« tartozni, amelyik nem fogad el.” (30 éves nő)

⁷⁴ Valójában csak a nyugdíjasok közül járnak el néhányan szinte minden programra.

„Be akartam térni a zsidó vallásba – s ez most meg is történt. Máshonnan elküldtek, ezért eljöttem a Szim Salom Egyesületbe, ahol nagyon jól érzem magam.” Az istentiszteleteken boldogan üldögél szép, díszes, új és féltve őrzött imasájlában (tálit). Büszkén mondja el – bemutatkozáskor – a zsidó nevét. (65 éves férfi)

„Mezuzát akartam az ajtófélfámra. Azt mondták, ehhez kell egy rabbi. Ez a rabbi az én esetemben Kelemen Kata volt. Így kerültem 1999 őszén a Szim Salomba.” Azóta rendszeres résztvevője a programoknak. „Egyelőre még csak a mezuzá tokja van meg, felszegelve az ajtófélfára, a belevaló szöveg még nincs, mert drága. Beszélek Kelemen Katalival, hátha az is elég, ha ő leírja. Gondolom, hogy a mezuzá a felszentelés rítusától lesz szent. De én azért addig is úgy bánok a mezuzámmal, mintha igazi lenne: belépéskor mutatóujjammal megérintem, azután megpuszilo.”⁷⁵ (60 éves nő)

„Októberben hallottam először a Szim Salomról a Bálint Házban, a Kelemen Katalinnal folytatott beszélgetés során.” Másfél hét múlva már megjelent a Tóra-körön. Azóta nagyon jól érzi itt magát. Amikor csak tud, jön. „Zsidósággal már jó pár éve foglalkozom. Úgy érzem, a Szim Salom éppen megfelel nekem” – légkörében, felfogásában, továbbá az ismeretközvetítés szempontjából. (63 éves nő)

„Nyugdíjas mérnök vagyok, a feleségemmel élek, 10 unokám van. Nagyon büszke vagyok rájuk.” A Szim Salomba Kelemen Katalin Bálint Házi beszéde után jött el. Azóta el-eljár Tóra-körre, gyakran hozzászól. Két alapvető okot mond arra, miért jött el a Szim Salomba:

„Nagyapám 1933-ban megjósolta és leírta egy levélben, mi lesz néhány év múlva. A levelet elküldte testvéreinek (ti. családtagjainak), hogy figyelmeztesse őket: vigyázzanak és meneküljenek. Nem hallgattak rá. 50-ből 7 élte túl a Vészkorszakot.” Ebből a következő tanulságot vonta le: „Én csak úgy tudom figyelmeztetni veszély esetén a testvéreimet (ti. zsidó testvéreimet), ha közeli, szimpátia-kapcsolatban vagyok velük. Különben nem fogadják meg a tanácsomat, nem figyelnek a szavamra.”

A másik ok az, hogy úgy érzi, „erősen működik a második parancsolat: »Aki nem szeret engem, megbüntetem harmad és negyed íziglen. Aki szeret, megáldom ezer íziglen«. Elvileg tehát 250-szer annyi áldott családnak kéne lennie, pedig szerintem pont fordítva van. A parancsolatot az eszemmel felfogtam, de az unokáimra nézve éreztem át igazán, mit jelent ez, s hogy mennyire működik. A Szim Salomban meg akarom ismerni és szeretni az Örökkévalót.”

Egy 25 éves diáklány 2000 márciusában vett részt először a Szim Salom Egyesület istentiszteletén. „Most jöttem haza Amerikából és gyorsan eljöttem ide, a Szim Salomba. Amerikában jesívába jártam. Ott csak tanulni kellett (a Talmudról, a midrásokról, a zsidó hagyományokról); nem a vallásos gyakorlaton volt a hangsúly.” Kérdésemre, hogy ő vallásos-e, azt felelte: „nem tudom. Ateista nem vagyok, mert hiszem, hogy van valami felsőbb rendező elv, erő”. Mindenesetre a zsidóság fontos neki. „Szeretnék a zsidósággal foglalkozni, és még rengeteget tanulni. Most fogok végezni angol szakon. Már eddig is örömet leltem a

⁷⁵ A mezuzá szó szerint ajtófélfát jelent, de az ajtófélfára helyezett kis pergamentekercset (kláfot) is mezuzának hívják. Erre két bibliai szakasz van írva: „Halljad Izrael, az Örökkévaló az Istenünk, az Örökkévaló Egy!” (5 Mózés 6: 4–9.) és „Ha engedelmesen hallgattok parancsaimra...” (5 Mózés 11: 13–21.) A kóser pergamentekercset kizárólag rituális körülmények között, megfelelő tintával, rituálisan képzett szakember (szóféf, a „Tóra másolója”) készítheti el kézírással. Valójában a mezuzá felszerelésének hagyományos szertartásához nincs szükség rabbira. Rézsutosan kell felhelyezni – tórai előírás szerint minden, állandó tartózkodást szolgáló lakóhelyiség ajtajának felső harmadára –, mialatt a következő áldást mondják: „Áldassál Te Örökkévaló Istenünk, a világ Királya, aki megszentelt bennünket parancsolataival és elrendelte nekünk a mezuzá felszerelését.”

tanításban. Azt a képességemet, hogy jó tudok gyerekekkel bánni, össze akarom kapcsolni valahogy a zsidósággal. De nem csak tanárként... A Szim Salom Egyesületről a barátaimtól hallottam. Mindenképpen egy vallásos szervezetbe, hitközségbe akartam kerülni, mert úgy láttam, hogy a zsidó diákszervezetekben (csak) a kultúrát adják át, nem a vallást. A Szim Salomra a nők – emancipált – helyzete miatt esett a választásom. Egyelőre kevés a fiatal, de azért nagyon jól érzem itt magam.”

„Egy barátságos, vallásos, zsidó közösségre vágytam. Megtaláltam.” (79 éves nő)

IV. melléklet

Reformzsidó betérés Magyarországon

A Szim Salom közösség három 30 éves és egy 65 éves tagja (két férfi és két nő), valamint egy fiatal osztrák nő (nem lévén Ausztriában reformzsidó betéresi lehetőség) – több éves fel- és rákésülés után – 2000. február 27-én, vasárnap, felvették „Ábrahám atyánk és Sára anyánk szövetségébe”, azaz betértek a zsidó vallásba. Három és fél órán keresztül vizsgálta meg tudásukat, motivációikat egy háromtagú vallási bíróság (bét din: törvény háza), mely két angol reform rabbiból és egy nagy tudású, egykor ortodox, most tolmács-feladatokat is ellátó Szim Salom-tagból állt, továbbá jelen volt Kelemen Katalin magyarországi reformrabbi is, aki ajánlást írt a bét dinnek a betérők komoly szándékáról és a zsidó vallás terén tanúsított jártasságáról.

A bét din ülése a nyilvánosság kizárásával zajlott. A jelöltek egyenként mentek be. Elmondásuk alapján kiderült, hogy meglehetősen személyre szabottan „vizsgáztatták” őket. Egy fiatal nő sírva jött ki a szobából. Nem mintha bántották volna őt, csak az ő érdekében meg akartak bizonyosodni arról, hogy elég szilárd-e az elhatározása, s „valóban felkészült-e erre az öngyilkos vállalkozásra. Hiszen zsidónak lenni a Vészkorszak tapasztalataival a hátunk mögött nem egy életbiztosítás. És születendő gyermekeinknek sem az.”

35 ember jött el a bét din ülését követő rövidke ünneplésre: családtagok, barátok, a Szim Salom közösség tagjai. A rabbik által mondott, bátorító hangú beszédek után a betértek ajánlást kaptak az egyesülettől, valamint személyes apróságokat a barátoktól. A jelentős alkalmat falatozással és beszélgetéssel zárták.

2000. április 1-jén, szombat délelőtt tartották meg a frissen betértek rituális befogadó istentiszteletét. A betéréskor elnyert héber nevükön hívták fel őket a Tórához. Elmondták a zsidó egyistenhit legtömörebb, legtöbbször idézett megfogalmazását, a *S'má Izrael...* („Halljad Izrael...”) kezdetű ima első versszakát – elvileg a nyitott Tóra-szekrény előtt, de mivel a Szim Salom még nem rendelkezik Tóra-szekrényvel, ezért Tórával a kézben. Ez egy „privát szertartás” volt. Ezen az istentiszteleten csak Szim Salom tagok vettek részt. Az öt betérő közül csak kettő. Mindkettejüknek rendkívül sokat jelentett ez az alkalom, régóta és sokat készültek rá.

Az istentiszteletet követő keddusra (az ünnep borral és kaláccsal való megszentelésére) a tagok sós és édes süteményeket vittek, hogy minél gazdagabban megünnepelhessék a betérők első alijázását (Tórához való „felmenetelét”).

V. melléklet

A saját imakönyv elkészítéséről

A „sziddur” szó rendet jelent, mégpedig az istentisztelet rendjét, azaz imakönyvet. Magyarországon nincs reform imakönyv, csak hagyományos liturgia szerinti. Egy imakönyv elkészítése igen gondos munkát igényel, hiszen az eddigiek több évezredes fejlődés eredményei. Először a 800-as években írták le rendezve a liturgikus rendet. A Szim Salom sziddurjának elkészítésében többen vesznek részt, biztos tagként Kelemen rabbin kívül egy író. Ő már a kezdetekkor tag, rendszeresen hozza gyermekeit a Hávdálá-klubba. Istentiszteletekre viszont nem ide jár, hanem egy ortodox zsinagógába. Kitűnően beszél héberül és angolul. Fontos hitéleti eseményeken, amikor angol, illetve amerikai vendégek érkeznek, ő a tolmács.

2000. februárjában egy péntek esti kiddus után közösen beszélgettek a kiadandó imakönyvről. Ezen elhangzottak reform felvetések:

- Rendjén van-e, hogy ellenségeinken való bosszúállásért imádkozunk?
- Rendjén van-e, hogy olyasmért imádkozunk, amely a régi időkben volt?
- A messiás mennyire személyes metafora, s mennyire egy messianisztikus kort képzelünk el magunknak? Adekvát-e a személyes messiás?
- Keletkeznek új imák is. Ezek belevehetőek-e a szent iratok közé?

Reform törekvés a mai, modern tartalmak kifejezése, továbbá annak elfogadtatása, hogy nem szentségtörés új imát írni. (Gondolhatunk például a műtét előtt mondandó imára). Külföldön már tartanak „alternatív” istentiszteleteket, amelyeken alternatív anyagokat adnak meg. A közösség tagjai angol-héber kétnyelvű imakönyveket tanulmányoztak. Az egyikben például hat bevezető rész található – melyekben himnuszok, zsoltárok és meditációk vannak –, ezekből alkalmanként lehet kiválasztani egyet-egyét. Olyan témaköröket tartalmaznak, mint közösség, jövő, élet-halál kérdése, Izrael stb. Mindez azon megfontolásból, hogy ne legyen mindig ugyanolyan az istentisztelet.

Alapvetően kétfajta igény fogalmazódik meg az emberekben az istentisztelettel kapcsolatban: 1. állandóság, ritmusosság; 2. személyesség. A reform irányzat követőinél a második a fontosabb. Ugyanis valakinek például sokat jelent, ha megválaszthatja, hogy lánya bát micváján a jövővel foglalkozó bevezető részt olvassák fel.

A reform imarend valamivel rövidebb a hagyományosnál. A muszáf (az imák ismétlése) gyakorta nincs benne a reform liturgiában⁷⁶. A muszáf sok időt vesz igénybe, az elfoglalt emberek pedig nem tudnak hosszan ottmaradni a zsinagógában, s mivel a lényeg már egyszer elhangzott, inkább rövidítenek.

Formai igény az, hogy a héber szöveg szépen olvasható legyen transliterációval (kiejtés szerint átírással) különítve, a magyar fordítás pedig szép, költői legyen. A transliteráció jelen esetben a szefárd átírást követi majd. A sziddur elkészítése tehát komoly, nagy munka lesz. Az egyik angol nyelvű sziddurt (Sziddur Lév Chádás) 6 éven át (1989–1995) készítették. Mindig kipróbálták, majd átírták. Egy amerikai állampolgárságú egyesületi tag beszélt az amerikai, az előzőhöz igen hasonló helyzetről. Ott is újabb és újabb variációkat adnak ki. Megnézik, mi tetszik az embereknek, s mi nem. Ha szükséges, átírják.

Sikerült külföldről pénzt szerezni ahhoz, hogy Magyarországon létrejöjjön az első reform sziddur. Az anyagköltségen túl meg kell fizetni a kiadót, fordítót, szerkesztőt stb.

⁷⁶ Kivéve jom kippurkor – ilyenkor a muszáfot együtt mondja a hitközség.

Egy fiatalember azt javasolja, hogy egyelőre belső használatra készítsék el, műanyag borításban. „Ezenkívül jó lenne mindent kollektíven csinálni. Brigádot kellene összeállítani. Nem is zsidó szokás, hogy egyedül csinálja valaki.” Az író – aki biztosan részt vesz a sziddur-készítésben – közbeveti, hogy neki nincs igénye arra, hogy mindenben közösen döntsenek. Válassza ki Kelemen Katalin rabbi, hogy mi legyen benne. A rabbi döntésébe ő nem fog beleszólni.

VI. melléklet

Dilemma: egyházzá-alakulás vagy MAZSIHISZ-tagság?

1999. november 28-án a Szim Salom Egyesület és hitközösség rendkívüli közgyűlést tartott, mely meghatározta a Szim Salom fejlődésének irányát, méghozzá a június elejei közgyűlés döntésének fölülbírálásával.

A júniusi közgyűlés legfontosabb határozata az volt, hogy megteremtsék a Szim Salomnak mint vallási szervezetnek a szervezeti háttérét. Ismerve a neológ és ortodox hitközösségek irányukban megnyilvánuló elutasító magatartását, valamint hallva azt a nyugtalanító hírt, hogy az egyházalapításokat a jelenlegi kormány meg kívánja nehezíteni, döntő lépésre szánták el magunkat: kinyilvánítottuk azon akaratainkat, hogy önálló vallási szervezetként kívánják magukat bejegyeztetni (a jogi szaknyelv az ilyen szervezeteket egyháznak nevezi). Abban reménykedtek, hogy így némileg nagyobb állami támogatásra (egy százalék adótámogatás helyett két százalékra) számíthatnak, s abban is bíztak, hogy távlatilag a Magyarországi Zsidó Hitközösségek Szövetsége (MAZSIHISZ) is befogadja az immáron saját szervezeti háttérrel rendelkező új „felekezetet”. (Az ortodoxok hitközösségek is külön egyházként tagjai a MAZSIHISZ-nek.)

Az őszi rabbilátogatás során azonban az őket támogató reform mozgalom képviselői egyértelműen a tudtukra adták, hogy a mindenkori állami támogatásnál nagyobb mértékben, a Szim Salom szükségleteit figyelembe véve, lehetőségeik szerint fogják segíteni őket, ezért tehát nem szükséges külön szervezeti formát kialakítaniuk. Amúgy pedig nem szokás a reform mozgalmon belül más zsidó szervezetektől elkülönülő szervezeteket létrehozni. Erre a rabbik szerint az elmúlt több mint ötven évben nem volt még példa. A reform mozgalom által tűnik ki a többi zsidó áramlat közül, hogy lehetséges zsidó életmódként és életútként ismeri el az összes, a Tóra szellemiségében élő közösséget, így a neológokat és a különféle ortodox és „neortodox” irányzatokat is. Szerintük a külön szervezetalapítás ezen elvet és gyakorlatot erősen kétségessé tenné. Ígéretet tettek rá, hogy ha a Szim Salom eláll az egyházalapítás szándékától, erős diplomáciai aktivitással rövid időn belül elérik a MAZSIHISZ-nél a föl vételét.

A közgyűlés támogatta ezt a megközelítést és az egyházként való bejegyzés jogi folyamatainak befejezéséről hozott határozatot. Ezzel megoldották azt a dilemmájukat, hogy a külön egyházalapítással nem égetik-e föl maguk mögött azt a hidat, mely – egyszer talán – a MAZSIHISZ-hez köthetné őket. „Nem alapítunk külön egyházat, nem gyűjtünk meg semmilyen hidat. Tisztán kell ugyanakkor látnunk: még ha akarnánk is, nehéz volna a szóban forgó hidat meggyújtani. Híd ugyanis nincs. E hidat magunknak, külhoni, illetve honi reformzsidóknak, kell arcunk verejtékével föl építenünk.” Az első lépést a vezetőség még a tavaly őszi folyamán megtette. Ekkor írásban kérte autonóm tagozatként történő föl vételüket a MAZSIHISZ-be. Addig ki kell dolgozniuk szervezeti működésük és hitelvek alapjait, létre kell hozniuk egyesületi alapszabályukat, mivel ez formai föl tétele a föl vételüknek.

Az előkészítés beindult. A liturgiai bizottság egy lelkes nem vezetőségi tag bevonásával elkészítette a hitelvek összefoglalását, melyet a közgyűlés elé terjesztettek. A radikális for-

dulat, s az ebből fakadó bizonytalanságok ellenére a megjelentek nagy érdeklődéssel fogadták a hitelveket, töviről-hegyire átrágták és sok helyütt pontosítási, illetve módosítási javaslatokat fűztek hozzájuk. 2000. januártól májusig pedig hosszas viták után összeállt az egyesület alapszabálya.

VII. melléklet

Felvételi kérelem a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetségébe

A Szim Salom Progresszív Zsidó Közösség 1998 októberében hivatalosan is felvételét kérte a MAZSIHISZ-be. A kérelem kinyilvánította, hogy a Szim Salom „természetesen a magyar zsidó hitközségek sorába” tartozik, és mint ilyen, igényli, hogy a közösséget a MAZSIHISZ autonóm tagozatként fogadja tagjává.

A kérelemnek a Progresszív Zsidó Világszövetség (World Union for Progressive Judaism, WUPJ) magas rangú küldöttsége – közöttük Austin Beutel, a világszervezet elnöke, Ammiel Hirsch rabbi, ügyvezető igazgató és Philip Meltzer, a szövetség amerikai vezetője – igyekezett nyomtatékot adni. A több mint húsztagú delegáció 1998. november közepén járt Budapesten. A látogatás célja „egyrészt a progresszív irányzat népszerűsítése, másrészt legitimitásának elismertetése” volt.

Ám az eredmény elmaradt. A Szim Salom kérelmére a MAZSIHISZ nemleges választ adott, arra hivatkozva, hogy a magyarországi rabbikar és az autonóm ortodox hitközség „mindenfajta csatlakozást az Önök által felvetett témában határozottan ellenez, illetve elutasít”. Ugyanakkor a MAZSIHISZ megígérte, hogy az ügy 2000. első negyedévében a MAZSIHISZ és a budapesti hitközség legmagasabb fóruma, vagyis a közgyűlés elé kerül.

A WUPJ nevében Alan Magnus küldött hivatalos választ az elutasításra. Szólt Kelemen rabbinő tanulmányairól a Leo Baeck College-ban, valamint beiktatásáról. Elküldte egy nemrég publikált broszúrjukat a WUPJ-ról és az Európai Régióról, amely rövid történeti áttekintést és háttér-információt ad a sokféle regionális szervezetről. Egy betétlap is található benne a Szim Salom támogatásáról, illetve a hátoldalon más, európai, a WUPJ-hoz tartozó közösségek részletesebb bemutatása olvasható. Mellékelte továbbá az „Európai Bét Din eljárásmodját és gyakorlatát”, amely részletezi a rabbinikus bíróságuk eljárásmodját a betéréssel, örökbefogadással, házassággal, válással és újbóli házasságkötéssel kapcsolatban.

Az említett betétlap tulajdonképpen egy kemény hangú, hat pontból álló nyilatkozat, mely leszögezi, hogy a „MAZSIHISZ döntése elfogadhatatlan”, majd arra hívja fel a figyelmet, hogy a Szim Salom egy világmozgalom része, mely közel kétfélmillió zsidót képvisel, így a legnagyobb zsidó közösség a világon. A szövetség úgy véli: ha a MAZSIHISZ véglegesen elutasítja a Szim Salom felvételét, akkor az „diszkriminációt jelent a reformzsidókkal szemben”. A WUPJ kilátásba helyezi, hogy kedvezőtlen döntés esetén más nemzetközi zsidó és politikai szervezetekhez fordul. A nyilatkozat utolsó pontja így szól: „A reform judaizmus is létfontosságú a magyarországi zsidóság számára. A többség nem ortodox, és nem is lesz az soha. Ezért a reformmozgalom jelentős szerepet játszik a zsidók hitének visszaszerzésében és megtartásában.” A progresszív és a neológ mozgalom felfogása között van néhány különbség, de a WUPJ reméli, hogy a MAZSIHISZ felismeri, hogy a neológ irányzat ugyanúgy alternatívája az ortodox judaizmusnak, ahogy a progresszív judaizmus, amely ugyanilyen módon kellene befogadást nyerjen a szövetségükbe.

A Szim Salom közösség tagjai az elutasítás után megkérték a MAZSIHISZ vezetőségét, hogy tegye lehetővé részvételüket a következő közgyűlésen, s ily módon a küldöttek ott fölmerülő

kérdéseire kompetens választ adhassanak. Felajánlották továbbá, hogy addig is minden információt rendelkezésükre bocsátanak az egyesületről.

Kérelmük – nélkülük lefolytatott – elbírálásáról 2000. februárban a következő levélben értesítették őket:

Tisztelt Vezetőség, Kedves Hittestvéreink!

Ezúton értesítjük Önöket, hogy felvételi kérelmüket a MAZSIHISZ Elöljárósága – azt elsősorban vallási kérdésnek ítélve – véleményezés céljából a Rabbikarnak és az ORKI – Zsidó Egyetem szakértői plénumának továbbította. E testületek azt véleményezték, és az alábbi nyilatkozatot tették:

„A Magyarországi Rabbikar egyhangúlag kinyilvánítja, hogy a Szim Salom mozgalom azon tagjait, akik a zsidó vallási törvények szerint zsidók, testvéreinek tekinti, velük minden, a zsidóságot érintő politikai és társadalmi kérdésben együttműködni óhajt. Kijelentjük azonban, hogy a Szim Salom mozgalom a tradicionális neológ hagyományoktól alapjaiban különbözik, ezért hitközseggként nem ismerhetjük el, felvételét a MAZSIHISZ-be nem fogadhatjuk el.”

E nyilatkozat értelmében a MAZSIHISZ Vezetősége a Szim Salom Egyesület felvételi kérelmét elutasítani kénytelen. Egyúttal értesítjük Önöket, hogy Egyesületüket társadalmi szerveződésként, a Magyarországi Zsidó Civil Szervezetek nyilvántartásába vettük. Biztosítani kívánjuk Önöket, hogy a MAZSIHISZ teljes jó szándékkal viseltetik munkájuk iránt, és mindenkor örömmel néz elébe a magyarországi zsidóság érdekében az Önökkel történő közreműködésnek.

Jelen levélből egy példányt csatolunk a World Union for Progressive Judaism, European Region-nek küldött válaszukhoz.

Tisztelettel: Tordai Péter (elnök)

Zoltai Gusztáv (ügyvezető igazgató).

A WUPJ rögtön reagált a MAZSIHISZ döntésére. Erről vall Alan M. Magnus (a WUPJ Europe Region kincstárnoka) levele:

Kedves Tordai és Zoltai Úr!

Köszönöm március 27-én kelt levelüket. Az Önök okfejtése a levelük második bekezdésében akkor lenne helytálló, ha lett volna egy ortodox „Einheitsgemeinde” abban az időben, amikor a neológ irányzat létrejött, s ez az ortodox csoportosulás visszautasította volna a neológok felvételi kérelmét. A tény azonban az, hogy a zsidóság mindig a szemléletmódok legszélesebb körét foglalta magába. Az igazán fontos kérdés tehát az: a Zsidó Hitközségek Szövetsége befogadja-e valamennyi zsidó közösséget, vagy csak azokat, amelyek bizonyos szabályokat követnek. Maga a „szövetség” fogalom jelentése is tartalmazza annak elismerését, hogy a tagok önállóak, önkormányzatot élveznek, s csupán azokat a közös szabályokat követi mindegyikük, amelyek ahhoz szükségesek, hogy együttműködjanak a szövetség céljainak megvalósítása érdekében.

A mai világban azoknak az embereknek a nagy többsége, akik zsidónak tartják magukat, olyan közösségekhez tartozik, amelyek szabályai „kevésbé szigorúak” (az Önök megfogalmazásával élve). Azt gondolom tehát, hogy az Önök megközelítése elfogadhatatlan számunkra, akik ehhez a többséghez tartozunk, s akik szélesebb értelemben kívánjuk előmozdítani Izrael népe és a zsidó hit ügyét. Bizonyos vagyok abban, hogy különösen az amerikai zsidóság lesz rendkívüli módon csalódott, ha a Közgyűlés a Szim Salom felvétele ellen foglal állást – éppen az a közösség, amelynek az anyagi segítsége a II.

világháború óta oly nagy mértékben járult hozzá, s járul hozzá ma is a közép-kelet-európai zsidóság újbóli fejlődéséhez, s amely tagjainak túlnyomó többsége „kevésbé szigorú” szabályokat követ. A világ számos országában léteznek olyan képviseleti testületek, amelyek valamennyi zsidó embernek lehetővé teszik, hogy találkozzanak s együtt dolgozzanak, hogy közösen küzdjenek az antiszemitizmus ellen, és az egész világ előtt képviseljék az érdekeinket és értékeinket. Azt remélem, hogy az Önök Közgyűlése megfontolás tárgyává teszi ezeket a szélesebb összefüggéseket, s hogy a fentiekben megfogalmazott álláspontot Önök ismertetik az április 9-ei közgyűlésen.

Kiváló tisztelettel: Alan M. Magnus

A közösség hozzáfogott a megfelelő stratégia kidolgozásához. Az egyik alapító tag arra hívta fel a figyelmet, hogy „mulasztás történt. 10 évig belül építkeztünk. Nem ismernek minket. Amit nem ismernek, azt elvetik. Kiderült, hogy olyan alapvető információkat nem tudnak például, hogy a progresszív zsidóság 2 millió embert számlál.” Más azt deklarálná, hogy a Szim Salom azokat a zsidókat célozza meg, akik ortodox vagy neológ zsinagógába amúgy sem mennének, hogy ne tartsanak a hitközségek vezetői attól, hogy az egyesület tőlük csalogatná el a hívőket. Kelemen Katalin szerint viszont ez nagyon leszűkítené az érintettek körét. (Hisz nagy ünnepeken sokan mennek neológ templomba. De lehet, hogy a Szim Salomba is szívesen jönnének.) Ehelyett ő is a külső építkezés mellett foglal állást. „Eddig belső építkezéssel foglalkoztunk. Most új korszak kezdődik, ahol a belső építkezés továbbra is fontos.”

Az egyesület vezetőségi tagjai egy péntek esti kiddusra elhívták az egyik volt MAZSIHISZ-tagot, hogy elbeszélgessenek vele a felvételi kérelemről, a MAZSIHISZ hozzáállásáról az ilyen kérdésekhez, a döntéshozatal módjáról. A Szim Salom Egyesület elnöknője felvetette, hogy ő szívesen elhívna a MAZSIHISZ-től embereket, csak hogy végre egy kicsit elbeszélgessenek, hogy jobban megismerjék egymás nézeteit, félelmeit. A vendég szerint nem ezen fog múlni a döntés, azonkívül a vezetők többsége „meg se közelíti a Szim Salomot, mert féltik a pozíciójukat.” Szervezetileg elfogadhatják az egyesületet, rituálisan azonban nem. Ahogy nem fogadják el a női rabbit sem. Valahol (pl. Amerikában, Németországban) igen, de itt ők döntenek el. Azért támogatja a Szim Salom Egyesület tagjainak a lelkesedését, de valójában nem érti, miért olyan fontos nekik, hogy tagja legyen ennek a szervezetnek.

A jelenlévők azt felelték, hogy elsősorban nem az anyagi támogatás miatt – bár az sem jönne rosszul az egyesületnek. Hisz a tagdíjából kevés pénz folyik be, egyelőre kevés és persze bizonytalan az adomány is, valamint külföldről sem kaphatnak örökre anyagi juttatást.

Egy fiatal nő hangsúlyozta, hogy nem tartanak igényt a pénzre. Azt szeretnék, hogy ismerjék el őket, hogy ők is temethessenek zsidó temetőben – a saját rítusaik szerint, a saját rabbijuk által. Minthogy az egyesületben sok az idős ember, ez egyre égetőbb probléma számukra.

Mélyinterjúim alkalmával kiderült, hogy van olyan tag is, aki semmi jót nem lát a MAZSIHISZ-hez való csatlakozásban. Sőt olyan is (egy idősebb férfi), aki megsúgta, hogy ki is lépne a Szim Salomból, ha erre sor kerülne. Ő onnan menekült el ide. Szerinte ott sokan nem elég tisztességes emberek, „nem zsidók, csak izraeliták”. Egy személyes hangú versében ezt meg is fogalmazta: (ld. VIII. melléklet)

„...Nem elég etikát hirdetni, úton és útfélen / szavunk tetteinktől soha el ne térjen /.../
Lépteink vezessék a Törvény betűi, / hogy földi életünkben tudjunk eligazodni.”

2000. április 9-én tartotta közgyűlését a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége. Erre a Szim Salomot nem hívták meg, de a vezetőség néhány tagja mégis elment. A MAZSIHISZ elnöke napirend előtti pontként a közgyűlés elé terjesztette a Szim Salom Progresszív Zsidó Közösség felvételi kérelmét, az előzményeket és az eddig keletkezett dokumentációt, köztük a

rabbikar elutasító állásfoglalásának egy részét, az erre reagáló levelet a WUPJ-tól, melyben annak elnöke a Szim Salom felvételét kéri a szövetségbe. A kialakuló vitában általában a képviselők, a hitközségek vezetői keresték a megoldást arra nézve, hogy milyen formában és milyen joggal tartozzon a Szim Salom a MAZSIHISZ-be:

- teljes jogú tagként (azzal a záradékkal, hogy nem azonosulnak vallásgyakorlatával),
- állandó tanácskozási joggal bíró megfigyelőként,
- tagja lehetne a MAZSIHISZ egy ún. közéleti tagozatának, ahová főként nem vallásos zsidó szervezetek nyernének felvételt, amelyek küldötteket delegálnának szavazati joggal a közgyűlésbe és a vezetőségbe is.

A rabbikar felszólaló tagjai egyértelműen elleneztek a Szim Salom vallási közösségként való elismerését a szövetségen belül. Leszögezték, hogy ők tartják magukat a háláchához. A Szim Salom soraikba léphet, de nem ezzel a vallási felfogással. „Hiszen sok helyütt a világban még a neológiát sem fogadják el. Ha a Szim Salom belép a MAZSIHISZ-be, akkor még a neológia maradék elfogadottsága is odalesz.” Az Alapszabály szerint a MAZSIHISZ a Sulhán Áruch (háláchikus törvénykönyv, ld. még IX. melléklet) alapján álló közösségek szövetsége. Mivel a Szim Salom nem a Sulhán Áruch alapján áll, eltér tőlük liturgikusan és rituálisan, nem lehet felvenni a szövetségbe.

Schöner Alfréd országos főrabbi, a rabbiképző intézet rektora egyfelől leszögezte, hogy ő a hálácha alapján áll, erre neveli tanítványait, másfelől kijelentette, hogy „nekünk semmilyen tekintetben diszkriminálni nem szabad”. A dolog összetett voltára való tekintettel azt javasolta, hogy most e kérdésben ne hozzanak döntést, hanem azt megfelelő előkészítés, informálódás után terjesszék újra a közgyűlés elé.

A közgyűlésről részletes beszámolót közölt az Új Élet (a magyarországi hitközségek lapjának) 2000. május 1-i, valamint a Szombat (a MAZSIKE folyóiratának) májusi száma.

Egyszóval, a reform mozgalomnak ugyanúgy meg kell küzdenie az elfogadásért, ahogy a neológiának meg kellett az ortodoxia ellenében; noha az most ugyanazzal az elutasítással viseltet a további reformokat hirdetőik iránt.

VIII. melléklet

Szilárd Gyula: Emlékezés

Mély vizű folyónak gyors sodrában,
rozzant csónakunkat szennyes hullám rázta.
A rohanó vizet semmi nem gátolta,
evezőnket is eltörte a sebes víznek árja.

Bukdácsolt csónakunk a túlsó part felé,
olykor mentő kezek is nyúltak felénk.
A barna áradat rabul ejt minket.
A fuldoklókat gyilkos örvény lehúzta a mélybe.

Akiben volt egy kevés erő,
ziháló tüdejében maradt még levegő,
csontváz karjaival csapkodta a vizet,
de nem tudta fenntartani a kihagyó lélegzet.

A túlparti fűzfák ágait lejjebb eresztették,
hogy a partra vergődőket még megmenthessék.
Görcsösen élt bennük a szabadulás reménye,
de a parti sziklákon is sokan összetörtek.

Csak akik kevesen elértük a partot,
szabadok lettünk, mégse szabadultunk.
A Holocaust képei ma is kísértének,
mártírjaink vértengere az egekig ért fel.

Bosch absztrakt képei jelennek meg bennem,
mikor a múlt iszonyatát újra felidézem.
Mint egy görög tragédia szenvedő kórusa,
zakatol fülemben a günskircheni éjszaka.

Talán a Gondviselésnek célja volt velem,
hogy életben maradjak, és tanú legyek.
Ne feledjük soha a szörnyűségeket,
gyenge hangom is tiltakozás legyen!

Szeretnék ma is az ordas eszmék hívei,
karjukat lendítve, félelmet kelteni,
a keresztet újra megcsúfolni,
a rasszista mérget újra széjjelszórni.

Ajánlás:

Nem elég őrizni a mártírok emlékét,
illik betartani az ősök üzenetét.
A templom köveit is elkoptathatod,
ha az isteni morált közben kicsúfolod.

Nem elég etikát hirdetni, úton és útfélen,
szavunk tetteinktől soha el ne térjen.
Minden ember csak az igazért pereljen,
teljes igazság nem lehet véletlen!

Ok nélkül vádolni rágalmazás legyen,
e nemes szándék tiszteletet érdemeljen.
Erősségünk legyen a hitnek hatalma
jövőnknek biztos, szent záloga.

Ezért legyél tiszta, vigyázz, ne tévedj el,
az utak sokféle vezethetnek.
Lépteinket vezessék a Törvény betűi,
hogy földi életünkben tudjunk eligazodni.

Ezért akarjunk zsidók lenni,
nem csak annak látszani!

Budapest, 2000. február 1.

IX. melléklet Merre halad (a haladó) zsidóság?

Schweitzer Gábor előadása a neológia múltjáról és jövőjéről

A zsidóságban szakadások folyamatosan voltak, de nem annyira látványosak – és Jakov Katz szerint (Katz 1994) tragikusak, végzetesek –, mint a XIX. századi Magyarországon, amikor a neológ irányzat elvált az ortodoxiától. A szakadásra akkor került sor, amikor a belső konfliktusok a külső kihívások hatására felerősödtek. „A külső, fizikai gettó falai összeomlottak, s a belső gettó falai is repedeztek” – fogalmazta meg Schweitzer Gábor.

A szakadás hivatalosan 1869-ben következett be. Felvetődött a kérdés, vajon nem két különböző vallás jött-e létre – hiszen nagyobb a különbség az ortodoxia és neológia, mint a katolicizmus és protestantizmus között. Kis Arnold rabbi a *haladó zsidóság* kifejezést gúnyosan *halódó zsidóságra* változtatta. A neológ hitközségek hevesen tiltakoztak: a haladás nem azt jelenti, hogy nem tisztelik a törvényt. „A konzervatív mozgalom⁷⁷ célja a zsidó tradíciók és törvények szellemében, a lehetőségekhez képest fenntartani a múlt szokásait. A változáshoz mindenekelőtt bizonyítani kell annak szükségességét. A háláchá mindig reagál és mindig reagált a változó körülményekre” (Vecmuná 1988:25). A *háláchát* (a Talmudban található törvényeket) nem tekintik teljesen zárt rendszernek, s újragondolására tesznek kísérletet – igaz, valamelyest az ortodoxián belül is.

Az egyik szakadási pont tehát a *Sulhán Áruch* értelmezése és alkalmazása. A Sulhán Áruch a háláchá kodifikációja, azaz háláchikus törvénykönyv, melyet József Káro rabbi (1488–1575) szerkesztett a törvényeket rendszeresítő elődeinek alapján. Először 1564-ben nyomtatták ki Velencében. Tartalmazza mindazokat a törvényeket, melyeket a vallásos zsidó embernek be kell tartania. Minthogy Káro elsősorban a szefárd zsidók hagyományos életét vette tekintetbe, jelentős szerepet játszott utóbb Moze Iszerlesz rabbi (1525–1572) – vagy rövidítve: Remó –, aki az askenázi (közép-, kelet- és nyugat-európai) zsidóság hagyományai szerint helyesbítette és kiegészítette a Sulhán Árucho. Ennek a gyakorlati élet szempontjából összeállított kivonatát készítette el Slomo Ganzfried ungvári rabbi (1800–1886), melyet először 1864-ben adtak ki először *Kiccúr Sulhán Áruch* (Rövidített Sulhán Árucho) címmel. Magyar fordítással 1934-ben jelent meg először. Ez az ortodox hitközségekben teljességében érvényesül. Jogilag nem lehet szankcionálni a betartását, de egyéb módon igen (gondoljunk például a szombattartó zsidó kereskedők névjegyzékére a századelőn, mely diszkriminálta a neológ kereskedőket).

1912-ben az ortodoxia kijelentette, hogy nincs a neológiával való egyesülés ellen, de az összeolvadás feltétele a Sulhán Árucho teljes elfogadása. A neológia ezt nem vállalta fel, s egyre több embert vonzott⁷⁸ elveivel, céljaival: ragaszkodott az egyistenhöz, a hagyományokhoz, az ideákhoz. Azt vallotta, hogy az ideák zsidóságának kell megmaradnia, nem a kásrutnak (a rituális étkezési törvényeknek) és más előírásoknak, betű szerint betartva őket.

⁷⁷ A „neológia” nem hivatalos elnevezés; csak Magyarországon ismerik és szűkebb értelemben kongresszusi zsidóságot, tágabb értelemben konzervatív judaizmust értenek rajta. Bár „új elveket követőnek” mondják, a neológia nem vall új hitelveket, ám rituális gyakorlata eltér a hagyománykövetőnek nevezett ortodoxiától.

⁷⁸ Míg 1910-ben a vallásos zsidóságon belül az ortodoxok száma 50-60%, a neológok száma 30-40%, a szakadás előtti felfogást képviselő ún. status quo hitközségekhez tartozóké pedig 5-6% volt, addig a két világháború között az ortodox-neológ arány éppen megfordult.

„A Sulhán Áruach nem serkent gondolkodásra és nem kell mást tenni, mint betartani. A zsidóság többsége azonban szeret gondolkodni – magyarázta Schweitzer Gábor –. Őket nem elégti ki az, hogy valamit azért kell az adott módon megtenni, »mert a törvény így mondja«.”

Hatvany Bertalan – aki még Magyarországon cionistává lett – zászlajára tűzte a következőket: „Vissza a zsidósághoz? Igen! – Vissza a gettóba? Nem!”

A Sulhán Áruach terjedelme és részletessége miatt sokaknak nehezen használható, így nem tölti be azt a szerepét, hogy (praktikus) útmutatásul szolgáljon a zsidó életvitel megteremtéséhez. Ezért számtalan, a zsidó tradíció gyakorlatát bemutató, népszerűsítő kiadvány látott napvilágot (Rékai 1997:56).

A felszabadulás után az ortodoxia és neológia utóvédharcait vívta. A Rákosi-rendszer idején az állam megszüntette szervezeti különállásukat, mivel így egyszerűbben tudta kezelni őket. 1949-ben 90 ezer maradt a 170 ezer izraelita vallásúból. Azóta nem tudják pontosan, hányan vannak. Az mindenesetre bizonyos, hogy neológ többség tapasztalható az ortodox szubkultúrákhoz képest. A különbség közöttük inkább rituális, mint ideológiai.

A MAZSIHISZ alapszabályában kimondatik, hogy a MAZSIHISZ-hez tartozó hitközségek elfogadják a Sulhán Áruach alapvető szabályait. – De melyek ezek az alapvető szabályok? Eddig senki sem mondta és nem is kérdezte. Az ortodoxokon kívül mindenki elég sajátosan értelmezi. Minekutána a Szim Salom Egyesület kijelentette, hogy nem tartja magára nézve kötelezőnek a Sulhán Áruachot, igazoltnak érzi a hitközség a reformzsidók elutasítását.

„A jelenlegi struktúra öngyilkos struktúra, ha nem veszi figyelembe a Vészkorszak következtében beálló, illetve a modern kor diktálta változásokat. Vegyük például a zsidó státusz meghatározását, melyben a genetikai csak az egyik tényező. Nem biztos, hogy áthidalhatatlan.” (vö. Katz 1994, Katzburg 1999, Pietsch 1997, Vecmuná 1988)

X. melléklet

Tovia ben Chorin⁷⁹ a szabadelvű zsidóságról

„A szabadelvű zsidók [...] nap mint nap a kinyilatkoztatás hegyének lábánál állnak. [...] A próféta szavának előterében élnek: »[...] dirszuni vichjú, Keressetek engem, hogy éljetelek!« (Ámosz 5:4). Törvények nélkül nincs zsidóság. Nem véletlenül hívják a vallási törvényt háláchának, s az sem véletlen, hogy a hálách, jádni, menni igéből származik. [...] Azt mondhatnók, az élet maga az az út, melyen az ember jár; a háláchá az élet útjára irányít. [...] Minden zsidó áramlat, mely tudatosan él zsidó életet, még a szekuláris is, tartalmaz háláchát, ággádát (példázatos tanítást, fölszólító és tiltó parancsolatokat). [...] A zsidó gondolkodás dialektikus gondolkodás. Így hát nagy tapasztalatunk van abban, hogy ellentéteket egyenlítsünk ki. A háláchát az ellentétek közötti egyensúly, az extrémítások közötti mérlegelésen alapuló finom egyensúly jellemzi. Tiltott mellett mindig van megengedett, szent mellett profán és tiszta mellett tisztátalan. A gondolkodásnak ezt a hagyományát a szabadelvű zsidóság erősebben teszi a sajátévá, mint más áramlatok. [...] Három területen mozoghatunk szabadon. Ameddig ezeken a témakörökön belül mozgunk, nem csak a zsidó identitásunkat őrizzük meg, hanem a föderatív összetartásunkat is fejlesztjük. Az első terület a tanulásé, még hozzá abban az értelemben, hogy „a Tóra tanulmányozása annyit nyom a latba, mint mindegyik (micvá) együttesen” (Misná Pea 1:1). Az a zsidóság, mely csakis rituális dolgokra

⁷⁹ Tovia ben Chorin a rabbija a zürichi reform zsinagógának, mely a legnagyobb, több ezer tagot számláló reformzsidó közösség Nyugat-Európában.

koncentrál, míg a Tóra és a profán élet tanulmányozását elhanyagolja, nem lehet szabadelvű. Ha a Tóra tanulmányozásáról beszélünk, akkor ez magába foglalja a zsidó alkotóerő összes megnyilvánulását az idők kezdete óta a mai napig. A tanulás befolyásolja és teszi lehetővé, hogy minden egyes ember kiválaszthassa zsidó életútját. [...] Ha megtanuljuk, miként konfrontálódjunk és foglalkozzunk behatóan és megalkuvásmentesen a Szentírás szövegével, a hittell és embertársainkkal, akkor ez egy olyan nyelv garanciájává válik, melyen a zsidóság mindegyik részéhez szólhatunk. Habár a biblikus vagy rabbinikus írásbeliség forrásait és a modern héber irodalmat eltérően értelmezzük, megmarad a számunkra a közös nyelv, s lehetséges közöttünk kölcsönösségen alapuló kommunikáció is. Csakis akkor szakad meg a kapcsolat, ha valamelyikünk úgy dönt, kizárólag az ő nézetei az érvényesek, miközben mindenki másé értéktelen. [...] A második terület szoroson összefonódik a „zsidó tettel”. A szabadelvű zsidók tudatosan a zsidó naptár erőterében élnek. Tudják mikor van a sábbát és mikor köszöntenek rájuk az ünnepek. Hogy ezen öntudatuknak milyen formában adnak kifejezést, személyes döntésük, egészen addig, amíg magánszemélyként cselekszenek. Mindegyik hitközség autonóm módon dönt arról, miképpen szeretné meghatározni saját útját. [...] A harmadik és utolsó terület a cödáká, az igazságtalanságokat kiegyenlítő jótékonyság, az emberi szenvedés iránti szenzibilitás a Tan szavának értelmében: „[...] mert idegenek voltatok Egyiptom földjén” (Ex. 22:20).

(Forrás: Keschet 1997/1998 december-január, 12. szám).

Ezúton szeretném megköszönni az írást lefordító fiatalember segítségét!

XI. melléklet

Népszámlálás és zsidó önbevallás 2000-ben

A magyar zsidóság a zsidó vallás mellett a politikai etnikum választási lehetőségét is általában megtagadja. A cionizmus sosem volt erős mozgalom Magyarországon (annak ellenére, hogy itt született Theodore Herzl); a túlnyomó többség magáévá tette a társadalmi szerződés által felkínált asszimilációt. A magyarországi zsidók 1990-ben – 535 embert leszámítva – visszautasították annak lehetőségét, hogy magukat mint nemzetiséget nevezzék meg a *Nemzetiségi és Etnikai Kisebbségek Jogairól* szóló törvény miatt, annak ellenére, hogy ezzel jogot nyertek volna egy ilyesfajta elismerésre a törvény előtt, mivel legalább 100 éve Magyarországon élnek; magyar állampolgárok nyelvvel, kultúrával vagy hagyománnyal és öntudattal, mint csoport (1993. évi 27. Törvényrendelet). Ennek oka a magyarországi zsidók múltjában gyökeredzik. A nagy sokk ellenére, ami az asszimiláció támogatóit érte 1920 és 1944 között, a jelenlegi magyar zsidóság többsége bár fenntartásokkal, de azonosult az asszimilációs modellel. A kisebbségként való bejegyzés egy nyílt, nyilvános manifesztációja lett volna egy szeparált testületi identitásban mutatkozó társadalmi különbségnek, amelyet a többség nem kíván és nem tart önmagára érvényesnek. Tisztában vannak azzal, hogy a törvény általi nyilvántartás ürügyül szolgálhat a diszkriminációra a munkavállalás terén, a nemzeti kérdésekkel foglalkozó vitákból való kizárásnál, eltávolításoknál, vagy ami még rosszabb, akkor, amikor egy veszedelmesebb kormány jut hatalomra. Megerősítette ezeket a félelmeket az a tény, hogy a leglelkesebb szószólói annak, hogy a zsidókat mint hivatalos nemzeti kisebbséget határozzák meg, antiszemita programmal bíró nacionalista csoportok voltak (Kovács 1994:63-71). Azonkívül a MAZSIHISZ „föltette hegemoniáját, hiszen egy zsidó nemzetiségi önkormányzat csökkentené hatalmát, a pénz, támogatás már nem csupán hozzájuk folyt”.

A 2000. évi népszámlálással és a zsidó önbevallással kapcsolatban mondta el gondolatait Deák Gábor a Szim Salom Egyesület egy márciusi keddje után. Deák Gábor a Magyar Zsidó

Kulturális Egyesület (MAZSIKE) és a Lauder iskola egyik alapítója, egykor az Izraeli Nagykövetség munkatársa. Ismert még közéleti írásairól, különösen pedig arról, hogy írt egy Csurka Istvánt bíráló cikket. A között az 535 ember között volt, akik 10 évvel ezelőtt zsidó nemzetiségűnek tartották magukat. Úgy gondolja, hogy a nemzetiségi státusz több jogot jelent, amit érdemes kihasználni. Ő azért jött el a Szim Salomba, hogy minél többen írják alá, hogy nemzetiségük zsidó – akkor is, ha azt mondják, hogy nem létezik „zsidó nemzetiség”; és azt is, hogy vallásuk zsidó – akkor is, ha nem vallásosak, de zsidónak érzik magukat (mint ő). Nagyon is megérti, átérzi, tapasztalta a félelmet, mivel a nagykövetségen dolgozott. Tisztában van azzal, hogy a háború alatt történetek után szinte alig akarják az emberek írásba adni zsidóságukat. Szerinte a MAZSÖK-nek ki kellene küldenie ezzel kapcsolatban egy finom, jól megfogalmazott levelet, hogy nem kell félniük, nyilatkozatuk csak statisztikai adat lesz.

Deák azt mondta, hogy a legtöbb baj az asszimilánsokkal és az ön-antiszemítákkal van (akik közül jópáran a MIÉP tábort gyarapítják). Ők teljesen elhárítják maguktól a problémát. Sokan kötődnek a lelkük mélyén a zsidósághoz, ők a „titok zsidók” (Deák Gábor írta le először ezt a fogalmat). Azután ott vannak a „kényszer zsidók”, akik magukat nem tartják zsidónak, mások ellenben igen. (Gondoljunk a Holocaust számos áldozatára, pl. Radnóti Miklóstra, aki katolikus magyar költőnek tartotta magát.) Úgy hiszi, hogy a zsidóságon belül a vallásos zsidók alkotják a legkisebb réteget Magyarországon.

Azt ajánlotta, hogy az alatt az 1 év alatt mindenki gondolja végig ezt a dolgot, és nézzen tükörbe. Ő azt vallja magáról, hogy „én 100 %-ig magyar és 100 %-ig zsidó vagyok”. Az embernek a zsidóságát valahol ki kell fejeznie – egyrészt önmaga, másrészt a külvilág számára. A legfontosabb, hogy mindenki számot vessen önmagával. De gondolni kell arra is, hogy ha sok zsidó deklarálja zsidóságát, akkor ez javítja a statisztikai számokat. Azonkívül a parlament megszavazza, hogy létezik zsidó nemzetiség. A nemzetiségi jog, státusz pedig sok előnnyel jár: anyagi juttatásokat kaphatnak, valamint létrejöhet egy autonóm zsidó önkormányzat.

A Szim Salomban megoszlanak a vélemények a kérdést illetően. Ezt a kialakuló vita jó érzékelteti:

Egy-két ember hajlott Deák Gábor véleményére. Egyikük szerint most már végre „dönteni kell”. Mások úgy vélték, hogy sokan nem vallásos alapon zsidók, nem ilyen alapon kötődnek a zsidósághoz. Nem értettek egyet azzal, miért kéne akkor nekik beírni, hogy zsidó vallásúak, csak azért hogy ez javítsa a statisztikai számot. Másfelől pedig egyesek csakis vallási alapon zsidók (pl. a nem zsidó származású betértek – akár itt is, a Szim Salomban).

A rabbiasszony kiállt amellett, hogy a Szim Salomban „mi felmentjük azt, aki nem akarja felvállalni a zsidóságát (pl. a nürnbergi törvények miatt)”. Ugyanakkor fontosnak tartotta, hogy „ne csak befelé, hanem kifelé is vállaljuk fel”, ha lehetséges.

Akadtak a hallgatóságban, aki se a valláshoz, se a nemzetiséghez nem akarják beírni, hogy zsidó, és nem hajlandóak „kegyes hazugságra” a több jog eléréseért. Egyiküket kimondottan zavarja, hogy „kis hazugságot” kell tenni azért, hogy kifejezze zsidóságát. Véleménye szerint az is reprezentatív értékkel bír, ha valaki beírja, hogy vallástalan, zsidó nemzetiségű (gondolva itt egy nem vallásos, de esetleg hívő, magyarországi cionistára). Megoldásként javasolja a magyar zsidó kifejezés használatát, vagy egy új kategória bevezetését.

Erre reflektált egy másik tag, megjegyezvén, hogy többféle zsidó identitás létezik. A zsidó egy vallás, nép, kultúra, hagyomány. Ő tud héberül, de bátyja nem. Nem vallásosak, de zsidónak tartják magukat és ezt kifejezésre is akarják juttatni

A vita feszültségét csillapítandó a Szim Salom elnöknője azzal zárta a beszélgetést, hogy „mindenki döntsön saját lelkiismerete szerint”.

Minthogy a Szim Salom, a MAZSIKE, a UJS Maimonides-köre között vannak átfedések, megkérdeztem az utóbbi két helyen is, mit gondolnak a zsidó önbevallásról.

A MAZSIKE-ben szinte alig van vallásos. Az idősebbek egy részének fenntartásai vannak a számbavétellel kapcsolatban. Vannak, akik egyértelműen azt mondják, hogy vallástalannak tartják magukat és zsidó nemzetiségűnek. Ahogy egyikük kifejtette: „Én egy magyar ateista zsidó vagyok. Megszenvedtem már a zsidóságomért. Koncentrációs táborból tértem vissza és nap mint nap ki vagyok téve az antiszemitizmusnak. Be fogom írni, hogy zsidó nemzetiségű vagyok.” Mások még nem tudják, mit írnak be, a zsidó nemzetiségen gondolkodnak. A középkorúak között a többségi vélemény az, hogy ők nem zsidó nemzetiségűek, hanem teljes mértékben magyarok; zsidó magyarok.

A Maimonides-körbe a 20-30 éves korosztály jár el. Ők meghirdettek egy beszélgetést a népszámlálásról és az önkéntes adatszolgáltatásról. Először is tisztázták, hogy ugyan elvileg anonim az adatszolgáltatás, ám a kérdezőbiztosok emberek, és ez mindig rejt valamekkora bizonytalansági tényezőt. Előfordulhat, hogy a közeli iskola tanárnője csönget be hozzájuk, s a szülők nem feltétlenül közölnék vele zsidóságukat, hátha ez a gyereken csattan majd. Valaki tudni vélte, hogy a hitközség felháborodott azon, hogy a vallásnál benne lesz a felsorolásban a zsidó is, továbbá azon is, hogy nemzetiségnek akarják besorolni a zsidókat. Felvetődött az a kérdés, hogy mi a »nemzetiség« és az »etnikai kisebbség« közötti különbség. Egyikük szerint a nemzetiségnek van saját állama, saját nyelve, az etnikai kisebbségnek viszont nincs saját állama. Ezzel a kettéválasztással nem értettek egyet a többiek, hiszen a cigányok és az arabok nemzetiséget alkotnak, de a cigányoknak nincs saját államuk, az araboknak pedig 15 is van. Ennélfogva nincs értelme e fogalmakat államhoz kötni. A nemzetiség kulturális leszármazási csoportként meghatározható.

A vallás kérdésében válaszuk attól függ, hogy vallásosak-e. De hallani olyan véleményt is, hogy mivel az idősebbek közül biztos kevesen merik vállalni a zsidóságukat, miattuk be kellene írni, hogy zsidó vallásúak. („Nagyszüleink helyett is beírhatnánk. Az a korosztály biztos nem írja be.”)

Az egyik 25 éves lány vallásának tekinti a zsidóságot. Úgy véli, hogy „a nemzetiség külön kultúra”. „A másságomat kifejezem a vallásomban. Azért más a kultúrámm, mert más a vallásom. Nem pedig azért, mert más nemzetiséghez tartozom.” „Egy amerikai zsinagógában mindig magyarnak éreztem magam.” Hangsúlyozza, hogy rendkívül ártani fog, ha nemzetiség lesz a zsidó. „Törvényileg lefektetik, hogy különbözőek vagyunk.” (Ő egyébként nagyon érdeklődik a Szim Salom iránt, bár még nem volt náluk).

Mi szól mégis amellet, hogy nemzetiségnek tekintjük a zsidóságot? Sokan vallási szempontból nem zsidók vagy nem hívők, de mégis annak érzik magukat és eljárnak a zsidó programokra. Ezt a helyzetet kezelte úgy a MAZSIKE, hogy megpróbálták magukat valahogy nem vallásos zsidóként meghatározni. Valószínűleg ezért is agitál Deák Gábor a zsidó nemzetiség léte mellett.

Megoszlik a véleményük arról, hogy beírják-e, hogy ők zsidó nemzetiségűek. A jelenlévők 80%-a nem. Az egyik fiúnak, aki beírná, személy szerint nagyon fontos Izrael léte, a héber, a jiddis és az ivrit nyelv és még ezer szálon – pl. gondolkodásmódjában, értékrendjében – kötődik a zsidósághoz. Megemlíti, hogy Mózes Öt Könyvében egyértelműen nemzetként van definiálva a zsidóság. Sajnálja, hogy csak egyet lehet választani, hiszen ő magyar is. A többiek maximálisan megértik őt, csak ők a zsidóság oldaláról nem ezt érzik.

Többen meglátják majd akkor, a népszámláláskor, mi lesz. Az egyik egyetemista fiú lehet, hogy addig még körülmetélteti magát és betér (ugyanis édesanyja nem zsidó). Most „nem tudja, hogy vallásos-e”. Mindenesetre elég rendszeresen eljár a Vasvári Pál utcai zsinagógába,

a Chábád Lubavich-féle pénteki istentiszteletekre. De már régen érdeklődik a zsidóság és a zsidó vallás iránt, sokat tanult erről. Hozzáteszi még, hogy az ELTE TTK-n a beiratkozási lapon rákérdeztek a nemzetiségére, s ő beírta: magyar zsidó.

XII. melléklet

Az osztrák Haider felemelkedése – Vita az aktuális kérdéstről

A Zsidó Fiatalok Magyarországi Egyesülete (ZsFME, UJS) Maimonides-körének programján valójában nem kerekedett vita, sokkal inkább beszélgetés, összetéve mindazt, amit az ügyről tudni lehet, majd kérdéseket tettek fel. Felvetődött, hogy a UJS maradjon-e az, ami eddig volt, azaz közéleti szervező – gondolva itt a péntek esti programokra, bulikra, a Púrim- és Chánukká-bálra, a nyári egyetemre, a kirándulásokra és a szarvasi táborra –, vagy továbblépjen és kezdjen el politizálni.

Mi szól a politizálás ellen és mellette?

Egyfelől a közéleti programok szervezésében a UJS-nek erős konkurenciája van már – pl. a Hasomer Hacair nevű, cionista zsidó ifjúsági szervezet. Másfelől külföldön a UJS az antiszemitizmus elleni fellépésre szerveződik. Ha ezt vagy a Lehel piac alatti zsidó temetőért való felszólalást magukra vállalják a UJS neve alatt, akkor számítani kell arra, hogy ezt sok tag nem kívánja majd felvállalni. (A UJS-nek 3000 tagja van, 1500 kap hírlevelet, körülbelül 40-50 jár el rendszeresen a programokra.) Jóllehet azok, akik azután is maradnak, összetartóbbak lesznek, így erősödik a szervezet. Aktív politizálás esetén szükség lesz fizetett alkalmazottakra. Ugyanis a mostani vezetőség tanulás, munka mellett, ingyen dolgozik, s a politizálás egész embert igényel. – Néhány egyetemista rögtön tiltakozott, hogy ők nem azért járnak a UJS-be, hogy politizáljanak. Szerintük elég, ha tájékoztatják őket az eseményekről, s ha van kedvük, csatlakoznak az alkalmankénti megmozdulásokhoz. (Ahogy ez az 1999. márciusi felvonulás kapcsán meg is történt.)

A véleménykülönbségek abból is adódnak, hogy a UJS elvileg diákszervezet, 18–25 éveseknek, de vannak azért idősebbek is (egészen 35 éves korig). Ez kommunikációs problémát jelent egyrészt a nagy korkülönbség, más érdeklődés, másrészt amiatt, hogy azok a mai zsidó serdülők, akik zsidó iskolába járnak, büszkék a zsidóságukra, határozottan felvállalják, s az a természetes nekik, hogy zsidók veszik őket körül. Számos kérdéshez máshogy állnak hozzá. Nincs egység a szervezetben belül. Ennek kapcsán előkerült az, hogy ma nincs olyan szervezet, amely a fiatal felnőtteket tömörítené, hiszen a UJS, a Somer és a többi cionista ifjúsági szervezet a diákokat, a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület (MAZSIKE) pedig a középkorúakat és időseket tömöríti.

Ekképp az aktuálpolitikai történésre adott reflexiók olyan, a szervezetet alapjaiban érintő kérdéseket feszegettek, melyek az egész magyar zsidóságra, annak öntudatára nézve is meghatározó hatással lehetnek.

XIII. melléklet

„A napfény íze” – Reflexiók Szabó István filmjére

Szabó István filmjéről rengeteget beszéltek: egymás között, illetve hivatalos program keretében, a rendezővel vagy nélküle. Számomra a legizgalmasabb az volt, ahogy az emberek értelmezték, saját életükre vonatkoztatták a film részleteit. Ezek az interpretációk sokszor szöges ellentétben álltak a rendező elképzeléseivel. Általánosan jellemző – de a Szim Salom tagokra ebben az esetben nem –, hogy az idősebb korosztálybeliek nemcsak a magán-

beszélgetések során mondják el saját életük egyes részleteit, hanem a teltházás nyilvános programokon is, amelyeken elvileg kérdéseket kellene feltenniük a meghívott vendégeknek. Ez a jelenség mindennél jobban kifejezi azt, hogy fél évszázaddal a Vészkorszak után még mindig milyen aktualitása van a Szabó által vizsgált kérdéseknek.

A Bálint Zsidó Közösségi Házban a filmről való beszélgetést „Asszimiláció vagy nem asszimiláció” címmel hirdették meg. Az érdeklődők Lévai Katalin, Földes Anna, Szalai Júlia és Vitányi Iván gondolatait hallgathatták meg, majd maguk is hozzászóltak, kérdeztek. Elsősorban azokat a véleményeket írom le, amelyeket beszélgetőtársaimmal fontosnak találtunk.

Nyilvánvalóvá vált, hogy a film érzékenységeket sért mindkét – zsidó és nem-zsidó – oldalon. „És ezt nagyon jól teszi” – tette hozzá Vitányi. A film fájdalmasan aktuális, zsidóknak és nem-zsidóknak egyaránt. A magyar zsidóknak is van magyarságuk; egyé vannak valamilyen módon fogva. Benne élnek a magyar kultúrában – s nem csak annyiban, hogy magyarul olvasnak magyar irodalmat. Ebből a szempontból mindegy, hogy Szabónak, Sorsnak vagy Sonnenscheinnek hívnak valakit.

A film részeit rossznak találták, de az egész valahogy mégis jó. A vége például, a névvisszavétel és előzményei, „össze van dobva”, s mégis rendkívül fontos gondolatokat közöl. A nagymama, amikor halálos ágyán Sonnenschein Valériának mondja magát, önmagához tért vissza. Az ő tudata alatt mindig is az volt, hogy ő Sonnenschein. A legifjabb Sors, Iván, rájön, hogy neki nem az ősi recept az öröksége, hanem az, hogy zsidónak merheti magát vallani. Rossz kényszerpályákat utasít el, szabadon választ.

Vitányi Sors Iván cselekedetét a következőképp interpretálta: „Pukkadjatok meg. Akár akarjátok, akár nem, Sonnenschein vagyok; és így és ide tartozom. Ez egy fontos gesztus. Nem kell jó tanulónak lenni, vagyis azt mutatni, mennyire jó magyar vagyok.” „A hazai zsidóság az ősi név visszavételében látja azt a problémát, amelyet meg kell emésztenie.”

Erre egy 42-45 éves nő közbeszólt: Iván „pukkadjatok meg”-je pejoratív gondolat. Az, aki előtt megölik az apját, nem gondol ilyet. Vitányi rögtön visszavonta, s helyesbített: „Ha azt akarjátok, hogy tagja legyek a társadalomnak, akkor fogadjatok el Sonnenscheinnek. Én zsidóként vagyok magyar.” „Tudomásul kell venni, hogy lehet valaki tökéletesen magyar és tökéletesen zsidó.”

Beszélgetőtársaim egyike felhívta a figyelmemet arra, hogy a névvisszavétel azért történt, mert „volt ott belül valami”.

A film – gyakran ironikusan – érzékelteti a rossz lehetőségekhez való alkalmazkodást (pl. egy vívóklubhoz). De akkor hová kellene asszimilálódni? Többek szerint Európához.

A filmben három férfi sorsát látjuk, akik három generációt testesítenek meg. Hozzájuk kapcsolódik egy női sors, Valié. Unokája úgy találta, hogy ő volt az egyetlen szabad ember közöttük. Valóban, hiszen neki nem kellett kényszerpályát követnie, nem kellett beilleszkedni a családon kívül sehova, nem kellett közéleti szerepet vállalnia. Mindezzel együtt Vali talán a legszebb alakja a filmnek, mindvégig önmaga.

Földes Anna rámutatott, hogy az asszimiláció itt nem feltétlenül kényszerpálya, hanem egy történelmi út. Különösebb kényszer nélkül vállaltak valamit, mert olyan korba születtek bele. Szép Ernő, Radnóti Miklós számára például a magyar irodalom az önkéntes. A munkaszolgálat, a Soá a kényszer. Jópár ember számára a magyar irodalom legszebb hazafias verse a »Nem tudhatom...«. A kényszer az, amely ellen küzdeni kell.

Vitányi Iván hozzátette, hogy az első fiúban, Sors Manóban még volt idegenség, más kultúrából jött. Ebben az értelemben az asszimiláció megtörtént. „Akik kurziválnak, elferdítik az eseményeket, haragszanak a csendőrökre, azoknak kéne asszimilálódni ahhoz a társa-

dalomhoz, amelyik tudomásul vette, hogy valami megváltozott.” Lévai Katalin megjegyezte, hogy lehet, hogy a zsidóság egy része úgy gondolja, hogy befejezte az asszimilációt, de ha a többség nem úgy gondolja, akkor nem egyszerű a helyzet. Akin ránézésre látszik, hogy zsidó, arra először azt mondják, hogy zsidó, nem azt, hogy magyar.

Az antiszemitizmus ott robbant ki, ahol az asszimiláció a legmagasabb szinten állt: Németországban. A pusztulás szempontjából nem volt jelentősége annak, hogy a zsidó asszimilálódott-e a társadalomba vagy sem, hogy zsidónak tartja-e magát vagy sem.

Az asszimiláns és a cionista zsidók keményen szembenálltak. Az egyik hozzászóló szerint a magyar zsidónak nem lehet alternatíva csak zsidónak vagy csak magyarnak lenni. El kell jutni odáig, amíg valakinek – feszültségmentesen – lehet kettős identitása. Neki az kell, hogy a magyar társadalom biztosítsa az asszimilációt, nem az, hogy az EU. Addig is, nem kívánja visszavenni a zsidó nevet, egyrészt azért, mert a magyar kultúrában megkülönböztetés nélkül akar tevékenykedni, másrészt tetszik neki a neve, harmadrészt látja egy magyarországi haiderizmus csíráit, s tart a kifejlődésétől.

Egy másik férfi azt mondta, hogy múlt század közepétől a '30-as évekig keresték az utat a kettős identitáshoz. A Holocaust utáni harmadik generáció is kereste az utat, és úgy látszik, megtalálta.

Egy 70 év körüli férfi kifejtette, hogy ő Ausztráliában él, kettős állampolgár. 99%-ban magyarnak, 0,4%-ban zsidónak, 0,6%-ban pedig ausztrálnak érzi magát. – Ezen felhördültek a jelenlévők: „0,4% elég kevés ahhoz képest, hogy most ebben a teremben van”.

Földes Anna elárulta, hogy amikor a parlamentben nemzetiségnek akarták nevezni a magyar zsidóságot, úgy érezte – mint állampolgár –, hogy ő nem óhajt zsidó nemzetiség lenni. Olyan társadalomban akar élni, ahol valaki egyszerre lehet magyar, zsidó, európai, illetve anya, zongorista, mozinéző, teniszező.

Vitányi ezt nagyon bonyolult dolognak tartotta. Más dolog az asszimiláció és más az identitás. Az előbbi történelmi probléma is volt. A szétszórattástól kezdve más és más országokba kellett beilleszkedni. A film arról szól, ami utána van.

A magyarság és zsidóság, egyéb Magyarországra jövőekkel egyetemben, kölcsönösen rányomták egymásra a bélyegüket. A közösséget nem az adja, hogy ki honnan jött, hanem az, hogy ki hova megy. „Ezer szállal kötődünk egymáshoz abban a közösségben, amelyben élünk.”

Az identitás problémáját a film nemcsak abból a szempontból veti fel, hogy miképp fogadja be a nagy társadalom a zsidóságot. A nagy társadalom is keresztülmegy változáson: átmegegy egy másik fajta modern világba. Másként történik „nálunk szerencsésebb országokban és másként Közép-Európában”. Itt fennmaradt a jobboldali, autoriter gondolkodás, amint Adorno is mondta.

Egy újabb film kellene annak bemutatásához, hogy most sokaknál már nem az asszimiláció a probléma, hanem az, hogy „feljön a múlt”. „Bennünk van az, hogy október 15-én nem tudunk másra gondolni, mint hogy ez a nyilas puccs napja. Sajnos, ahogy a púpos gyerek fejlődik, a púpja is fejlődik.”

A Szabó-filmet olyan közegben látták, amelyben valakinek a nagyapja sírját ledöntötték, s erre sokan azt mondták, hogy ez nem antiszemita cselekedet, csak egy buta csíny. Aki személyesen megérte a Vészkorszakot vagy családja érintett volt benne, az érzékenyebben reagál az ilyesmire.

A zsidóság tart az antiszemitizmustól. Van egy veszélyeztetettség: már nem azonos a múlt századival, a századelejével. Más formában éled újra. A kultúrák találkozásának ma sem örül

mindenki. Megemléződött, hogy az Európai Unióhoz való csatlakozási kényszer megvéd a nyílt antiszemitizmustól. De egyáltalán nem megnyugtató, hogy csak azért nem utálják a zsidókat, mert meg kell felelni az európai csatlakozási normáknak, tehát azért, mert van egy ilyen kényszer.

A MAZSIKE vendégeként Szabó István elmesélte a hallgatóságnak, hogy nem tudatos tervezés eredményeként, de minden munkája a biztonságérzetért való harcról szól. „Ha van valamim, azt szeretném biztonságban tudni, ám olyan területén élünk a földnek, ahol nagyon nagy a „cúg”, és nehéz lábon maradni. Mindennapjainkra pontosan illik Márai Sándor *Naplójának* egyik gondolata, miszerint vannak országok a világon – és főleg Közép-Európában –, ahol nem az a kérdés, hogy mit hoz a jövő, hanem az a szomorú kérdés, hogy mit hoz már megint a múlt.”

Amikor 25 évesen elkezdett filmeket rendezni, kizárólag a saját korosztálya érdekelte, aminek eredménye az *Álmodozások kora* című alkotása. Ezután rájött, hogy az igazi kérdések nem az aznapi problémák, hanem a gyermekkor dilemmái, és e felismerés révén 1966-ban elkészült az *Apa*. Néhány esztendővel később már az is világossá vált számára, hogy nem a saját generációjának jutottak a nehéz megválaszolható kérdések, hanem szüleiknek, nagyszüleiknek, és e gondolat mentén az is nyilvánvalóvá vált, hogy még jobban vissza kell menni az időben, hiszen a mai társadalmi problémák a Monarchiáig vezethetők vissza. Erről vall *A napfény íze* című film.

A nézők többsége szerint a film az asszimilációról, annak okairól, nehézségeiről, képtelenségéről szól (ld. még az előző beszélgetés témáját). A rendezőnek viszont nem ennek bemutatása volt a célja, hanem azok a körülmények, amelyek hatására ez is egy alternatívát jelentett. Kezdve azzal, hogy a magyar zsidóság mennyire ragaszkodott Ferenc Józsefhez, aki az addigiakhoz képest rengeteg jogot biztosított számukra. Bekerülhettek a szellemi, gazdasági, politikai elitbe. Szabó István nem tartja helyes útnak az asszimilációt, amikor az egyik, asszimilálódó nép teljesen beolvad a másikba, elveszítve gyökereit, mint az USA-ban (melting pot). Ehelyett Kanada lehetne modell, ahol az egyes csoportok úgy illeszkednek be a társadalomba, hogy közben megőrzik nemzeti sajátosságaikat, gyökereiket, sokszínűségüket; azaz integrálódnak.

A film egyik kulcstörténete, amely a nézőket is a leginkább foglalkoztatja, az, amikor a film végén a Sonnenschein család harmadik generációjának képviselője, Iván, megvált a Sors névtől, és ismét felveszi az ősi zsidó családnevet. Szabó a hallgatóság legnagyobb meglepetésére kijelentette, hogy ebben nem a zsidó léten van a hangsúly. A Sonnenschein családban Iván nagyanyja, Vali, az egyetlen ember, aki soha nem alkuszik meg, hiszen nem akar senkinek megfelelni. „Ő a legfontosabb szereplő. Mindenki vele beszél meg gondját, baját, örömét. Mindvégig önmaga marad. Ő tartja össze a családot.” Ez a tántoríthatatlan asszony, Vali, betegágyán már képtelen felidézni családjá felvett nevét. Az unoka a nagyanyja iránti tiszteletből veszi fel a Sonnenschein nevet: az idős asszony állhatatosságát, emberi tartását tiszteli, nem az identitását.

Néhányan csendben megjegyezték, hogy Vali nem volt olyan helyzetben, melyben asszimilációra kényszerült volna. Nem vett részt a közéletben, nem ő kereste a kenyeret (művészi fényképeket készített), így vele szemben nem fogalmazódtak meg ilyen elvárások.

Mindenkiben élénken megmaradt a régi családi holmik bezúzásának jelenete. Ez azt fejezi ki, hogy nem szabad kötődni a múlthoz, tárgyakhoz. A jelenlévők egy része ebből azt a következtetést vonta le, hogy a saját zsidó identitásukat kell felépíteniük. De miért ne lehetne ezt a múltra építve? – tette fel valaki a kérdést. Egy idős nő meghatódva megkérte a rendezőt, hogy az Iván által megtalált levél másolatát küldje el neki, hogy megmutathassa a

gyerekeinek. Többen csatlakoztak hozzá, ugyanis ők is ilyen útmutatásokat kaptak szüleiktől, nagyszüleiktől.⁸⁰ (Szabó István néhány héten belül teljesítette a kéréseket.)

Egy másik idős asszony felvetette a magyarok felelősségének kérdését a Vészkorszakban. Számára ugyanis ez volt az első alkalom, hogy ezt nyíltan kimondták.

Egymás között az emberek olyasmiket mondtak, hogy már megérte elkészíteni ezt a filmet, ha ennyit vitáznak róla, ha ennyi újdonságot mond a nézőknek. Egyik beszélgetőtársam úgy vélte, hogy „többet mozdít elő a zsidó identitás megerősítése, az önmagunkkal való szembenézés tekintetében, mint a zsidó szervezetek eddigi, 10 éves tevékenysége.” Sokan most először beszéltek nyilvánosan a zsidóságukról.

(Ld. még a XIV. mellékletet Kelemen Katalin Holocaust emléknapi beszédéről.)

XIV. melléklet

A budapesti Szim Salom közösség rabbijának, Kelemen Katalinnak a beszéde az Emlékezés Szombatjára a WUPJ European Region éves konferenciáján

(Zürich, 2000. március 18.)

*„Ha Isten nem létezik és sohasem létezett, akkor miért hiányzik nekünk annyira? – teszi fel a kérdést Szabó István *A napfény íze* című filmjének fiatal zsidó, ex-kommunista hőse, Sors-Sonnenschein Iván, nagyanyjának, Valériának, közvetlenül azután, hogy a férfi 1959-ben háromévi börtön után szabadul. Egy jelenet ez az új, sokat vitatott filmben, amely elmeséli egy zsidó család négy nemzedékének krónikáját a XIX. századtól máig. Iván, miután bebörtönözték, amiért nyíltan beszélt az általa is titkosrendőrként kiszolgált kommunista rendszer erkölcsi romlásáról, visszatért nagyszülei tágas, kényelmes otthonába, ahová időközben vadidegenek telepedtek be. A film nagy része arról szól, hogyan adja fel Iván apja, a törvívó olimpiai bajnok, zsidó hitét a sportkarrierje érdekében. Iván, aki ebből az asszimilált családból származik, s maga is elkötelezett kommunista volt, a csalódás fájdmával teszi fel a kérdését nagyanyjának, aki sem a fasiszta, sem a kommunista érában nem adta fel soha a zsidó önazonosságát.*

Ahhoz, hogy Iván kérdésére választ találjunk, forduljunk először is a mai hetiszakaszhoz, a Vájikrá-hoz, amely ötféle templomi áldozatot sorol fel. Vizsgáljuk meg közelebbről a »chátá« áldozatot, amely először a Leviticus 4:2-ben kerül említésre: »Ha valamely személy vétkezik tévedésből az Örökkévalónak bármely parancsolata ellen, amiket nem szabad tenni és ő elkövet egyet azok közül, akkor áldozzon vétkéért egy fiatal, hibátlan tulkot az Örökkévalónak vétekáldozatul.« A mondatban a szándéktalan bűnt jelölő héber szó a »chét«, ami a »chátá« igéből ered. A »chátá« eredeti jelentése »cél, utat, helyes utat téveszteni«, vagy »mellélőni« (Íjászatban), »mellétalálni«. Visszaható formájában jelentése »önmagát elveszteni« illetve »összezavarodni«. A szó tehát arra utal, hogy önmagunk elvesztése, a cél eltévesztése – bűn.

A filmbéli Ivánhoz hasonló emberek – a saját szüleim és a nemzedékükhöz tartozók –, akik túléltek a táborokat, vagy bujkáltak a háború alatt, valódi felszabadításként, már-már a Messiás⁸¹ eljöveteleként élték meg a kommunista hadsereg érkezését. A kommunisták

⁸⁰ Az egyik ilyen idős asszonytól el is kérték gyermekei, unokái a levelet.

⁸¹ Még ha a Messiás világi is.

rendkívül hatásos propagandája, amelyben mindenkinek egyenlőséget, társadalmi igazságosságot és jólétet ígértek, sok zsidót vonzott, akik az ígéretek megvalósulásának reményében segítették a kommunista hatalomátvételt. Közülük sokan emelkedtek vezető hatalmi pozícióba a párton és a kormányon belül.⁸²

Mindazonáltal ezeknek a zsidóknak ahhoz, hogy eme ideálokat hathatósan szolgálják, és vezető állásokba kerüljenek, kötelező volt feladni zsidó önazonosságukat minden szempontból, különös tekintettel a vallásosságukra. Sokak számára ez utóbbi nem volt annyira nehéz, hiszen a Soá már úgyis lerombolta hitüket. Mégis az emberek számára az, hogy el kellett felejteniük zsidóságuk minden kulturális jegyét is, – valóságos önfeladás volt.

Mint ma már mindannyian tudjuk, a kommunista rezsim nem váltotta be ígéreteit és végül teljesen megbukott. A szüleim nemzedékének áldozatai hiábavalónak bizonyultak. Ezért – a lényegét tekintve – mindazok, akik feláldozták zsidó önmagukat, »eltévesztették a célt«, s így a »chét« fogalmának tragikus példáivá váltak.

Van ebben valami paradox: egy egész nemzedék önazonosságának feladása egy célt szolgált akkor. A célt azonban eltévesztették, s a hagyomány szerint ilyenkor áldozatot kell hozni. De milyen áldozat volna helyénvaló ebben a helyzetben?

Ma Sábát Zachor van, az Emlékezés Szombatja. Az imént –a D'varim 25. fejezetéből – olvasott sorok előírják minden nemzedéknek, hogy emlékezzen az összes múltbéli amálekita támadásra. Ez eszembe juttatja a Soá túlélőinek egy másik tragikus vonását: az elszenvedett rémségekről való beszédre és gondolkodásra való képtelenséget. Válaszuk az volt, hogy aktívan nem emlékeztek semmire abból, ami történt, tehát tudásukból semmit sem tudtak átadni gyermekeiknek.

Zavart csönd, félig kimondott igazságok, jól-rosszul rejtegetett titkok a család múltjáról – ezek határozták meg felnövekedésünkkor a családi atmoszférát. S bár a túlélő nemzedék nem akart szembenézni a traumákkal, tudattalanul, viselkedésük útján mégis továbbadták őket gyermekeiknek, akik tovább hordozzák ezeket a lelkükben. Néhány személyes példa: Nemrég tudatosodott bennem az, hogy milyen aránytalanul hatalmas, gyötrő feladatként élem meg az – egy-egy utazásra való – becsomagolást. A közelmúltban, másodgenerációs túlélő barátokkal beszélgetve, akiknek ugyanilyen tüneteik voltak, e főbia valószínű magyarázataként azt a tényt találtuk, hogy mindannyiunknak voltak rokonaik, akiket haláltáborokba költöztettek. S ha azután végre sikerül is elutaznunk, az ismeretlen helyeken járva állandóan tartunk magunknál egy kis »dugi-kaját«, hiszen ha nem is a tudatunkban, de a zsigereinkben elválaszthatatlanul összekapcsolódik az Ismeretlen Hely az Éhenhalás rémével. Tehát úgy látszik, hogy noha a tényeket soha nem mesélték el nekünk, mi mégis emlékezünk.

Mondják, hogy ha valakinek nincs múltja, annak jövője sem lehet. Az emlékezés folyamata nagyon mély kapcsolatban van az ember önazonosságának visszanyerésével. Láthatjuk tehát, hogy e két úr a magyar zsidók múltjában valójában egy és ugyanaz. És ezt az úrt fejezi ki a filmbeli Iván kérdésével: »Miért hiányzik nekünk annyira Isten?«

Merre indulhatunk innen tehát? Mi módon foglalkozzunk a ránk örökül hagyott úrral? Hogyan javítsuk meg az életünket?

Nem elég a könyvekből megtanulni a judaizmus elveit és törvényeit. Szükség van az élményekre, a zsidó életben való részvételre, a zsidó lét megtapasztalására. Örömtelibb lesz az

⁸² Azok közt, akik megszenvedték a táborokat, a rejtőzködést, voltak, akik bosszút akartak állni a fasisztákon, vagy meg akarták az új kormányt védeni a szélső jobboldali reakciótól. Ezért helyesnek tartották, hogy a biztonsági erők kötelékébe, vagy a titkosrendőrséghez lépjenek be.

életünk, ha átéljük a gyertyafényes sábbáti családi vacsora melegét, ha megnézzük, hogyan báboznak a gyerekeink púrimkor. Vagy ha részt veszünk peszáchkor a közösségi széderen és látjuk, ahogy Elijáhu próféta borát poharából visszaöntjük az üvegbe, remélve, hogy »jövőre majd eljön«. Vagy amikor megtapasztaljuk régi bűneink elengedését a Dunaparton a taslich morzsáinak vízbedobásakor. Vagy amikor a Tórát tanulmányozva saját életünkre vonatkoztatjuk a bibliai ősök történeteit. Vagy amikor a péntek esti Oneg Sábbátkor családi történeteinket meséljük, és elkezdünk emlékezni arra, honnan jöttünk. Vagyis minden olyan alkalommal, amikor egy zsidó közösség építésében veszünk részt – azzal a közös céllal, hogy megtanuljunk megtapasztalni és megcsinálni mindazt, amiből a zsidó élet felépül.

Mint Önök közül (közületek) sokan tapasztaltá(to)k, az ilyen közösség kialakítása komplex és kihívásokkal teli folyamat. Örömmel számolhatok be arról, hogy az elmúlt évben sok jelentős lépést tettünk a Szim Salom önszerveződése tekintetében. A múlt évben kialakítottuk belső struktúránkat. Van vezetőségünk, Fischer Ibi elnökletével. Felvázoltuk hitelveink tervezetét. Az új alapszabályzatunk létrehozása épp befejeződött, s a jövő havi Közgyűlésen bocsátjuk szavazásra. Sajnos nemrég elutasították jelentkezésünket a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetségébe. Jelentkezésünket azonban megújítjuk és az előző visszautasítás negatív visszhangja és a WUPJ nem szűnő támogatása miatt nehezebb lesz újból elutasítani. Végül szeretnék arról is beszámolni, hogy elkezdtük a fölkészülést egy magyar reform sziddur kiadására.

Konferenciánk témája: progresszív judaizmus a Soá után. Jelképes, ami a mi tóratekerccsünkkel történt. Egy északkelet-magyarországi, újfehértói haszidé volt ez a tekercs, aki túlélte a Soát. Amikor alijázott, nem volt módja a tekercset magával vinni, ezért azt nem-zsidó menyé gondjaira bízta. Sok év elteltével, halála előtt megkérte menyét, hogy juttassa el olyan zsidóknak, akik majd használni tudják. Sós Aranka, maga is Auschwitz-túlélő, értesült a tekercs létezéséről. A Szim Salomnak éppen szüksége volt egy tóratekercsre. Pont ekkortájt látogatott Budapestre Fred Morgan rabbi. Közösségünk néhány tagjával elment megnézni a tekercset, s meglepve és örvendezve látták, hogy kitűnő állapotban van, csak kisebb, egérrágta sarkokat kellett megjavítani. Fred azonnal megvásárolta a tekercset és az ő weybridge-i North West Surrey Synagogue közössége nevében felajánlotta a Szim Salomnak a javítások elvégzése után.

A Szim Salom a Szimhát Tóra ünnepein, miután közösen megáldottuk gyermekeinket, s táncra perdülünk a feltámadott tóratekerccsel, a mi számunkra Isten immár létezik, és nem hiányzik annyira.”

Irodalomjegyzék

- A. Gergely András (szerk.) 1996 *Etnikai-antropológiai kutatósmódszertan*. Budapest, ELTE BTK Kulturális Antropológia tanszék, kézirat.
- A. Gergely András (szerk.) 1995 Bevezető. In *Rövid etnoregionális elemzések*. Budapest: MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpont, *Munkafüzetek* 5:3-7.
- Allport, Gordon W. 1977 *Az előítélet*. Budapest, Gondolat Könyvkiadó.
- Angelusz Róbert 1992 A rejtőzködéstől a megnyilatkozásig. A látens közvélemény természetrajzához. In Somlai Péter (szerk.) *Értékrendek és társadalmi-kulturális változások*. Válogatott tanulmányok. Budapest, ELTE Szociológiai Intézet (TS 3/2 kutatási beszámolók).
- Angelusz Róbert – Tardos Róbert 1992 Ideológiai átrendeződések Magyarországon a pluralizmus időszakában. In Somlai Péter (szerk.) *Értékrendek és társadalmi-kulturális változások*. Válogatott tanulmányok. Budapest, ELTE Szociológiai Intézet (TS 3/2 kutatási beszámolók).
- Arendt, Hannah 1992 *A totalitarizmus gyökerei*. Budapest, Európa Könyvkiadó.
- Aronson, Elliot 1987 *A társas lény*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Bibó István 1984 Zsidókérdés Magyarországon 1944 után. In Hanák Péter (szerk.) *Zsidókérdés – asszimiláció – antiszemitizmus*. Tanulmányok a zsidókérdésről a huszadik századi Magyarországon. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Boglár Lajos 1995 *Vallás és antropológia* – Bevezetés. Szimbiózis Kötetek I. (4), Budapest.
- Boglár Lajos – Papp Richárd 1999 *A tükör két oldala*. Kulturális antropológiai kézikönyv. Budapest/Szeged.
- Borsányi László 1988 A megfigyelési technikák az etnológiai terepmunkában. *Ethnographia* 99 (1): 53–82.
- Braham, Randolph L. 1988 *A magyar holocaust*. I. kötet. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Buber, Martin 1940 *A zsidóság megújhedása*. Budapest
- Buda Béla 1981 *Az identitásfogalom a szociálpszichológiában*. A Magyar Pszichológiai Társaság V. Országos Tudományos Konferenciája, Budapest. (A társadalmi identitás c. tematikus ülés anyaga).
- Csaplár Vilmos 1990 *Zsidó vagyok Magyarországon*. Budapest, Pannon Könyvkiadó.
- Csepeli György 1992 *Nemzet által homályosan*. Budapest, Századvég Kiadó.
- Deutsch Róbert – Landesmann György – Löwy Tanás – Raj Tamás – dr. Schőner Alfréd – dr. Singer Ödön 1988 *Halljad Izrael*. A zsidó vallás alapjai. Alef könyvek. Budapest, Magyar Izraeliták Országos Képviselete (MIOK).
- Donin, Hayim Halevy 1998 *Zsidónak lenni*. Budapest, Göncöl Kiadó.
- Ember Mária 1994 *Hajtűkanyar*. Regény. Harmadik változatlan kiadás. Budapest, Katalizátor Iroda (Korábbi kiadások: Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1974, 1977).
- Erős Ferenc – Kovács András – Lévai Katalin 1985 Hogyan jöttem rá, hogy zsidó vagyok? Interjúk. *Medvetánc*, Budapest, (2-3): 129-144.

- Erős Ferenc 1993 *A válság szociálpszichológiája*. Budapest, T-Twins Kiadó.
- Féner Tamás – Scheiber Sándor 1984 *...és beszélj el fiadnak*. Zsidó hagyományok Magyarországon. Budapest, Corvina Kiadó.
- Freud, Sigmund 1974 Ismétlés, emlékezés, átdolgozás. In Buda Béla (szerk.) *Pszichoterápia*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Frojimovics Kinga – Komorócy Géza – Pusztai Viktória – Strbik Andrea 1995 *A zsidó Budapest*. Emlékek, szertartások, történelem. I-II. kötet. Szerkesztette Komoróczy Géza. Budapest, Városháza, MTA Judaisztikai Kutatócsoport.
- Hahn István 1995 *Zsidó ünnepek és népszokások*. Budapest, Makkabi Kiadó.
- Hanák Péter (szerk.) 1984 *Zsidókérdés – asszimiláció – antiszemitizmus*. Tanulmányok a zsidókérdésről a huszadik századi Magyarországon. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Geertz, Clifford 1994 *Az értelmezés hatalma*. Antropológiai írások. Budapest, Századvég Kiadó.
- Heller Ágnes 1992 Emlékezés és felelősség. *Thalassa* 1992/1: 6–14.
- Heller Ágnes 1997 *Az idegen*. Budapest, Múlt és Jövő Lap- és Könyvkiadó.
- Heller Ágnes 1998 *Bicikliző majom*. Élet- és korrajz. Kőbányai János interjúregénye. Budapest, Múlt és Jövő Lap- és Könyvkiadó.
- Hermann Imre 1990 *Az antiszemitizmus lélektana*. Budapest, Cserépfalvi Könyvkiadó (Készült a Bibliotheca Kiadó 1945-ös kiadása alapján).
- Hertz, Joseph Herman 1996 *Zsidó Biblia*. Mózes öt könyve magyarázatokkal. I-V. Budapest, Chábád Lubavics Zsidó Nevelési és Oktatási Egyesület.
- Hollós Marida 1995 *Bevezetés a kulturális antropológiába*. Szimbiózis Kötetek II. (5) Budapest, ELTE BTK Kulturális Antropológia Szakcsoport.
- Hoppál Mihály – Jankovics Marcell – Nagy András – Szemadám György 1994 *Jelképtár*. Budapest, Helikon Kiadó.
- Joannes, Fernando 1990 *A zsidó vallás*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Jólesz Károly dr. 1985 *Zsidó hitéleti kislexikon*. Budapest, MIOK.
- Józsa Péter 1979 Ideológiai áramlatok városi ifjúságunkban. *Világosság*, 2-3.
- Karády Viktor 1984 Szociológiai kísérlet a magyar zsidóság 1945 és 1956 közötti helyzetének elemzésére. In *Zsidóság az 1945 utáni Magyarországon*. Párizs, Magyar Füzetek kiadása.
- Karády Viktor 1992 A Shoah, a rendszerváltás és a zsidó azonosságtudat válsága Magyarországon. In Kovács M. Mária – Yitzhak M. Kashti – Erős Ferenc (szerk.) *Zsidóság, identitás, történelem*. Budapest, T-Twins Kiadó, 23–45.
- Karády Viktor 1993 Antisemitisme et stratégies d'intégration: Juifs et non-Juifs dans la Hongrie contemporaine. *Annales Économie, Société, Civilisation* 2: 239–264.
- Karády Viktor 1997 *Zsidóság – modernitás – polgárosodás*. Budapest, Cserépfalvi Kiadó.
- Karsai László 1994 Zsidó Holocaust – számháború. *História*, 1994/1: 12.
- Katz, Jakov 1994 *A begyógyíthatatlan szakadás*. Az ortodoxia kiválása a zsidó hitközségből Magyarországon és Németországban. Budapest, Múlt és Jövő Lap- és Könyvkiadó.

- Katzburg, Nathaniel 1999 *Fejezetek az újkori zsidóság történetéből Magyarországon*. Budapest, Osiris könyvtár.
- Kiss Jenő 1995 *Társadalom és nyelvhasználat*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Komoróczy Géza 2000 *Holocaust. A pernye beleég a bőrünkbe*. Osiris zsebkönyvtár; Budapest, Osiris Kiadó.
- Kovács András 1992 Zsidó identitás és etnicitás. *Világosság* 1992/4: 280-291.
- Kovács András 1994 Are Hungarian Jews a National Minority? Remarks on a Public Debate. *East European Jewish Affairs* 24(2): 63–71.
- Kovács András 1997 *A különbség köztünk van. Az antiszemitizmus és a fiatal elit*. Budapest, Cserépfalvi Kiadó.
- Kovács András 1999 *A modern antiszemitizmus*. (szerk. K. A.) Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó.
- Kovács András 1999 Számszaki jelentés. Statisztika a magyarországi zsidóságról. *Szombat*, XII/3: 3–7.
- Kovács M. Mária – Yitzhak M. Kashti – Erős Ferenc (szerk.) 1992 *Zsidóság, identitás, történelem*. Budapest, T-Twins Kiadó.
- Kőbányai János (szerk.) 1999 *Budapesti aggadák. A Holocaust utáni irodalom*. Budapest, Múlt és Jövő Lap- és Könyvkiadó.
- Krausz, Naftali – Oberlander, Baruch (szerk.) 1996 *Sámuel imája*. Zsidó imakönyv. Budapest, Chábád Lubavics Zsidó Nevelési és Oktatási Egyesület.
- Kunt Ernő 1995 *Fotóantropológia. Fényképezés és kultúrakutatás*. Miskolc/Budapest, Árkádiusz Kiadó.
- Lau, Rabbi Israel Méir 1994 *A zsidó élet törvényei*. Jerusalem.
- Litván György 1990 Kollektív elfojtás – totális rendszerek. *Thalassa* 1990/1: 53–60.
- Marót Károly 1940 Rítus és ünnep. *Etnographia*: 143–187.
- Marót Károly 1945 Survival és revival. *Etnographia*: 1–7.
- Mars, Leonard 1999 Discontinuity, Tradition, and Innovation: Anthropological Reflections on Jewish Identity in Contemporary Hungary. In *Social Compass* 46(1): 21–33.
- McCurdy, David W. – Spradley, James P. 1987 Ethnology and explanation. In *Issues in cultural anthropology*. Selected readings. 1-11. Prospect Heights: Waveland Press.
- Mészáros Judit 1992 Az elfojtott visszatér. In Kovács M. Mária – Yitzhak M. Kashti – Erős Ferenc (szerk.) *Zsidóság, identitás, történelem*. Budapest, T-Twins Kiadó, 114-126.
- Moldova György 1999 *A város hercege*. Bűnügyi regény. Budapest, Kertek 2000.
- Niedermüller Péter – Váriné Szilágyi Ibolya (szerk.) 1989 *Az identitás – kettős tükörben*. Budapest, TIT.
- Papp Richárd 1999 *Magyar-zsidó revival? Kulturális antropológiai válaszlehetőségek egy budapesti zsidó közösség életének tükrében*. Budapest, MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Pataki Ferenc (szerk.) 1980 *Csoportlélektan*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Pelle János 1999 *Antiszemitizmus és totalitarizmus*. Budapest, József Műhely Kiadó.

- Pető Katalin 1992 „Engem az antiszemitizmus sodort a zsidók közé”. Az identitástudat változásai. In Kovács M. Mária – Yitzhak M. Kashti – Erős Ferenc (szerk.) *Zsidóság, identitás, történelem*. Budapest, T-Twins Kiadó, 128–137.
- Pécsi Katalin 1999 „Aktívan munkálkodni akarunk a világ megváltásán” – Kelemen Katalin reformrabbi. *Szombat*, XI/3: 6–7.
- Pietsch, Walter 1997 *Reform és ortodoxia*. Budapest, Múlt és Jövő Lap- és Könyvkiadó.
- Prónai Csaba 1995 *Cigánykutatás és kulturális antropológia* (rövid vázlat). Kulturális Antropológiai Cigánytanulmányok I. Budapest/Kaposvár, ELTE BTK Kulturális Antropológiai Tanszéki Szakcsoport és a kaposvári Csokonai Vitéz Mihály Tanítóképző Főiskola Társadalomtudományi és Közművelődési Tanszéke kiadása.
- Raj Tamás (szerk.) 1994 *A gyerekeknek nem mindig mondják meg az igazat*. A zsidóság a tankönyvekben és a hittankönyvekben. Budapest, Makkabi Kiadó.
- Rékai Miklós 1997 *A munkácsi zsidók „terített asztala”*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Sárkány Mihály 1989 Az identitás kutatása az angol és az amerikai szociál- és kulturális antropológiában. In Niedermüller Péter – Váriné Szilágyi Ibolya (szerk.) *Az identitás – kettős tükörben*. Budapest, TIT.
- Schön Dezső 1997 *Istenkeresők a Kárpátok alatt*. Budapest, Múlt és Jövő Lap- és Könyvkiadó.
- Somlai Péter (szerk.) 1992 *Értékrendek és társadalmi-kulturális változások*. Válogatott tanulmányok. Budapest, ELTE Szociológiai Intézet (TS 3/2 kutatási beszámolók).
- Stark Tamás 1995 *Zsidóság a vészkorszakban és a felszabadulás után 1939-1955*. Budapest, MTA Történettudományi Intézete.
- Szabó Miklós 1981 Nemzetkarakter és resszentiment. Gondolatok a politikai antiszemitizmus funkcióiról. *Világosság* 1981/6: 358-362.
- Szárász György 1984 Egy előítélet nyomában / Egy interjú nyomában. In Hanák Péter (szerk.) *Zsidókérdés – asszimiláció – antiszemitizmus*. Tanulmányok a zsidókérdésről a huszadik századi Magyarországon. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Újvári Péter (szerk.) 1929 *Zsidó Lexikon*. Budapest.
- Vajda László 1948 Kövek a síron. (Egy zsidó népszokás néprajzához.) In Izraelita Magyar Irodalmi Társulat (IMIT) *Évkönyv* (36): 209–241. Szerk. Szemere Samu. Budapest: IMIT
- Vecmuná, Emet 1988 *Principles of belief of the Conservative Jewish Movement*. New York, The Jewish Theological Seminary of America.
- Veres András 1992 Az értéksematizmustól az értékpluralitásig. In Somlai Péter (szerk.) *Értékrendek és társadalmi-kulturális változások*. Válogatott tanulmányok. Budapest, ELTE Szociológiai Intézet (TS 3/2 kutatási beszámolók).

MTA POLITIKAI TUDOMÁNYOK INTÉZETE
ETNOREGIONÁLIS KUTATÓKÖZPONT MUNKAFÜZETEI

- 1) *A. Gergely András*: Kisebbségi tér és lokális identitás /I./ ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 53 1. 300,- Ft (29 oldal)
- 2) *A. Gergely András*: Kisebbségi tér és lokális identitás /II./ ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 54 X. 300,- Ft (29 oldal)
- 3/A) *A. Gergely András*: Forráselemzés: Kopács, táj- és népkutató tábor a Drávaszögben (1942) ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 55 8. 300,- Ft (28 oldal)
- 3/B) *A. Gergely András*: Forráselemzés: Városi és nemzetiségi lét magyarok és „jugoszlávok” körében, a XX. századi városfejlődés árnyékában. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 56 6. 350,- Ft (35 oldal)
- 4) *A. Gergely András*: Kun etnoregionális kisvárosi sajátosságok. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 57 4. 250,- Ft (24 oldal)
- 5) Szerk.: *A. Gergely András*: Rövid etnoregionális elemzések. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 58 2. 450,- Ft (90 oldal)
- 6) *A. Gergely András*: Identitás és etnoregionalitás. A kisebbségi identitás történeti és regionális összefüggései Nyugaton és Kelet-Közép-Európában. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 59 0. 500,- Ft (98 oldal)
- 7) *Szabó Ildikó*: Közösség szerveződési folyamatok a magyarországi románok körében. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 60 4. 450,- Ft (45 oldal)
- 8) *A. Gergely András*: Politikai antropológia. /Interdiszciplináris közelítések/. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 61 2. 500,- Ft (72 oldal)
- 9) *A. Gergely András*: Tér – szimbólum – politika. Politika a térben, tér a politikában. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 62 0. 450,- Ft (83 oldal)
- 10) *Boglár Lajos, Papp Richárd, Tarr Dániel, Tóth Bernadett*: Etnikum és vallás. Apróbb írások a vallási kommunikáció körében. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 63 9. 400,- Ft (51 oldal)
- 11) *A. Gergely András*: Kisebbség – etnikum – regionalizmus I. Állam, nemzet, ellenkultúra és kisebbségiség. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 64 7. 500,- Ft (139 oldal)
- 12) *A. Gergely András*: Kisebbség – etnikum – regionalizmus II. Etnoregionalizmus Magyarországon? ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 65 5. 500,- Ft (90 oldal)
- 13) *Bindorffer Györgyi*: Identitás kettős kötésben. Etnikai identitás és kulturális reprezentáció a dunabogdányi svábok körében. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 66 5. 450,- Ft (75 oldal)
- 14) *Szabó Ildikó, Horváth Ágnes, Marián Béla*: Főiskolások állampolgári kultúrája. Empirikus vizsgálat két kecskeméti főiskola hallgatói körében. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 67 1. 400,- Ft (40 oldal)
- 15) *A. Gergely András*: Közelítések az etnofilmhez. Retusált ösiség, rendezett hitelesség, etnikai valóság: ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 68 X. 400,- Ft (43 oldal)
- 16) *Dudich Ákos, Gál Anasztázia, Molnár Eszter, Németh Rita, Pásztor Zoltán*: Népek, maszkok, nemzeti- és csoportkultúrák. Etnikai-antropológiai dolgozatok. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 69 8. 450,- Ft (76 oldal)

- 17) *Nemes Nagy József*: Társadalmi térkategóriák a regionális tudományban. Egy modern tudományág műhelyéből. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 70 1. 550,- Ft (57 oldal)
- 18) *Kormos Éva*: Albánia: az emberélet fordulói. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 71 X. 350,- Ft (44 oldal)
- 19) *Veres Emese-Gyöngyvér*: Barcasági körkép. Egy kulturális antropológus terepmunka-tanulmányai. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 72 8. 450,- Ft (53 oldal)
- 20) *Bódi Ferenc*: Polgárosodás, politikai változás, társadalmi tömeg. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 73 6. 450,- Ft (63 oldal)
- 21) *Horváth B. Ádám, Soltész János*: Társadalom és hatalom. Politikai antropológiai analízisek. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 74 4. 400,- Ft (46 oldal)
- 22) *Szabó Levente, Juhász Levente Zsolt, Király Ildikó*: Kognitív etnikai folyamatok. Tanulmányok a kognitív kutatások tükrében. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 75 2. 400,- Ft (85 oldal)
- 23) *Utasi Ágnes*: Magyar hazától az amerikai otthonig. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 79 5. 450,- Ft (62 oldal)
- 24) *A. Gergely András*: Helyi társadalom – rendszerváltás közben. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 80 9. 400,- Ft (53 oldal)
- 25) *Vörös Kinda Klára*: Otthon és itthon. Erdélyi menekült értelmiségiek magyarországi beilleszkedéséről. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 81 7. 450,- Ft (77 oldal)
- 26) *Hollós Marida*: Pszichológiai antropológia. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 82 5. 450,- Ft (67 oldal)
- 27) *Demetrovics Zsolt*: Drogkultúra, drogfüggés, társkapcsolatok. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 83 3. 400,- Ft (71 oldal)
- 28) *Páll Kinga Ágnes*: Alternatívák és félelmek. Magyar és román elképzelések a romániai magyarság helyzetének átértékeléséről. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 84 1. 450,- Ft (84 oldal)
- 29) *Benke József, Bindorffer Györgyi, Bódis Krisztina, Kézdi Nagy Géza, Papp Richárd*: Etnikai-antropológiai kutatómódszertan I. Empíria és elmélet találkozási pontjain. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 85 X. 450,- Ft (89 oldal)
- 30) *Laki László*: Periférián – az Alföld közepén. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 86 8. 450,- Ft (79 oldal)
- 31) *Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor* szerk.: Rendszerváltás, világképváltozás, mellékutca. Tanulmányok a politikai antropológia és a világkép-elemzések köréből. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 87 6. 450,- Ft (105 oldal)
- 32) *Albert Réka*: Tájak és nemzetek. Kísérlet a „nemzeti táj” fogalmának antropológiai megközelítésére. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 88 4. 400,- Ft (67 oldal)
- 33) *Papp Richárd*: Szakadékok és hidak. A magyar és a román egymás mellett élés lehetőségei és stratégiái Hargita megyében. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 89 2. 450,- Ft (86 oldal)
- 34) *Heltai Gyöngyi*: Szocialista sematizmus. Sematizmus és komédia, definíciók és határaik. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 90 6. 450,- Ft (124 oldal)

- 35) *Szabó Ildikó – Lázár Guy*: Nemzet-koncepciók a mai magyar társadalomban. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 91 4. 400,- Ft (49 oldal)
- 36) *Gordos Ágnes*: Fehéren feketén: esélyek és zsákutcák, avagy a cigányság oktatásával és foglalkoztatásával kapcsolatos kérdések. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 92 2. 450,- Ft (100 oldal)
- 37) *Lányi Gusztáv*: Politikai pszichológia és politikatudomány. /A politikai pszichológia szemléleti sajátosságairól/. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 13 2. 600,- Ft (151 oldal)
- 38) *Szabó Máté*: Védekező helyi társadalom. Tiltakozások Borsod megyében (1989-1995) ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 14 0. 400,- Ft (50 oldal)
- 39) *Barabás Máté*: Községek találkozása: Krisna-völgy Somogyvámoson. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 15 9. 400,- Ft (40 oldal)
- 40) *Orosz Anett*: Menekültek és menedékesek helyzete a Debreceni Befogadó Állomáson. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 29 9. 400,- Ft (55 oldal)
- 41) *Bujdosó Judit*: Határ választ el... /Migrációs tanulmány/. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 30 2. 350,- Ft (30 oldal)
- 42) *T.Kiss Tamás*: A kulturális intézmények állami rendszere Magyarországon az 1920-as években. Gróf Klebelsberg Kunó kultúrát szervező tevékenysége. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 59 8. 600,- Ft (187 oldal)
- 43) *A.Gergely András*: Államválság – régiók – civil társadalom I–III. /I. Államválság/. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 36 1. 500,- Ft (98 oldal)
- 44) *A.Gergely András*: Államválság – régiók – civil társadalom I–III. /II. Régiók/. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 37 X. 450,- Ft (75 oldal)
- 45) *A.Gergely András*: Államválság – régiók – civil társadalom I–III. /III. Civil társadalom/. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 60 4. 500,- Ft (90 oldal)
- 46) *Albert Árpád, Benke József, Gulyás Anett, Kovács Monika, Pásztor Zoltán, Sebestény Anikó, Veres Emese-Gyöngyvér*: Másság – idegenség – elmozdulás. Léhelyzetek az otthonosság és a sehollét között. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 61 2. 400,- Ft (57 oldal)
- 47) *Tasi István*: A vaishnavizmus múltja és jelene. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 63 9. 400,- Ft (62 oldal).
- 48) *Fejér Balázs*: Az LSD kultusza: egy budapesti kulturális színpad krónikája. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 64 7. 600,- Ft (104 oldal)
- 49) *Járosi Katalin*: Identitásproblémák. Új identitás keresése a taszári repülőezred hivatásos állományánál. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 74 4. 400,- Ft (43 oldal)
- 50) *Farkas Attila Márton*: Buddhizmus Magyarországon, avagy az alternatív vallásosság egy típusának anatómiája. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 59 0. 800,- Ft (142 oldal).
- 51) *H. Sas Judit*: „Az új apparátus”. Szomorújáték két részben a XXXIII. kerületi, Tó-városi Önkormányzatról (1990-1994) ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 60 4. 800,- Ft (142 oldal).
- 52) *Fleck Gábor – Virág Tünde*: Egy beás közösség múltja és jelene. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 81 7. 600,- Ft (112 oldal).
- 53) *Csanády Márton*: A politikai rendszerváltás társadalomlélektana – avagy szorongások és félelmek a XX. század végi Magyarországon. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 86 8. 450,- Ft (42 oldal).

- 54) *A. Gergely András szerk.*: Filozófiai, történeti és kulturális antropológia. Szöveg és szemelvénygyűjtemény, I/1. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 93 0. 2500.- Ft (261 oldal).
- 55) *Lányi Gusztáv szerk.*: Politikai pszichológiai tanulmányok, I. Mi a politikai pszichológia? ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 89 2. 700.- Ft (52 oldal).
- 56) *Lányi Gusztáv szerk.*: Politikai pszichológiai tanulmányok, II. Politika testközelben. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 90 6. 800.- Ft (85 oldal).
- 57) *Lányi Gusztáv szerk.*: Politikai pszichológiai tanulmányok, III. Személyiség és politika. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 02 2. 1000.- Ft (112 oldal).
- 58) *Lányi Gusztáv szerk.*: Politikai pszichológiai tanulmányok, IV. Politikai konfliktusok. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 03 0. 1000.- Ft (99 oldal).
- 59) *Lányi Gusztáv szerk.*: Politikai pszichológiai tanulmányok, V. Politikai választás – politikai kampány. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 04 9. 1100.- Ft (118 oldal).
- 60) *Lányi Gusztáv szerk.*: Politikai pszichológiai tanulmányok, VI. Tömeg(lélektan) és politika. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 06 5. 800.- Ft (74 oldal).
- 61) *Lányi Gusztáv szerk.*: Politikai pszichológiai tanulmányok, VII. Politikai kultúra és politikai szocializáció. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 07 3. 1200.- Ft (118 oldal).
- 62) *Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor szerk.*: Színház, kocsma, légitársaság. Tanulmányok a kultúra antropológiája köréből. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 08 1. 750.- Ft (75 oldal).
- 63) *Bódi Ferenc*: Forradalom után – reform előtt. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 09 X. 950.- Ft (90 oldal).
- 64) *Fábián Gergely*: Munkanélküliség és munkanélküliek a régióban. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 11 1. 500.- Ft (42 oldal).
- 65) *Bódi Ferenc – Fábián Gergely – Giczey Péter*: Még mindig örülten. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 12 X. 500.- Ft (45 oldal).
- 66) *Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor szerk.*: Idegen az idegenben. (Kulturális antropológiai tanulmányok) *Szerzők*: Bansar Mohamed, Böszörményi Nagy Katalin, Csige E. Ibolya, Czingel Szilvia, Fülepp Anikó, Hajdú Gabriella, Sipos Zsuzsanna, Szövényi Katalin. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 27 8. 1200.- Ft (109 oldal).
- 67) *Horkai Anita*: Screenagerek. A techno-kultúra megjelenési formái a mai Magyarországon. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 15 4. 650.- Ft (61 oldal).
- 68) *Csámpai Ottó*: Magyartanítás Zoboralján: egy szociológiai vizsgálat eredményei. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 18 9. 650.- Ft (61 oldal).
- 69) *Németh Ildikó*: A multikulturális nevelés és gyakorlatának elmélete – a magyarországi cigányság tükrében. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 24 3. 450.- Ft (43 oldal).
- 70) *Lux Éva*: A vallás kommunikációja, a kommunikáció vallása: a Krisna-vallás. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 31 6. 900.- Ft (94 oldal).
- 71) *Hajnal Virág*: A zentai „foglyok”. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 25 1. 900.- Ft (45 oldal).
- 72) *Mihályfi Márta*: Irányzatok a barcelonai meleg mozgalomban. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 30 8. 750.- Ft (70 oldal).
- 73) *Horváth Gergő*: A Káli-medence „vidéke”, avagy a „vidék” közgondolkodásbeli átértékelődésének egy példája. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 34 0. 600.- Ft (70 oldal).

- 74) *Bódis Krisztina*: „Nemzetek utáni” korszak?: Szulejmán szultán emlékműve Szigetváron... ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 36 7. 600.- Ft (70 oldal).
- 75) *Böszörményi Nagy Katalin*: Az aszkézis mint liminális folyamat a jávai kultúrában. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 40 5. 800.- Ft (75 oldal)
- 76) *Kárpáty Ágnes*: Buddhizmus Magyarországon – avagy avagy egy posztmodern szubkultúra múltja és jelene. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 XX X. 500.- Ft (50 oldal)
- 77) *A. Gergely András*: Létmódok és kimódolt létek /politikai antropológiai tanulmányok/. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 41 3. 1200.- Ft (130 oldal)
- 78) *Lányi Gusztáv szerk.*: Politikai pszichológiai tanulmányok, VIII. Politikai vezetők és arculatok. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 47 2. 1200.- Ft (105 oldal)
- 79) *Lányi Gusztáv szerk.*: Politikai pszichológiai tanulmányok, IX. Választói magatartás és kampánypsziológia. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 48 0. 1200.- Ft (92 oldal)
- 80) *Lányi Gusztáv szerk.*: Politikai pszichológiai tanulmányok, X. Politikai magatartásformák, szimbólumok és hagyományok. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 50 2. 1500.- Ft (134 oldal)
- 81) *Csanády András*: A Homoród-vidéki falvak gazdasági viszonyairól. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 56 1. 1700.- Ft (179 oldal)
- 82) *Holló Imola Dalma – Komjáthy Zsuzsa szerk.* Jelen lenni és antropológiát írni: a kutatás és a szöveg talányos viszonya. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 70 7. 1800.- Ft (180 oldal)
- 83) *Korbai Hajnal*: Identitáskereső az ír szigeten. Szelidülhet-e a nacionalizmus nemzeti identitássá? ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 59 6. 800.- Ft (74 oldal)
- 84) *A. Gergely András szerk.* „Primitív” kultúrák, ősi hitek, modern genocídium. /Politikai antropológiai források/. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 71 5. 800.- Ft (74 oldal)
- 85) *Angyal Mónika*: Euro-identitás Belgiumban. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 73 1. 500.- Ft (47 oldal)
- 86) *A. Gergely András*: Tér, idő, határ és átmenet. (Politikai antropológiai esettanulmányok) ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 72 3. 1500.- Ft (148 oldal)
- 87) *Szász Antónia*: Parázs. Az asszimilált magyar zsidóság útkeresése. Mit ismerünk a zsidó kultúra és identitás hagyományaiból a mai Magyarországon, s kik reprezentálják az alternatív identitás-választás szabadságát, akár „befogadják” őket, akár nem...? Miképpen alakul egy önszervező zsidó kulturális egyesület története a kilencvenes években, Budapesten...? Lehet-e hagyományt alternatív vagy modernizált módon tartósítani, avagy újat teremteni? Elfogadható-e az ortodox vagy konzervatív nézetek és a kívülálló társadalom számára egy hitközösség és kulturális csoporttudat, ha a szerepek, önbesorolások, szerepválasztások, megélt történelem és közös hagyománytartás megújult formáit intézményesíti? E kérdésekről szól a kiadvány az antropológus, a kultúrakutató szemszögéből. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 64 2. 1300 Ft (118 oldal)

A munkafüzetek megrendelhetők:

MTA Politikai Tudományok Intézete

H – 1399 BP. Pf. 694/115. (Szabó Irén. Tel./fax: 224-67-24, E-mail: szaboi@mtapti.hu)